

LLIBRE TERCER

Acabat es lo libre segon. Comença lo libre tercer.

I. **E**N aquest tercer libre, per ço com fa mencio de les Muses, deus presupondre que los poetes han fingit nou Muses en forma de nou dones o donzelles, habitants en Monte Parnaso e colents Eliçonia, e foren per ells apellades Caliope, Clio, Êuterpe, Talia, Melipomene, Pollimia; Erato, Tersicore e Urania. E sobre aquestes fabuliza Ouidi en lo quint libre, que altres nou germanes nades en Grecia de Pireus pare seu e de mare Euipra, e per ço son dites Pierides, aprengueren sonar e cantar marauellosament. E per raho de aquella delectable sciencia (!) qui es apellada musica, de la qual per ventura

elles no eren tan grans maestres com pensauan, deuengueren molt superbes e vanaglorioses en tant, que menyspreant totes les altres persones expertes en aquella art, se volgueren no solament parificar ab les Muses, ans encara subpeditarles. E axi oydores per los deus, a batalla o disputa vengueren en aquesta manera; que les dites Muses disputaren una d'elles, e les Pierides semblantment altra de lurs germanes, les quals disputassen, e aquella que mills ho faria, guanyas pera la sua part la victoria. Perque oydes les parts, fonch judgat Caliope hauer cantat e sonat mills que la altra que les Pierides hauien elegida. Tantost les dites Pierides foren per los deus conuertides en piques, que en comun lenguatge cathala son dites garces. E son ocells garruladors e aprenen parlar en totes lengues ço quels mostren; empero no saben ni entenen ço que dien. E quant al integument d'aquesta faula, diu Fulgenci que nou Muses son dites nou consonancies de la veu humana e les nou Pierides nou dissonancies. E diu Papias que aquestes Muses son dites filles de Jovis, e de Juno, per raho com tota veu de vent e de aygua se fa. E Musa es dita a *moys*, grech, que es aygua, perque tot so musical de ayre e de aygua sengendra; car no pot alguna veu sonar sens vent e sens aygua e lurs mouiments, e axi de aquestes dues coses totes les forces del cant e de la modulacio venen. Fas donques la veu per quatre dents contraposades, les quals la lengua fer, de les quals si alguna defall ha defalliment en la veu;

dos labis, dues cathacimbales, als quals la lengua plega, e com se encorba forma un vocal spirit en la concauidat del paladar e dela boca, qui per lo cami de gola corre com per flauta; los leus o polmons axi con manxes enuien lo vent, e despuys que es enuiat lo reuoquen e cobren. E aquests nou instruments son dits nou Muses, a les quals es aiustat Appollo, per ço com deu son les veus de tota melodia, e poch valdrien los instruments si no fos instrumentador; e aço quant al cantar. Axi mateix Appollo se pinta ab decacordi, que vol dir instrument ab deu cordes concordants o deu veus consonants, e finalment citara. E axi saltiri es dit decacordi, quasi deu cordes consonants segons es dit, e per ço lo psalmista: *en decacordi, psaltiri ab cants e citara*, etc. E aço quant al sonar e cantar son les Muses. Item les dites Muses en altra manera son allegorizades; que la primera Musa sis appellada Cljo, que es interpretada gloriosa dea, o cogitacio gloriosa de cercar o cogitar sciencia; *cleos* en grech, en lati *fama*, la qual segueix la sciencia. La segona Euterpe, que es interpretada be delectar, car primerament se deu cercar la sciencia e despuys delectar se en ço que ha cercat. La terça Melpomene, quem fa perseuerar en aquell bon proposit. La quarta Talia, que es interpretada capacitat. La quinta Pollimia, que vol dir faent molta memoria. La sisena Erato, que vol dir inuencio, ço es, quel hom deu fer de si alguna cosa noua. La setena Tersicore, quasi instruccio o juyhi, car apres dela inuencio

coue discernir o judgar. La octaua Urania, quasi celestial enginy. La nouena e última Caliope, que es eloquencia, e, si tot es ordenada en la fi, de aquesta prenen les altres illuminacio, creximent e fama, e ella de totes. E aço quant a la sciencia sonen les Muses. E si per ventura les filles de Pireus foren, poetant, per los deus conuertides en piques, no sen marauell persona alguna: Car com los homens pobres de sciencia qui presumen saber molt, volen disputar o disputen ab los homens científichs e de reuerenda letradura, dels quals deurian oyr e apendre, volents se parificar e egualar ab ells, son judgats despuys folls e de poch saber, e comparats ales piques, qui garrulen e rallen e no saben ço que dien, e lur porfidia los aporta a vergonya. Callem donchs los qui sabem poch, dauant aquells qui saben molt.

2. **M**OLTES vegades, empero, aue los homens de molta sciencia esser superbiosos e menyspreen los altres homens qui no aconseguexen tant, e tenen lo pit inflat, axi com si aquella sciencia ocupas loch molt gran e que als pits nols cabe, senyaladament si son algun poch de noble linage. Contra los quals Salusti; *comune malum nobilitatis est superbia*. E Sent Gregori: *omnes studium rationem humilitatis equales sumus et studium primos parentes qui de humo facti sunt*. E Malachias propheta, secundo capitulo: *Numquid non pater unus omnium nostrum, numquid non Deus unus creauit nos, quare despicit*

unusquisque nostrum fratrem suum. Foragitem donchs la superbia que es causa de tot mal e lo fum de vanagloria se partescia dells, car si la sciencia es virtut e habita en ells, lo vici de vanagloria deu fugir qui es contrari seu, e dos contraris no poden estar ensemps. Contra los quals diu Tulli, o per ventura volent los scusar: *Magni dicti vel magni facti frequens fama cum laude nedum superbos sed etiam humiles excellentes in suis operibus et scienciis cecat.* Item Valerius in titulo de *cupiditate glorie; nulla es tanta humilitas que dulcedo glorie non tangatur.* Prosper etiam in suo libro: *Cum omnia vicia superavit homo manet periculum vehemens cum consciencia potius in se quam in Deo gloriatur.* Abaxen e humiliense los nobles e grans letrats, e cregan a aquell quils dix: *Qui se exaltat humiliabitur,* etc. E Curial, lo qual tenim entre mans, bes deuia recordar que al Rey Exechies per pecats que comes, li foren tolts quinze anys de la vida humanal; empero com se regonegues, per Nostre Senyor Deu li foren restituits e tornats. Sabia mes, que com los Emperadors triunfauen en Roma e anassen en un carro, lo pus vil esclau qui hauer se podia ere mes prop dell, lo qual donant li chollades li deya: *Recognosce te ipsum ne te extollas.* E per ço com Curial per la excellencia de la sua strenua caualleria deuench superbios, e per la dignitat de la sciencia algun poch vanaglorios, fonch postrat del carro del triumphe de la sua honor e tornat en sclau set anys, a fi de que reconegues que altre

es lo donador, altre es lo reebedor. Empero á cap de set anys regonexentse, restituit en sa libertat, fonch per Nostre Senyor Deu tornat al primer punt com Nabuchodonosor, qui per pecat de superbia e de vanagloria fonch mudat per set anys en specie de bestia fera. E qui be vol tenir esment a la cayguda de Curial, la qual veurets en lo seguent libre, pijor temps passa que Job, car Job perdent los bens encara li romas un femer en lo qual jahia e ere seu propri e axi jahia en ço del seu, e la sua persona era libera, car null temps fonch venuda per preu; mas Curial perdent los bens, perde lo cors o la libertat daquell, car fonch venut per preu e fet sclau. Empero despuys confessat e penedit, de molts maiors bens que los passats fonch heretat e senyor.

3. **E** si sera licit a mi usar de ço que los altres qui scriuiren usaren o han usat, ço es inuocar les Muses, certes yo crech que no. Abans entench que seria una cosa superflua, car elles no aparexerien nes mostrarien a mi per molt que yo les apellas en subsidi e fauor mia, car no han cura sino de homens de gran sciencia e aquells seguexen encara que no siem demanades, e mi e mos pars axi com ignorants han en estrany auorriment, per ço que yo axí en aquesta obra com en totes les coses que parle, son imitador de les misereres e garrules filles de Pierides, enemigues capitals de aquelles nou egregies sorelles habitadores de Monte Parnaso. Daltre part que elles se tenen per

menyspreades si son meses en obres infimes e baxes, car no solen seguir sino los molt alts e sublims stils scrits per solemnes e molt grans poetes e oradors. E si yo les hagues en la mia tendra edat seruides, aram socorrerien e ajudarien com als altres seruidors seus, mas yo no curi delles ne les conegui, e per ço elles no curen de mi nem conexen. Be les voldria ara afalagar, mas sabent que riurien e trufarien de mi, elegesch callar. Perque no podentme yo ajudar dels dons de lur gracia, ab humil e baix parlament proceyre axi com sabre a aquest tercer e darrer libre, lo qual es algun poquet pus intrincat quels altres primers; per ço com en aquest haura algunes transformacions e poetiques ficcions, escrites no en la manera que a la materia se pertany, mas axi rudament e grossera com yo ho haure sabut fer.

4. **V**ERITAT es que aquest noble e valeros caualler del qual se scriu lo present libre, no fonch gran capita ne gran guerrer o conquistador, axi com diriem Alexandre, Cesar, Anibal, Pirro e Cipio o altres molts, los quals per lur industria, mesclada empero ab caualleria, conquistaren los uns quaix tot, los altres grans troços o partides del mon. Empero no he trobat en allo poch que he legit per be que ho hage volgut encercar, que algun de aquests nomenats hage meses les mans a cors per cors en tants e tan estrets juyhis e lices, e ab tants e tan valents cauallers com Curial feu. Oyts he moltes vegades e encara legits, los tre-

balls daquell que en son temps fonch pus forts dels cauallers, ço es, lo fill de Jupiter e de Almena, qui mata jagants, leons, serps e destrui los monstrosos seguint los per moltes partides del mon. E encara de Jason, qui axi com aquest, segons les ficcions poetiques, doma toros, mata serps, sembra dents de que nasqueren cauallers, e en batalles mata molts homens. Diras per ventura Hector ocis en batalles molts Reys e grans cauallers forts e molt valents, e, nulls temps fonch sobrat per caualler qui ab ell combates, no obstant que en batalla no forçat ne sobrat, mas sinistrant la Fortuna, per desauentura moris. Respon e dicte que es ver que Hector en batalles de molts gents fonch lo millor caualler del mon mentre visque, e es ver que volenterosament accepta batalla a cors per cors faedora ab Achilles e no romas per ell que nos faes. Empero no hé legit, sabut, ne oyt, que ell ne algun dels desus dits, entras en lliça o camp clos, les cirimonies del qual son espantables e temedores, ab algun caualler semblant dell mateix, ab eguals armes, axi ofensiuues com defensiuues, e que entrat, dalli exir no pogues sino mort o vencedor. Pens yo ara que aquests nomenats e encara molts altres daquell temps qui nomenarse porien, venint a ells lo cas que sens lliça finir nos pogues, lo hagueren acceptat. Mas aço es per venir, e Curial vench moltes vegades, segons en los passats libres porets hauer vist; axi que una es la raho del que ho faria, altra del que ho ha fet. E al que no ha fet, pero faria ho oferint se lo

cas, noli carregarem colpa; ne tampoch callem ne ho tengam amagat a aquell qui no una sola, mas moltes vegades ho ha fet, car seria malicia. Axi mateix si la Fortuna, axi com volgue mostrar aquelles lices a Curial e aquells cauallers ab los quals a cors per cors combate, li hagues donades tals capitanies com als altres dona, fora estat vençent grán conquistador e caualler i de maior fama e renom, car lo conquistar creix la fama, e la liça la virtut e lesforç. Concloent, donchs, com lo pus estret juyhi, ans estrem dels estrems, en actes militars sie la liça, la qual Curial mes que algun altre, no ell cercant la, mas ella seguintlo, hage usada, no digam los seus valerosos actes esser indignes de recordacio venerable; car si per ventura fossen estats escrits per Tito Liuió, per Virgili, Staci o algun altre gran poeta o orador, foran estats legits, recordats e tenguts en gran stima per homens de reuerenda letradura. Car los scriptors, segons es dit, hagueren daurat, fingint, los actes d'argent, o si per ventura foren dor, ab la ajuda de aquelles nou apollines nomenades, los muntaran en maior nombre de quirats, ab laltesa daquell sublime e marauellos estil. E axi seguescam lo proces començat de la vida de nostre caualler.

5. **D**EXADES hauia Curial les quirimonies de la Fortuna, mas no los pensaments, ans continuamente torbat imaginaua que faria. Duna part veyá que jestar en Monferrat no solament sens fruyt, ans li

poria esser molt noyble al plaer e a la honor. Car estar musant e no hauer de que sostenir lestat en lo qual se ere mes, venint a pobresa, haurie desonor e molt gran abatiment. Pensa algunes vegades anarsen en Alamanya, mas com Lemperador quil haguera sostengüt honorablement fos mort, no sabia quiny partit se prengues ne on anas. Pensaua axi mateix anar sen al Rey Darago, lo qual haguera haut plaer de la sua venguda e li haguera feta bona companyia, e era la pus util e millor via que ell podia tenir. Empero los infortunis quil seguien no donauen loch que ell se afermas en aquesta conclusio. Perque ell torbat, marrit e trist ignoraua ço que deuia fer, e no trobaua loch que fos couinent a ell. Conexia lo Marques de Monferrat per ventura hauer plaer que ell hagues honor, empero no li plauria que stigues en lo seu marquesat; ne tampoch aquella casa era tan gran que ell hi cabes. E axi la sua pensa un molt treballada, la qual cosa conexent Melchior de Pando, dubtant la desesperança del caualler, nos pogue tenir de venir a ell e parlarli, dient:

6. **A**MICH molt car: yot prech que noç vulles torbar per aquest accident que tes vengut, ans te prech quel metas entre les prosperitats o bona venturances si aquest nom merexen hauer, e comtal per una; e semblantment mira les benanances e veuras que no has raho de planyer, ans deus grayr a Nostre Senyor Deus, lo qual es prospera fortuna, o almenys

esta en la sua potestat, perque a tu sens merits teus les volgue otorgar, e perque les ha prestades a tu tan lonch temps. Diques, Curial, recordes te del primer jorn que aci venguist? Prech te que hages en memoria. Be sabs tu que pobre, molt humiliat e sens consell, minyo de poca edat, e tal, que per ventura de pensar besties e trotar detras algun gentil hom foras estat content, aquesta casa te reebe et avança, metent te en loch que altres, per esser nats en maior casa e esser primers en lo seruey, merexien mills que tu. Empero dauant tots los altres de la tua edat e encara de maior fuist ordonat; daço no plorist, abans te plahia e ho hauies per ben fet; los altres empero plorauen rahonablement lo teu goig. E despuys que fuist un poch maior la Guelfa fica en tu los seus ulls, e volent auançar alguna persona, elegi tu, e axi com ho pensa axi ho mes en obra, car mana a mi quiet donas deles sues riqueses, tu no pensant aço com, don, ne perque venia. Aquella senyora no to deuia, ne ton pare ne tu loy hauiets prestat, ne loy hauiets seruit, ne donada raho perque ella fer ho degues. Donchs si deute no la mogue, direm ab veritat que aquesta senyora fonch gracia peruenint, en la qual alegrant lo seu cor profita a tu, et mes en orde de be hauer e a propries despeses ta aportat al estat en que est, e ha comprada pera tu honor e fauor a molt gran preu. De la honor que has guanyada ¿quiny profit lin ve? Certes no degu, e si fa molt gran dan, car si tu no fosses, guardant ella lo seu

thesor fora la sua la pus rica casa de Ytalia, ço que ara no es, car ella com a prodiga ultra tota condicio de dona to ha donat, e tu com a prodich sens mesura e comte ho has no sabiament despes e guastat. Be sabs encara com per Laquesis perdist lo seny en Alamanya, e oblidant ço que oblidar no deuies, te escalfist en amor stranya; be ho se yo qui ab gran treball te tragui dalla. ¡A Curial, e com es dura cosa de comportar la prosperitat! Recordat lo sompni que fist del home ingrati que tu volies matar; pensa que tu mateix eres aquell; no sabs que si la Guelfa no tagues ajudat, nulls temps hi foras anat, o al almenys en tal estat, ni fora feta mencio de tu mes que daltre gentil home pobre. Pensa, Curial, que Laquesis fonch furia infernal quet aparague per destruirte, e cuyda ho aportar a efecte, e fet ho haguera si aquest vell que tes dauant no si fos opposat, e tu enfellonies-te ab mi per quet consellaua quet guardasses, tement ço que tart te es vengut, car segons tos delictes, dies molts son passats que deuies hauer begut aquest calzer. E pur aquesta senyora la qual be sabia totes les coses, cluca los ulls, e a manera de qui beu purga, volgue tragar aquesta pillola tan amarga, e luyta ab lo seny qui li consellaua lo contrari, e vencentlo torna a aiustar dan a dans e despesa a despeses, car trames te en França per que guanyasses honor e cresquesses ab los treballs teus e les riqueses sues fama e renom, donant a tu los seus thesors, no segons ta necessitat, mas segons ta prodiga voluntat,

car certes lo Marques ab tot lo son estat no ha consumada la meytat de la riquesa que tu. E axi com si de propries rendes ho haguesses e que fallir not poguessen, ho has volgut malmetent perdre. E tu no conexent la sospita e gelosia de les dones, que per res dél mon no volen ne consenten par en la cosa amada, oblidada aquesta mena dor, tornist a Laquesis axi com los cans al vomit. Aquestes dues desrahonstas fetes, car a ella no li son dan, ans te dich que de la tua ingratitut li segueix gran profit. Lexem ara les lagremes, les quals tu no merexent ho en alguna manera per tu ha escampades, car a aquestes nols pusch metre preu. Solament te bast et deu bastar quet parteix della com lo pecador del confessor, qui lexa pecats e abhominacions e laltre li dona indulgencies, car tu ten vas rich donor e de fama, e ella roman pobre de dines e de honor, car ab lo seus diners axi com aquells quet costauan poch, las compra. E a ella no li seria obs per tot quant ha, la infamia que donant lo a tu ab lo seu thesor ha adquirida. Finalment, recordet lo text quet allegui que not fa injuria alguna si lo seu auxili, no lo teu denega, e pensa encara en la ley que ordona com primerament te comença a auançar, dient que lo primer jorn que per seruidor seu te publicaries la perdries pera tots temps. Donchs tu sabs si es fama divulgada per lo mon ella donarte tot ço que tu guastes; ella no ho ha dit ne yo tampoch. Donchs de tu es exit, e aquesta es presumcio rahonable. Ves en nom de

Deu, que ara trobaras molts e molts quit voldran ço que no hagues trobat lo jorn que primerament te parli, e faç conclusio que millor partit ten portes que no lexes a la Guelfa, segons en altre libret digui.

7. **O**YDES per Curial patientment totes les paraules per Melchior a ell dites, sospirant primerament algun poch, respos:—No pusch ne vull negar les coses que dites mauets, ans dich e confes esser veres e contenents veritat, empero que yo hage traspassada la ley quem imposa no es ver, car de mi nulls temps isque tal mot. Empero pot be esser que alguns ho hagen pensat, e aquell pensament denunciat a altres, aquest fet se sera publicat, e axim pens que sera a les sues orelles peruengut. E puy que altre remey trobar no puch, millor mes molt lo partir daci quel aturar. E axí yo tench joyells e robes assats los quals lexare auos; prech vos me prestets diners ab que anar men pusca. Melchior respos que era content. Perque stimats los joyells en molt gran preu, vint milia ducats sobre aquells li presta, e lin dona cinch milia graciosament, e presa la moneda secretament, sich parti e sen ana alla on hauia lexada la sua gent, la qual hach molt gran goig de la sua venguda. E ell se vesti de dol e per ses jornades a Genoua peruench, e dins poch dies en una galera de mercaderia qui en Alexandria anaua, ab tota la sua gent munta, e de Genoua partint, al viage que fer entenia dona principi e començ.

8. **U**N cossari genoues lo qual Ambrosino Despidola hauia nom, hach sentiment Curial esser molt rich, e per cobdicia daquella roberia pensant que ab poch treball la hauria, mesa primerament apunt una galera que tenia, de Portvendres parti, es mes en loch que la galera on Curial anaua encontres. E axi com Curial plen de pensament e de tristor en la cambra stigues, per lo patro e per altres de luny fonch vista la galera del cossari qui contra ells venie. E veent la venir en mal so, ab gran cuyta se començaren a armar e a fer gran remor per la galera, a la qual remor Curial si be sestaua molt tabuxat del mal de la mar, alça lo cap e demana quiny brogit era aquell, e fonch li respost que una galera de cossaris venia contra ell, e axi ques leuas es aparellas a la defensio, sino poria esser que ell e tota la sua gent se perdrie. Curial oydes les noues, lleuas molt prest e ab los seus, si be los mes jahien del mal de la mar, armat isque e viu la galera del cossari molt prop, e acostant se la una galera a la altra, per les primers saluts una ruxada de viratons trameteren e despuys començaren a trinquir ab les ballestes, en manera que lo cossari nafraua molta gent a Curial, e Curial e los gentils homens qui ab ell eren, estauan en la popa ociosos sens que no podien fer cosa alguna. Perque Curial, cridats lo patro e lo comit, manals que en tot cas les galeres sacostassen pensant que axi trauria del cossari millor partit, e cuydali venir pijor, car lo cossari qui era valent home e molt exercitat en la

mar, ajudat dels seus ab molts homens salta en la galera de Curial e en un punt abans que Curial cosa alguna hagues feta, la meytat de la galera quaix li prengueren, e los companyons e altres de la galera ia stauan en punt de retres. Perque Curial saltant de la popa ab lo seus, alguns ab hatxes, empero los demes ab les spases en les mans, fan se auant e quisque fonch aconseguít, mort o nafrat cahia o tornaua atras. Perque los de Curial cobren esforç e feren sens merce aquells del cossari e recobren la galera que huien perduda, e fan tant de les mañs, que los del cossari qui en la galera eren saluats, volgueran esser en la sua propia, e axi ho mostraren, car molts cuydants escapar als colps de les spases e de les hatxes, se lançauen en la mar e miserament ferits de molts viratons morien. En tant que la galera del cossari per cobrar son senyor, qui en l'altra encara feya armes, sacosta tant, que los de Curial saltaren dins; e axi com aquells qui molts companyons e los millors huien perduts, nos pogueren longament defendre, abans retent se lo pus saluament que pogueren, foren presos tots, e lo cossari nafrat de dos colps molt leigs en la cara, fonch per aquesta forma pres retengut. Perque Curial ab les dues galeres a la illa de Ponça peruench, e reposat alguns dies, mes lo cossari en terra, ab los de la sua galera sauengue, per manera que la galera del cossari romas a ell, e mudada tota la gent sua en aquella, acomiadantse de l'altra galera e presos de aquella alguns companyons

qui de licencia del patro ab ell volguerem anar, en Sicilia arriba, e aforça de dines armada e mesa be apunt la sua galera, volgue partir per fer son viatge al Sant Sepulcre.

9. **R**EGNAUA en aquell temps en Sicilia un Rey noble e molt valeros fadri, e de poca edat, appellat Corral, lo qual fonch fill del Emperador Frederich, Rey de Sicilia, e nebot de Mamfre semblantment Rey del dit Regne, lo qual despuys que sabe le noua de Curial e de la vittoria que hauia hauda del cossari, mostra hauer plaer, e volguet retenir en son seruey. E de fet haguera vengut be a Curial si la Fortuna ho hagues consentit, mas certes lo Rey per larch e noble que fos no hauia poder de ferli be, car los infortunis qui a Curial seguien noy donauen loch. Perque com lo Rey lagues fet requirir ques aturas en son seruey e que ell li faria bona companyia, Curial respos que per cosa del mon ell no aturaria, car anaua al Sant Sepulcre e no lexaria son viatge, e axí lo Rey nos cura dell.

10. **U**N caualler napolita apellat Arrigueto Capere e tenia Mecina per lo Rey Corral, e la hauia ja tenguda per Mamfre, cobeia la galera de Curial e supplica al Rey que li fes gracia daquella galera. Lo Rey li respos que no lay podia donar, que no era sua. Arrigueto replica:—Senyor, la galera es vostra e per ço laus deman, car en altra manera no laus demana-

ria. E lauors lo informa com hauia sabut que aquella galera era stada de Ambrosino Despindola, seruidor bo e leal de la sua Real Corona, e que lo dit Ambrosio venint en Sicilia, apres de gran batalla fonch pres e robat per aquest cossari e li hauia tolt la galera, e axi que tots temps lan deuia pendre, e axi li supplicaua que ho fes e lay donas. Lo Rey apres que hach hoyt lo capita de Mecina, trames per lo patro e per lo comit de la galera, e demanals don era lo caualler e com hauia hauda aquella galera. Ells respongueren com lo caualler era de Monferrat e anaua al Sant Sepulcre, e daqui auant li comptaren tot ço quels hauia esdeuengut ab lo cossari. Lo Rey apres quels hach oyts, los dix que sen anassen, e crida lo capita de Mecina e dixli que per res del mon ell no lleuaria ne soferria que fos lleuada la galera a aquell caualler, e axi que li demanas altres coses, que aquella galera no lay podia donar. Perque Curial tantost com hach auinentesa de partir, isque del port, e com fos en lo far de Mecina fonch encontrat per nou galera del Rey Carles, e enuironat Curial, lleua remes. Perque lo capita de les galeres lo feu requirir que vengues a ell, e Curial munta en la galera del capita e menalsen en Partenope on era lo Rey Carles. Empero de tant pres be a Curial, quen la sua galera no li feren nouitat alguna. Lo capita ana al Rey e li dix com hauia presa una galera de Corrali e hauia pres un caualler qui deya que era sua, e axi que manas que faria. Lo Rey era molt saui e valeros, magnanim

e de singular magnificència, e trames per Curial, lo qual vengut demanali don era e on anaua. E respos que de Monferrat, e anaua al Sant Sepulcre. Dix lo Rey:—¿Donchs com exièts de Mecina? Curial respos al Rey ab tot ço que li hauia esdeuengut ab Ambrosio Despindola e com per fortuna li hauia conuengut pendre en Sicilia. Dix lo Rey:—Digues, Corrali ¿hauriet parlat que romanguesses ab ell? Curial respos que hoch, e que ell li hauia respost que per cosa del mon no lexaria son viage. E daqui auant lo Rey mana que li fos donada una bona posada e que li tenguessen esment que no sen anas, que ell lo volia interrogar pus amplament. Perque tantost fonch apositat notablement, empero hom del mon no li feya honor, car la sua fortuna noy donaua loch.

II. **L**o Rey apres parlant de Curial, dix en loch que molts ho hoyren:—Certes molt me son altat aquest caualler, e molt ma seruit en destrossar aquell ribaut de Ambrosino Despindola, e sino quem tem que sia retengut per Corrali, yol pregaria que romanques aci. E fonch li dit:—Senyor, aquest caualler no es sicilia ni ana nulls temps en mar, sino que anant segons diu al Sant Sepulcre, sencontra ab aquell cossari e despuys peruench en Sicilia, e no ha volgut romandre ab Corrali, no obstant quel haze molt pregat. Alguns ytalians deyan que aquest deuia esser gran traydor e que li lleuas la galera, el fes estrenyer e sabia la veritat. Altres francesos deyan que nos

deuia fer per cosa del mon, abans lo deuian leixar anar quitament. Ladonchs lo Rey, qui era molt saui, oydes sobre aço moltes opinions, dix:—Lo caualler fins aci no ma deseruit ne feta cosa, perque yol deia maltractar, e si Corrali nol ha destrossat hauent loy ell merescut, ¿com lo destrossare yo, que a mi ni a vassalls meus no ha feta ofensa alguna? Tornats li la galera e no li fallega un clau de ço quey era, e tantost sich partessa, car per ma fe jur que si ell volgues, yol retendria de bon grat en mon seruey, sino que he dubte que tots temps visques ab sospita dell, e donats li un salconduyt per raho que si es encontrat per fustes mies, no li sie fet algun dan.

12. **C**URIAL cobrada la galera e haut lo salconduyt, tantost sich parti, e nauega tant, que arriba en Alexandria e isque en terra, e per terra ana en Jherusalem e visitat aquell sant loch on Nostre Senyor Jhesu Christ fonch mes en sepultura, ana axi mateix a Monte Caluari e a tots los santuaris on Jhesu Christ ere stat, e ana molt per aquella terra menant tots temps en la sua companyia discrets e molt abtes pilots, quel menauen per tots los lochs on ell anar volia. E axi per ser jornades vench al Monastir de Santa Catarina en lo Mont de Sinahi, e aqui tench nouena, e tots los frares daquell Monastir li feyan marauellosa festa, e senyaladament un sant frare qui dell nulls temps se partia, ab lo qual Curial hauia molt gran plaer de parlar per ço com parlaua frances

e hauia fama de molt santa persona, e lo frare conexia molt be a Curial, mas Curial no a ell, e com abdosos sacompanyassen, interrogant lo frare Curial à manera de qui confessa, descobri al frare tot lo fet de la Guelfa e la causa de la sua desaperança, complanyentse molt de la Fortuna qui a aquell pas lo hauia aportat. Lo frare com lach plenerament escoltat e ab paciència oyt, respos e dix:

13. **T**ú has be raho de dir mal de Fortuna, e yo not sabria reprendre si ten clames, ans me marauell com no ten clames pus fort, car molts llaços ta parats e en diuerses lochs e maneres, en algun dels quals es marauella com tan tart es caygut. Mas lexem la, car es llenegable, sorda e orba e no sab ques fa, ni sab a qui dona ne a qui toll, e deço que la deuem loar no la maldigam. Dignes, Curial, ¿e no li est de molt tengut que tan gran temps tage comportat et hage fet, si dir se deu segons la vanitat del mon, lo millor e pus valent caualler que visca vuy, et hage fauorit sobre tots los cauallers? Has hauda festa de Emperadors, de Reys e de senyors mes que altre; riqueses ab gran larguesa, e finalment tots los seus dons ta comunicats copiosament e larga. E apres per ço que no ofegasses en aquest golf de vanitat e no perdesses lanima, per ço que coneguesses ton Salvador, ta aportat a aquest punt, ¿e encara dius mal della, que has hauda honor en aquest mon, ella procurant, e ara te procura laltre? Has regnat en la terra

e ara si vols regnaras en lo cel. Dius mal de Fortuna? ¡O Curial! Deus te vol be, e si les vanitats del mon son algun be, gran part nas hauda, e que apres de la gloria terrenal te venga la celestial, la qual si la Fortuna no tagues mostrades les feres e brunes espatles, no conexeries, ¿perquen dius donchs mal? Duna cosa la pots rependre, ço es, que tan tart ho ha fet, e lo teu perill es estat molt gran, car si fosses mort en los temps passats, tu ten anaues dret als inferns, los quals tu has guanyats ab gran treball e perill de ton cors, et esperan alla ab gran festa e tenen a tu loch aparellat condecant a les tues errades. Lexa, lexa, donchs, les vanitats passades, que no son res; vet ques acosta lo Regne de Deu, penit te de ço que has fet, confessat, frare meu, plora tos pecats, mira e contempla lo cel nou e la gloria de libertat, e, axi com infant quaix ara engendrat, fes lo cami de Parays. Not afalaguen les terrenals follies, tasta lo pa celestial e mira la gloria dels angels; delectat en lo seruey de Deu, e si dius mal de Fortuna, fes ho solament per quet feu tant dormir en les vanitats del mon, e no per quet ha despertat e ta presentades les riqueses e honors celestials e terrenals. Aquelles la Fortuna no les pot toldre a aquell qui les ha; no hauran enueia de tu tos participants. Mira, frare meu, los martirs de Jesu Christ ab quants treballs volaren al cel; rien ells de nostra vanitat e alegren se quant un de nos se regoneix. Castiga tos membres quit fan guerra; no desiges les coses transitories e de poca durada; vine

donchs, frare meu, e oges la veu diuinal. Vet Deu quet crida et mana que sies seu: elegeix Regne sens treball e perill. En aquell no hauras paor quet maten enemichs; en aquell la misera enueia no ha loch; no cobeiara algun los bens teus; not caldra pensar de que mantidras estat. Ix de la cadena, frare meu; paga lo carceler, qui ab una gota daygua callara e not pora pus demanar; lexa les viandes qui costen molts diners; elegeix aquelles qui donen sens preu e sodollen lanima; fuig a fam e a set; fuig a treballs e a vans pensaments. ¡O quina follia es la dels homens que ab mil maneres de treballs conquisten los inferns e les eternal penes! E plores tu per la Guelfa? No faces; mes plora per tos pecats e per les ofenses fetes a Deu. Ofer aquexes carnaces vils e pudents als treballs per lo Saluador. Mira que feu per tu; obre los braços e abraça la diuinal gloria quis presenta a tu; ixla a cami; pren la mentre has temps; aquesta no la furtes a degu, car pera tots es e tua es, no la perdes. ¡Ay de mi, e quant temps jagui yo en aquesta fossa! Sapiés, Curial, que tum restituist de mort a vida; em fist oblidar les vanitats que plores et fan anar trist. No ploraua Amiclates quant fugien los grans senyors e richs homens e de pahor cercauen cauernes e lochs solitaris en los boscatges, on ab ço del seu se amagassen com en ciutats grans e ben murades, no hauent sperança de salut. E aquell alegre, cantaua e aparexia en les places, no tement la ira ne furor dels Reys. Lexa donchs per ton grat ço que per força te

conue lezar, e sino ho lexes te sera tolt ensems ab la vida o abans, e perdent aquest mon no hauras laltre; sino que tu de ton grat te dispongues aço quet he dit, e de les vanitats daquest mon usa, axi com de la barca qui esta per passage de algun riu, que pasa hom despuys pagat lo barquer, te cascu son carní e no torna a la barca sino per necessitat de passar venint lo cas, e tantost lezar la. Usa donchs daquest mon a us necessari e les superfluitats trau de ton pensament e no desigs les grans coses, les quals encara que les haguesses, perdent les despuys entristexen lo cor; humiliat donchs e exalçar ta Deus qui es en los cels. E tu qui has batallat per les vanitats mnndanes, batalla ara contra lo diable en defensio de la tua anima, e es forts caualler e aspre, e tots temps te guerregè, e si dell ab les armes de Christ nons guardam, com a vencedor en nostra mort sen porta la desferra.

14. **O**YDES Curial ab gran atencio les damunt dites paraules, alça lo cap e mira lo frare en la cara, e dix:—Pare meu, vos diets que vous traguí de la fossa, prech vos quem digats qui sots.—Yo son, dix lo frare, lo Sanglier que tu combatist en Paris.—Oh Santa Maria, dix Curial, ¿e com se pot fer queus siats tant abaxat e doblegat a passar aquesta vida? Respos lo Sanglier:—Jesucrist Nostre Senyor, qui per esser de linatge reyal li pertanyia Regne, e per esser Deu era Senyor de tot lo mon, mo mostra, qui volgue

esser pobre per nos, e despuys mo ha mostrat Sant Francesch, lo qual seguint la pobresa e humilitat de Jesus, meresque esser signat de les nafres del Salvador. E sapies Curial que no ha frare en aquest Monastir que baratas la sua vida per la del Rey de França, e mes es ço que per cascun dels que aci viuen se menysprea que ço que tots los Reys del mon poden hauer. Acis veu contemplatiuament lo Regne de Deu e la gloria dels angels e la diuinal e eternal cort. E en lo mon ¿que pot hom mirar sino vanitats e follies e cosas de poca durada e que sens gran treball nos poden hauer e sens maior treball nos poden posseyr, encara que sien vils, menyspreables e de poca durada? No es mal mercader aquell qui en la fira barata fanch a or, e baratar la terra per lo cel nom par sie grosseria. Lexa donchs Curial aquests pensaments folls e gitals de ton cor; fes loch a les paraules de Deu, que no entren sino alla on troben disposicio. Recordes te com anaues carregat de pedres e de perles e de or; ¿on es ara aquella vanital? Dich te que si la gloria era en lo mirar, tots los quit estauen en torn les mirauen mills que tu, e a tu solament te sobraua lo treball de portarles al coll e la cura ansiosa de guardarles, e no sabs que primerament foren daltre e son o seran daci auant. ¿Pera qui les guardaues? Yo crech que no ho sabs. Pensa, pensa be enço que dich, car yot assegur que si tut vols dispondre a pensar en Deu e en les sues obres, ço que ara desiges auorriras, e menysprearas aquesta miseria que cuydes que sia

algun be, e de hauer ho fet tan tart te tindras molt per mal mirent. Empero lo piados Saluador ha los braços tan lonchs, que en qualseuol loch e temps lo pecador se penit, lo abraça, el se acosta, el fa ciutada en la eternal gloria del regne de Parays. E prech te quem digues ¿que es ço quet ha sobrat de la multitud de viandes precioses que has menjades, de les dances de les juntes e dels torneigs que has fets? ¿On son les festes en les quals te est trobat? Mostrales me, frare meu. ¿On es lo dia de ir? Mostraime. ¿On es la gloria dels preciosos ornamentals? ¿No sabs totes les coses hauer fi? Una sola cosa se quet poria profitar sit penits empero e vens a estat de gracia, ço es, algun poch de be si has fet per Jesucrist, es a saber, alguna obreta de caritat, pietat o misericordia al pobres seus, encara quem pens que sera poca cosa. Empero sit perts, ço que Deus no vulla, valdrat a hauer menor pena, e sit salues te profitará a hauer maior gloria, si tot per ventura no sera feta en temps degut ne de bens justament guanyats. ¡O catiu, e nots penits de les batalles que has fetes per la vanagloria del mon! Has morts homens, has trameses animes als inferns; digues ¿on es lo fum daquella vanagloria? ¿On son aquestes coses caduques? Ja no sen parla nis fa mencio de tu. Tu nom sabries mostrar ço quet ha romas daço, mas yo to mostrare e to reduire a memoria; ço es, un saluatge pecat, pudent e abominable a Deu, es a saber, obstinacio e perseuerancia dampnada. Car dins ton cor encara te alegres et tens a gloria gran

hauer comesos aquells pecats e no ten penits, ans ensuperbinte te glorieges en ells, e pensant que per aquesta sola causa mereix honor e fauor, ten vas dret als inferns e camines cascun jorn mil legues perque pusques atenyer ab temps. Not cal cuytar, que encara que altres vagen primers per pendre loch, no fallira loch a tu, e lo teu loch nol pendra degu, ans hauras gran e ampla posada, e sies cert que not fallira aquell a qui has seruit, ans ta ja donat guardo de tot ço e quant per ell has fet. E vet per ventura ¿tu penses que lo diable quit consella mal obrar, fa injuria a la anima en infern si li dona pena dient que aquella anima ha seruit aci en aquest mon? Donchs com se pot fer que per seruir lo a ell li done pena? Obre los ulls, car frare, e auia los sentiments, car lo diable not dona pena per raho del seruey que li has fet, ans ta ia donat guardo, gloria e honor mundanal en esta manera, car tu te eres glorieiat en cometre los pecats sobre dits e per aço has aconseguida, tractant lo diable mundanal, fauor e honor, si aqueix nom mereix hauer. E axi lo guardo del diable ja las haut en aquest mon, e sit dona pena en laltre, no ho fa per raho que las seruit, mas com execudor de la justicia, per les ofenses fetes a Deu e dans donats a ton proysme, e axim par que ho deus entendre. Ja te dit totes les coses passen e no son sino fum. Diguesme, ¿on son aquells grans Reys qui senyoreiauen lo mon? ¿On es Eletra, de la qual vengueren tots los Reys de Troya? ¿On es Priam? ¿On son

Hector, Paris, Troyol, Deyfebus, Elenus e trenta fills seus altres? ¿On es la gloria de les sues nores? ¿On es lo ducat e imperi de Agamenon? ¿On son tots los Reys de Grecia? ¿Quels sobra de la victoria que hagueren dels troyans e de la cautelosa e falsa astucia e traycio del cauall e de la destruccio daquella ciutat gran? ¿Vols que to diga? Tots son en infern e sots la potestat del diable, e lo seu guardo fonch que los mes e millors moriren en aquella obsidio e los que romangueren trobaren lurs mullers ab fills de altres homens, e despuys los uns morien per mans o tractes de lurs mullers, los altres per mans de lurs fills o fillastres, en manera que tots arreu feren mala fi e son martirs en los inferns. ¿On es la festa que lo mon fa vuy dells? ¿Repiquen en les esgleyes? ¿Celebren les gents uniuersalment les lurs festes? ¿Regnaren lurs fills apres de la sua mort? Ve, ve, Curial, vulles esser curial en lo cel; segueix les peiades del pobre pescador, car Jhesucrist a aquell e no a Sardanolus ne a Artaxerses ha comanades les claus de Parays. Mirá los sants apostols, los sants martirs e confessors, dels quals se celebra festa en lo cel e en la terra; aquesta es obra de durada. Descalçat e segueix lo fill den Peres Bernado, lo qual per ferse menor dels altres, es fet gran en los cels e gran en la terra, axi que tots los fets son nichil sino seruir Deu e hauer misericordia dels pobres seus, e abraça la virtut de caritat, la qual es molt agradable a Deu. E si altres virtuts aconseguir no pots, almenys aconse-

gueix apresent les cardinals, ço es, prudencia, justícia, temperancia e fortaleza, de les quals axi com raigs radiants, segons Macrobi, emanen raho, enteniment, circunspeccio, prouidencia, doctilitat, caucio, amicitia, ignocencia, concordia, pietat, religio, afeccio, humanitat, modestia, vergonya, abstinencia, castedat, honestat, moderancia, sobrietat, pudicia e fermetat. E mentre ells en aço saguessen, una esquella molt petita fonch sonada en lo monastir, a la veu de la qual lo Sanglier dix:—Curial, yo no pusch estar pus aci, a Deu sies comanat; prech te que les mies grosseres paraules te membren. Es ver que de les altres virtuts que son molt necessaries a la saluacio de la anima te volia un poch parlar, e algunes altres coses te volia dir, empero la obediencia me costreny a seguir la veu daquella esquelleta. E girant la esquena sen ana dient: en Parays nos veiam.

15. **A**NASSEN lo Sanglier e Curial romas tot torbat, e si moltes lices daquelles hagues haudes, yom pens que menyspreant lo mon haguera seguides les peiades del Sanglier, mas la sua gent quil speraua era hujada de star en aquell loch, car ia eren complits los nou jorns, e axil réqueriren que sen anassen. E lo diable stimulaua axi fort aquells gentils homens e per consequent ells a Curial, quel feren partir daquell loch, e per ses jornades en Alexandria, on la sua galera hauia lexada, plen de pensament de ço que hoyt hauia e penedit de les coses mal fetes,

ab anima ansiosa torna. E entrat en la sua galera, anuides parlaua, e los jouens reyen dell dents: ¡O quin begu! ¡O com es santa persona nostramo! E moteiauanlo tots, en manera que dins poch dies oblidades les amonestacions del Sanglier, torna tal com era dabans. E vench li volentat de veure lo Monte Parnaso, on los poetes e filosofos solien estar, e aprendre on eren los temples de Appollo e de Baco, deus segons la opinio antigua de sapiencia e de sciencia. Empero la Fortuna qui no era encara contenta dels dans que a Curial a instancia de la enueia procurats hauia, volguera que en lo partir Dalexandria perís, e com lo temps fos bo e plasent, e vees que Curial ab bonança sen anaua, salta auant e crida grans crits a Neptumno, deu de la mar, e ab veu congoxosa li parla e dix:

16. **O**quina peresa o negligencia es aquesta tua? ¿Com not vols apercebre Curial esser un dels millors e pus valents cauallers del mon? No pots pensar que del ira dels cels, dels vents, e de la terra, e dels inferns, e encara de la mar, los noms de Jupiter, de Juno, de Pluto e de tu, es fara senyor de tot? Pensa norresmenys que aquest no permetra, que aquesta gent morisca impla la fogueiant casa de Pluto, ans ab lo sant nom de aquell, los santuaris del qual ell ha visitats, dintre e fora los murs de Jherusalem, lo girara a creure en aquell anyell qui porta los pecats del mon. E tu qui en aquestes terres

ab tos germans est adorat, perdras la senyoria de la mar, e ells los regnes que senyoregen. Vet que Venus ja ha perdut lo nom de deessa, e tots los cristians afermen no esser collocada en lo cel tercer, e Cupido, fill seu, no esser res ne tenir arch ne ferir ab sagetes, e finalment los deus dels gentils no esser cosa alguna. Perque abans que ocupe lo teu regne, fer lo e treballà; badalle la mar, e tota plena de bogues llance spumalls, e là arena somoguda puge alt, e veia lo cel, e les aygues mostren esser munts e valls; sien tempeteiats per ell tots los altres qui naueguen. Vet que ia se te per dit tu no esser res, per ço que fins aci les mars li han mostrada lasquena blanda e lisa, e a manera de qui llenega, ha nauegat suaument e quieta. O pereos ¿e not mous encara? ¿Has por quet fira ab la sua spasa no vincible? ¿O lassa yo, e ab qui parle! Yo no hagui paor de toldreli ço que li hauia prestat, e tu has li paor e espantes te com ous lo seu nom e no goses exir! Prech te quet recorts esser spirit e la sua spasa not pot tenir dan. Despertat donchs e sie somoguda la mar e totes les tempestats que sols mostrar en les mars Oceans, e axi mateix en tot aquell stret de Gibraltat, vengan tost, e los mugits daquell leo fer e brau qui habita entre les illes de Mallorca e de Cerdenya pleguen aci, e no oblidades les tempestats del far de Mecina, e les dels golfes de Satalies e de Creta junten se totes e firen aquesta galera. Mostra tu esser poderos a regir ton regne; espaordeix lo cor daquell que nulls

temps hach por, ne per perill en ques ves se descolori ne muda la cara. No hages por; vet que una tembra li ha tolt la terra, de la qual ella no es senyora; ¿e donchs tu no li toldras les mars, les quals fins aci has posseynes? Mira que Jupiter estant en lo pus alt grau de son regne te mira et fa indigne de senyoria; ia los minyons burlaran de tu, e ab tots los esquifs caualcaran les tués mars, e posseynan lo regne que antigament nols era atorgat. E si aquestes coses not mouen, tem los dans quet seguiran per la tua peresa, car tu axi com indigne de senyoria, seras posat en escarn e vituperi entre les animes infernals, e enlegiras la resplendent casa de Jouis, e Saturno negara esser ton pare, e per Pluto seras emancipat a la pus dura e tenebrosa carçre dinfern perfumada de sofre e de goma pudent, e lo teu nom qui de letres semblants dor era scrit, ara de color escura e fosca sera legit en aquell regne plen de fum, e cremaras en les viues flames, qui quasi blaues tornen en lo tremolar de les sues lengues agudes, e ia balbuceiant te denuncienc les tués penes, et menasen continuament, e no lexaras fama sino de pereos, per la qual aquest tan gran mal hages merescut. No lladrara entorn de tu Ecuba ab la sua boca de can rabios, ne Meguera pregara Hercules quet fira ab la sua maça, car massa gran honor te seria que animes nades de tan clara sanch ministrassen torments a tu, mes altres qui per crims sutzeus, vils e pudents sien damnades, te estimularan continuament. E jatsia que tu diras les mies

paraules esser pus leugeres quels vents e que no he poder de fer mal, yo ho atorch, empero sabs que he saber e enginy, e son instable e diligent e no se que es repos, ans ab continuus mouiments gire la mia roda, trametent los meus bens e les mies prosperitats alla on me plau. Tench a prop lo meu offici, e se tractar e pregar, e axi no solament ab diligencia, ans encara ab importunitat te perseguire per totes aquelles vies on te pore noure, en manera que tu conexas que yo per peresa no merexere perdre lo meu regne axi com tu.

17. **I**A callaua la Fortuna e speraua la resposta de Neptumno, quan la mar meneiant ell lo cap murmura e en les sues profunditats comença a bullir e fer mouiments. Torben se les aygues e mesclades ab arena arranquen ouès, quant Neptumno trague aquell terrible e espantable cap, e obrint la boca, paregue que totes les naus del mon no li serien un boci, ans les beurie totes en un glop, e ab gran veu e molt espauentable, parla e dix:—¿Que es aço, falsa tragitadora? ¿E penses tu que son yo la tua roda, quemenes e gires en la manera que tu vols? No sera certament axi, ans sus ara a despit teu yo atorgue guiatge e salconduyt al caualler, e, certes nol malmenarás en lo meu regne, e usa les tues malicies alla on te sie consentit, car aci aquesta volta no sera donat loch a la tua variable volentat. O! be est fembra en tots los fets, que ara vols ara no vols, ara plores

ara rius, ara dones, ara tolls, e finalment, en tu no ha sola una ora de fermetat! Ve, ve falsa e variable fembra, qui si tul volguist algun temps comportar, confessant per la tua falsa lengua ell esser noble e molt valeros, axi mateix yo noble, vull ajudar a altre noble, e pur com noure li volgues, no ho faria requirint men tan falsa e tan variable fembra com est, car tots temps tagui per sospitosa, e no vull hauer nom de afeminat quem gouerne per tu.—E dites aquestes paraules, lo peix mular en lo qual Neptumno caualcaua, comença a mugir, e les aygues bramauen, e comouent les ab la coa, volgues cabuçar e entrar sen al fons; mas aquella iniqua e varia Fortuna crida yuarçosament:—No fuges axi tost, oume per ton prou, sino sies cert que yo cridare Juno, germana e senyora tua, e ladonchs oyras mal quiet pes. E com Neptumno no volgues oyr, ans se amagas en les profunditats de la mar, qui ia li feyen cami per on anas, e mudat en lo seu carro de quatre rodas, tirat per quatre dalfins, tengues son cami, aquella falsa Fortuna crida grans crits:—O Juno, amiga mia, ¿on est? Vine a mi e apareix me; vet maci que tesper; nom perdas la vergonya que tots temps trobi en tu, e la obediencia que haguist enuers mi, no penses amiga que per mos fets te vulla, ans son fets teus als quals tapelle. E dites aquestes paraules, la dita Juno comença a moure gran tempestat e a enuiar sagetes de llamps per diuerses parts, e los vents mouen tempestats, e ab fiblons feren les mars

e comouen les. E despuys asseguda en un Reyall siti tot negre, circuïda de moltes gents, a parlar comença e dix:

18. **A**MIGA mia molt cara: yo he oyda la oracio que tu has feta a Neptumno; e nom marauell de la sua crua e curta resposta, car tots temps fonch tal, e nos vol governar per persona del mon, ni crech en algun cas que ell reebes tos prechs, sabent que tu est fembra feta a ta guisa e no ous prechs de degu, ne has spirit de pietat, ans en un punt te enfelloneys e vols que totes les coses stiguen a ta disposicio e ordonança; e axi Neptumno vol regir son Regne en aquexa mateixa forma: E son molt marauellada com en aquest cas fuyst moguda a pregar Neptumno que fos crüel a aquell caualler, com ell mateix sie tota la crueltat del mon e no sapia estar un momeut sens fer crueltats e obrar mal. ¿E com penses tu que encara que en aquest punt, en aquest loch, la mar stiga pacifica e no mostre tempestats, que en altres parts no faça mouiments terribles e espauentables, e no perrescan molts ab tots los bens lurs? Yot dich que tanta es la cobdicia de Neptumno, que si molt lo nauegar se usara, tots los bens e totes les riqueses del mon, si aquest nom merexen hauer, arrapara e beura ab la sua insaciable gola. Car yo no crech que tots los homens que viuen en lo mon hagen tants bens ne tantes riqueses com Neptumno los ha tolt. E posseïx maiors riqueses, sens comparacio, que

Jupiter, germa e marit meu, e tots los deus passats. E es veritat que tu dispos de les prosperitats e les dones a temps cert aqui a tu plau, empero tu pobre est, que no has res net pots res aturar, e de Neptumno es lo contrari, que ell no pot donar e toll continuament, e tots temps brama en una part o en altra menaçant los nauegants. E iatsia que ells ho sapien molt be, empero nulls temps se castiguen, e per ço sabent Neptumno que si molt nauegaran a les sues mans tart o tost han a venir, algunes voltes los fa bona cara, els lexa en pau tornar a casa llur, ymaginant que si tots temps mal usaua, algu no nauegaria e ell perdria per poch seny ço que spera hauer, comportant les gents algun poch. E hages per clar que encara que ell hage sostenguda algun poch la navegacio daquest caualler, ell lestoge pera maior mal que toldreli aqueix petit troç de fust en que nauega, e finalment no riura del joch. Perque prech que calles e nol vulles pus molestar e confia tant de la cobdicia e auaricia de Neptumno, que quant ell conexera que faça a fer, no li escapara. E si tul coneguesses tan be com yo, nol sollicitaries a mal obrar, car ell mateix si es massa inclinat. E fent conclusio, te prech me perdons per ço que arat dire: com voldras pregar algun que faça per tu, nol pregues injuriant ne ab menaces, car axo solament toldria a cascu la voluntat de complauret, car yo oy be les tues ergulloses e superbes menaces, e les injuries e vituperis que li has dits, e per ço nol entench a pregar que faça ço

que vols a present; per temps se pora fer que's fara encara que tu no ho requiras, car yo ho fare metre en lo meu memorial e nom exira de memoria. E com la Fortuna li volgues respondre, Juno despitosa per les injuries que a son frare hauia dites, no la volgue oyr, ans girant lasquena sen ana. Empero ab tot axo Fortuna veent que Juno li hauia perduda la vergonya e sen era anada sens oyrla, fora exida de seny a grans crits comença a parlar ans cridar e lançar fora la sua boca paraules descompostes e ab desorde en la forma seguent:

19. **N**or cal fugir, falsa fembra, que yo son aci et perseguire ab totes les tues enemigues, les quals en aquest mon te feren guerra e yo les induire que en laltre not perdonen. O Europa, filla del Rey Agenor, que per Jouis, requirint ho la tua bellesa, meresquist esser feta la terça part del mon. E tu Girona, filla de Giron, que per Jouis fuist conuertida en jumenta, per ço que profetizaues les coses venidores et meties dauant los deus. E tu Tiresias, aqui Juno tolgue los ulls corporals. E tu Prondes, filla del Rey dels argins apellat Acrisio, la qual per ton pare fuist tancada en una torre sens forat per por de Jouis, e lo dit deu se conuerti en or colat o regalat, e entra dins e engendra en tu Perseus lo bon caualler. E tu Carmenes, qui primerament hauies nom Yo, e desflorada per Jouis fuist mudada en vaca e comanada a Argus, los cent ulls del qual, enganat per Mercurio,

foren mudats en coa de pagó, e tu fugint ab la pota en les arenes de Libia, escriuias lo teu nom en cas-cun pas, e puys per lo dit Jouis tornada a esser persona, meresquist esser Reyna de Egipte. E tu Reyna de Macedonia, qui, segons se diu, tractant Neptanabo, gran filosof e astrolech, haguist del deu Amon, Alexandre ton fill, lo qual deu era Jouis mudat en forma de molto. E tu Leda, filla de Theseu, la qual acollint te lo deu Jouis, quis muda en forma de signe, dauall jes sues ales perdist la tua virginitat. E tu filla de Ysop, deu del flum, qui per lo dit Jouis fuist strupada, prenent lo dit deu forma de foch. E tu Alcimena, filla de Amfitrion, qui enganada per lo dit Jouis parist Hercules lo fort, es dobla aquella nit en dues nits. E tu filla de Nocturno, qui per lo dit Jouis fuist desflorada, prenent lo dit Jouis forma de Saturno, deu de la mar, e nasqueren dos fadrins. E tu filla del Rey Alcedomonte, qui emprenyada per lo dit Jouis, per ço que ton pare no ho sabes, parist com a coloma; e tot lo poble Dargina, qui fonch destruit per Juno, per ço com Jouis son marit jague ab Ogienta nada daquell poble, lo qual Jouis despuys restaura e feu altre molt maior poble de sement dé formigues. E tu Ganimedes, nat de Yulo, Rey dels troyans, qui per lo dit Jouis en forma daguila fuist arrapat e muntat al cel, e fuist fet pincerna seu. E tu Ceres, deessa de la terra, qui fuist strupada per lo dit Jouis, de que nasque Proserpina, la qual en Sicilia arrapada per Pluto, fonch feta dea dels inferns. E vosaltres,

auzells qui fets versos, e nasques de la cendra del cors de Minos, fill de Aurora, lo qual en la encontrada de Frigia fonch cremat per lo foch que Jouis hi trames, e par queus lamentets per la mort del dit Minos. E tu Menosia, qui per lo dit Jouis mudat en forma de pastor, fuist strupada. E tu Deoyda, qui mudat lo dit Jouis en forma de serp, fuist desflorada per ell. E tu Menofron, qui per Jouis una nit fuist mudat en bestia fera, per ço com volguist fer luxuria ab ta propria mare. E tu poble de Thebas, qui per Juno fuist destruit, per ço com Jouis jague ab Semel, donzella thebana, de la qual nasqué Baco, deu del vi. E tu poble de Corinto, qui per lo dit Jouis fuist mudat en bolets, per ço com deuenguist molt luxurios, e no escaparen sino dos jouens justs, apellats Crocon e Miloe, qui foren conuertits en flors. Venits, venits tots e totes ensems ab totes les altres concubines de Jouis, ocupats e ensutzats lo llit de Juno, per forma que lo deu del foch noy entre ne la vulla, ne aquella falsa, ingrata e celerada Juno no salegre dels diuinals abraçaments, ans sie menyspreada e auorrida per son marit, e solament li romanga nom de germana, lo qual encara no mereix per la sua superbia e ingratitut. Venits donchs a mi, car yo sere ab vosaltres eus ajudare a hauer venjança de aquella celerada e tempestosa Juno; no la temats que ja no es res, ans ha perduda tota la gloria de la sua deytat. E axi venits a mi, car ja son les mies armes prestes per anar contra aquella inica e fastijosa fembra, e

son certa que ajudats per mi haurets della dura e cruel venjança, e tal que nulls temps fonch vista ne oyda.

20. **E** tu Dione, Reyna de Xipre, qui tractant yo hia-
guist del dit deu Jouis, Venus filla tua, la qual
en gran singularitat fonch dotada de bellesa e pari
del dit deu Cupido son fill, e fonch estellicada e
collocada en lo cel tercer; e com apareix en lalba ha
nom Lucifer, e com ve lo vespre e apareix en ponent
ha nom Esperus, per raho com se pon en lo Regne
de Speria. Recort te de la bona sort que haguist ab
mi; car yot doni per enamorat lo maior de tots los
deus mortals, e la tua filla deessa pari fill qui es deu
dels enamorats, e fer ab les sues sagetes e no es
persona quis pusca guardar de la sua inuisible treta;
e com fer ab la fletxa dor enamora e encen, e com
fer ab la fletxa de plom desenamora e refreda, e no
es poble en lo mon que no sie subiugat a la sua
senyoria ne que pusca estorçre de la sua amigable
treta. E per ço com es a tu molt gran gloria que yo
no hage oblidats lo noms de tan excellent dea com
fonch la tua filla, la qual en molts lochs es apellada
Dione; vull dauant tu repetir la gloria de la sua dei-
tat, la qual me pens que sera no poch plaer a tu,
perque veges com es stada tractada en lo mon e
collocada en lo cel, e quant es gran la festa e mencio
ques fa della uniuersalment per tot lo mon.

21. **F**INGEN, molt cara amiga mia, los poetes que Celso fonch sens pare e hach un fill apellat Saturno e fonch Rey de Crèt, e foren li tallats los genitius, per ço com mataua tots los fills que Cimbeles e Obsrea sa muller paria; los quals genitius foren lançats en les mars de Cipre, Regne teu, e de la spuma de aquells nasque Venus, filla tua, e per lo dit Jupiter fonch deificada en lo cel tercer e conuertida en planeta. Aquest planeta de sa natura importa dolçura, es amigable e porta amor, alegria, guany; tempru la malicia del combatent Mars; esta en cascun signe vint e nou jorns, segons Tholomeu; es calt e humit, estanli desota Taurus e Libra, e regna en Piscis, e la sua casa es en Virgo; va alguna volta dauant lo sol e alguna volta lo segueix, e tant lo te aprop, que nulls temps se lunya dell, e conforta lo sol en la sua natura. Es ardent e calt; tota luxuria e voluptat prenen principi dell; fa lo seu cors en trecents quaranta e vuyt jorns, e toca per mesura dues parts del Zodiach; fa lome namorat, vigil e sollicit, e segons he dit, en la sua natiuitat hach nom Venus. Es apellada Diana per los pobles quant apareix los matins en Orient, per ço com anuncia lo adueniment del dia, e la gent grossa lapella la stela del alba. Es apellada Ciprinya per ço com nasque en Cipre, e despuys del seu traspassament se conuertí en estela, e per ço fonch axi apellada. Es apellada Esperus quant apareix al vespre deuant lo sol. Es apellada en grech *Jubar*, que en lati vol dir llum, e hach nom axi per lo

dar llum de sos raigs. Es apellada Frondosa, a *frondos*, grech, que en lati vol dir spuma, perque nasque de la spuma dels genitius de Saturno e fonch lançada en la mar de Xipre. E diu se Dione per tu, segons diu Dante en lo terç libre del Parays, alla on diu; *Ma Dione adoravano e Cupido, quella per madre sua quello per filgiolo, er decia chillo stette in gremio a Dido* (*). Es apellada Citerea, de Citero, mont on se diu que nasque; fonch muller de Vulcano, deu dels llamps. Aquesta tua filla conuerti les dones de Xipre en vagues e conuerti una image de pedra en dona gentil e bella molt.

22. **E** donchs, dolça amiga mia, prechte quem oies. Sapies que aquella fastijosa e menyspreyuol Juno ab la sua superbia indomita, ma mostrades les cruets e feres espatles e no ha oyts mos préchs ne ha volgut molestar aquell Neptumno, deu del sutzeu e pudent Regne de la mar, deu del eternal plor, qui ab menyspreu me gira la cara scura e vil, e lo qual mentre li parli tots temps trametia per la boca, per lo nas e per les orelles horrible fum de sofre; e los ulls qui parien luquets quant se comencen a encendre e per la barba auall li cahie sangonosa baba, qui cremada per lo foch paria vermella spuma, la qual bullia e feya brogit de paella ab poch oli bullent quant hi lancen alguna cosa freda. Vulles te recordar de les iniques persecucions que la dita Juno, enemiga capital e cruel tua e de ta filla, te feu mentre visque

en lo mon; e sit hagues poguda anichilar e raure de la memoria dels homens, ho haguera aportat a effecte. Vet aci totes les altres amigues de Jouis, qui axi com tu foren per ella maltractades, les quals ab los cabells eriçats, croxint les dents, tanquen e estrenyen los punys. Ja lurs ulls de viues brases se miren de luny, llampega aquella vista encesa, ixen daquells ulls purnes de foch espesses, molt viues e ardents. Menacen Juno, enemiga llur. Ara veurem que fara la falsa e superba Juno, car no te amich ne parent que be li vulla; certes ara podem dir quels metges lan desemparada. Sus, sus, donchs, dolça amiga mia, salta atuant e met te primer, car tu ho mereix per moltes rahons que no he temps de explicar. Donali salt, vage fora dels cels e habite en los sutzeus e pudents marjals fangosos, e a forma de cullereta o ranapeix de pantá o marjal, visca en aquells pantans o marjals vils ab poca aygua, e solament los stius reuiua e los yuerns no sie res; car qui contra raho e dret vol esser sobre totes les viuents magnificada, mereix ab dret juyhi, deius totes les creatures animades, esser deformada, enuileyda e abatuda, e si a altra cosa pus vil e menys util' o menys preada la pogues comparar e en aquella conuertir, sapies que no ho lexaria per cosa del mon.

23. **S**us, sus donchs, aiustats vos totes; vet que ia tesperen les altres, e desijoses de la tua reyal companyia, estan auides e molt prestes cascuna ab les sues armes; mira les luents spases e les armes

resplandents. ¿No veus tu Tiresias e Manto, filla sua? ¿No veus Aronta, Erictona, Phitonissa, Eurifile e tots los altres deuins, ab los caps e ulls de bubo, croxir lo bech e obrir la boca, denunciant a la dita Juno mals auvyr? E ja son aci les Eumenides o Crines, ço es, Thesifone, Megera e Alecto, que son furies infernals. Mira com volen contra ella les cruels arpies, ço es, Aello, Accipito e Celeno. ¿Que esperes donchs? Sus, ve auant; certes ara perira de Juno la arrogancia superba. Euay! quantes animes dampnades, crinades de serps, venen contra la superba e cruèl Juno! Tots los camins son ja plens; detenits vos un poch; nous acostets tant ença; fets loch a Dione, mare de la gran deessa, qui accompanyada no de gent pobre e menyspreada, mas dels deus, ço es, Venus e Cupido, van en ajuda vostra. Mostre ara la superba Juno alguna de les sues obres; véiam si estan en peus. Certes no foren de maior preu que les de Aragnes, que foren conuertides en nores. E donchs, amiga mia molt cara, prechte que mogues, e la tua resplandent e benauvyrada banderá met la en mig del camp, e seguiran los deus; car yo so certa que tantost Jouis vindra en ajuda tua, car tu sabs be que moltes vegades auorri lo talem de aquella bruta e brofega Juno, e accompanya a tu en lo llit, et alegrist dels abraçaments del maior deu dels mortals, dels quals la dita Juno, axi com indigna, fonch despullada. No sies pe-reosa, amiga mia molt cara, ve auant solament un poch; no vulles perdre la honor quet fan los deus; ix

los al encontre e reeb los ab reuerencia. ¿E cuydas tu hauer tots jorns tanta honor? No pot esser; e si veen que no la prens com tes oferta, per ventura serien indignats rahonablement contra tu e hauries la perduda pera tots temps. Ara veuras daquella celerada ço que desigist. ¿E encara dubtes? ¿Perque not mous? Certes no mereix nom de senyor qui no sab o no vol senyoreiar. Senyoreia, donchs, amiga mia, a la superba Juno, que ha que fer en senyoreiar los humils, quis reten de genolls, les mans plegades. No, no, que no es gloria als deus senyoreiar los flachs qui nos defenen, mas aquells qui son o cuyden esser forts, es treballen combatre contra maiors de si o eguals a ells, o almenys forts e valents. Sie abatut adonchs lergull de la pestilent Juno, e vista la tua victoriosa e no sobrable excellencia, tots los deus menyspreant l'altra, faran loch als teus adueniments, e entre los deus collòcada, obtindras lo loch que eternalment es a tu estoiat. Lladonchs Dione, oydes les oracions per la Fortuna a ella fetes, ab veu baxa e molt dolça en la següent forma respos:

24. **N**o negare, senyora e amiga mia molt cara, ne oblidare los dons que tu, pus piadosa de mi que yo matexa me oferist, ne les glories per tu a mi prestades seran per algun temps meses en oblit, ans conech e confes tu, dea e senyora de totes les prosperitats, prestar aquelles a cascuna persona, a uns mes, a altres menys, a uns poch temps, a altres gran,

segons la disposicio de la tua no reposable volentat. E es necessari que cascun jorn dons e tolgues e mudes los terrenals bens de un linatge en altra e de uns homens en altres, e per ço com lo teu Regne es gran, e continuament has a dispondre de les riqueses mundanals e has a fer en moltes partides de ton Regne, no es raho que la mia resposta sie longa. Empero tots temps te prech quem vulles oyr ab orella pacifica. E respon me, senyora: ¿Quit mou a fer aquests prechs? ¿Quina es la causa de la tua indignacio contra aquell caualler? ¿No las assats molestas? ¿No las abatut? ¿No las treballat e derrocat de lloch on lo hauies mes? ¿Not basta hauerli tolts los bens? ¿Perque li vols toldre lo cors? Tu no sols esser homeyera, ans te porien dir robadora, perque vols fer ço que no es pertinent a tu.—Marauell me de tu, dix la Fortuna; ¿per quem fas aquesta demanda? Tu no est ignorant, segons que tu matexa has dit dèssus, e daltra part que la mia congosa no sofer dilacio. Empero encarat dire, jatsia breu; tu sabs que yo no son ferma ne stable, ans es obs que do e tolga, e mude e barrege, be ho sabs. ¿Donchs perque ho demanes? Vine, dolça amiga mia; ajudam a destruir aquella celerada e falsa fembra, e despuys per ventura te donare compte de ço que faç, encara que noy sie tenguda.—Not parle de Juno, dix Dione, que ja es fora de la tua potestat per ço com es espirit; del caualler te parle: ¿que ta fet per quel deges perseguir?

25. **A**y de mi, dix la Fortuna, e en aço han a venir mos prechs! Mes maguera valgüt callar e fer mos fets, segons a mi serie estat possible. Anats, anats, homens del mon, e requirits vostres amichs queus ajuden en vostres necessitats; e com vindrets ab maior cuyta, fermaran lo colze, e demanaran no segons vostra congoxa, mas segons lur repos, la causa del amprament. Bo seria lo madurar si lo temps ho soferia, mas lo podrir es cosa dampnada, car qui no ha voluntat de ajudar sa ferma en una rama tan prima, que no tendria una mosca, e dona' entendre que soferria los fets de tot lo mon. Yot requir, Dione, quem aiuts mentre ho he obs. Car si yo volia ara disputar ab tu, entretant perdria mon dret qui es en lo camp, e si no ho vols fer, nom tingas a noves, nem faces perdre temps. Car consumaria mos bens sperant, e despuys no poria suplir a les mies necessitats e perdria mos amichs, los quals son ia en la plaça prests per combatre, e los aduersaris, sentint aço, cobrarien cor e ami prearien fort poch. E pensa, Dione, que algunes coses son que sostenen madurar, altres ques volen sobtar, del nombre de les quals es aquesta de que't parle. Sino mentens á ajudar, espatxat a respondre, a fi que no perda tu e los altres sperant.

26. **O** deessa dels deus mortals, qui entre totes les altres obtenguist principat e majoria, not vuelles irritar contra mi e veges si es en mi ço que tu

vols que faça. Sabs be que ma filla Venus es dea de concordia e de pau, e conuida les gents a amarse e volerse be, e Cupido fill seu força e costreny, enflama e encena amor; daquesta matexa condició son yo, car nulls temps me plague discordia ne hagui desig de veniança. Axi mateix, la dita filla mia ho hereta de Jouis son pare, lo qual com tu sabs es planeta molt placent, enemich de prauitat e amich de pau, Rey e senyor de justícia, font de veritat e de dretura, amigable e virtuos; temprá la ferocitat de Mars e de Saturno. E daquest diu Dant en lo seu tercer libre: *Ovi se vedel temperar de loue tral patre et filgio, e quiui me fo certo*, etc. (3) E donchs si yo de ma propria natura no desig ne vull discordies, ne sedicions, ne venjances, ¿com cuydes tu que ara pogues tornar cruel e fer contra natura ço que per natura mes vedat? Impossible seria a mi fer ço que tu vols. Empero, si a tu plau yom treballare en toldret aquest treball, e aquell es amich quit guarda de questio e de mal, e axi ho fare per tot mon poder e saber, tu empero volent hi donar loch. E aquesta es vera e no popular amicicia, e axi ho diu lo filosof en lo quart de les Etiques. E si aço not plau, apella Mars en ta ajuda, lo qual es bataller, e lexa lamor, la pau e la concordia, que son yo, que atals fets com son los quem apelles not porie profitar, car qui guerra vol, no deu portar cimbre doliua.

27. **A**NUIDES hauia acabat de parlar Dione, quant Fortuna se comença a tirar los cabells e a esquincar les robes en los pits, e dix:—Euay de mi, que yo açi nõ venia per consell, que ajuda yolia; ajuda e no consell! Dignes, Dione, ¿e yo donit consell com tu me demanist ajuda? Ve be, Dione, sies amiga de quit vuelles, car yõ no he mester tals amichs. Assats haurie yo poch seny que de tal com tu prengues consell; car nol haguist pera tu quant laguist obs, e vols lo donar ami que nol te deman. Dione, Dione, si yot apellas a fer altre adulteri com fist ab Jouis, bem pens que series presta, e no hauries obs molts prechs; car gracia deu tu e ta filla, be ho hauets haut per mans. Car ta filla fonch muller de Vulcano, deu dels lamps, e adultera ab Mars; e vista per lo sol per una streta finestra, fonch envergonyida, si dir se pot la puta poder hauer vergonya, e fonch mostrada a tots los deus, los quals se tragneren escarn della. Axi que ta filla no es dea damor, de pau ne de concordia, mas dea de luxuria e de puteria. E per ço que fonch molt pus luxuriosa que totes les dones del mon, axi com a pus ensutzada e enuileyda, lapellen dea daquell pecat e daquella sutzura. E no stela en lo cel, mas truja sutza, vil e pudent es, e habita no en los cels ne es stela, car la stela ia era abans que ella nasques, mas en fanchs e lochs vils e pudents en los quals abans lo morro met quel peu; e basta ami hauerte prouada, e tu sies daquelles amigues ab les quals pot hom menaçar, mas no ferir. E axi roman, que sens

tu haure victoria de mos enemichs. Prest me deu aquesta parenta e amiga mia la Enueia que aci es e nos parteix de mi, e tu e tes pars nulls temps vos veia en casa mia baldament. Car en ma fe a tu molta honor e a mi seria gran vituperi que tu e yo fossem trobades en una companyia; e lo caualler nauegue tant com li plaura e lo temps li donara loch. E anant sen desparch.

28. **E**NTRAT adonchs Curial en la sua galera, comença a nauegar e volgue veure aquella ciutat antiga, noble e molt famosa, qui dona leys a Roma, e mira aquell estudi famos en lo qual la sciencia de conexer deu se aprenia. E axi com aquell qui era home scientific e qui nulls temps lexaua lo estudi, alegras molt de les coses que li foren mostrades e dites. Ana mes e viu aquella ciutat qui primerament musa Cadmo, de la qual tant scriu Staci en lo seu Thebaidos, los sepulcres de Etiocles e Pollinices, cruels germans fills de Edipo e de Yocasta. Ana mes e viu aquells monts appellats Nissa e Cirra, e viu los llorers consagrats a Apollo, deu de sapiencia, e les vinyes consagrades a Baco, deu llur de sciencia, e moltes coses antigues, les quals de paraula hauia oydes. E es veritat que aquest animos e sobres gran e valent caualler nulls temps hauia hauda pahor, o almenys home del mon no pogue conexer en tot lo temps passat que pahor hagues; mas com ell a aquell temple de Apollo sacostas, no tench cabell en lo cap que nos eriças e

muda la color. Empero encara ana auant algun poch; los companyons seus espaordits e plens de gay callaren se tots, e defallint los la força e la virtut, no pogueren anar auant, ans espaordits mirant se los uns als altres, se donaren causa de maior por. Car veyen se ab les cares mudades, tenyides de color de mort, muts e sens paraula, sens força e sens vigor e sens cosa quels consolas nels animas los spirits, e per ço forçats hagueren a seure ans a jaure, no podent se tenir en peus. E com per longa saho axi stiguessen, Curial, qui mes era anat auant, se estanca, e no podent mes auant anar, en una grada de marbre segue, e inclinant lo cap en una altra pedra per lo gran treball que passat hauia, sadormi. E dormit, oy grans crits, e fonch li vijares ques despertas. Empero ell dormia axi fort que nol hagueran despertat leugerament, e fonch li mostrat en aquell sompni Hector, fill de Priam, lo qual ell tota la sua vida veure hauia desijat. E la pahor que dell hague fonch tanta, que si Honorada sa mare fos stada present, dins lo seu ventre si pogues o almenys dauall les sues faldes vergonyosamente fugint esglayat, se fora amagat de por.

29. **O** Curial, e fesses tu aquesta relacio qui ho vist en sompnis, e la mia ploma vergonyosa que torna roia en la mia ma no hagues a scriure lo cas seguent, car parla sens testimoni e alguns noy donaran fe. E si yo pogues lezar en lo tinter aquest acte, certes no sulcaria lo paper nel tenyiria ab aquesta tinta;

vet que la ma me denega lescriure e no consent ques faça. Daltre part que Dante ma avisat ab aquell metre qui diu, que *Tuto aquel vero que ha faccia de monconia* (4) etc. E tu forças me que ho diga, allegantme lo libre de Macrobi sobre lo sompni de Scipio e lo sompni de Pharao, expost per Josep, moralizat per Johannem Limonicensem en vuyt epistoles. E dius encara que es possible sompnar lome ço que nulls temps ha vist ne pensat. E aço cascu ho sap, e no es forçat que les gents ho creguen que no es article de fe, ans sompni sompniat en la forma que cascu somia. E per ço haure ardiment de parlar per no lexar tan alt e tan notable acte com es lo seguent; e axi tu dir ço que has somiat, e yo scriure ço que tu a molts publiquist, segons la informacio que he hauda, nom par sie errada gran.

30. **A**L crit que Curial hauia oyt alarga los ulls e viu nou donzelles belles molt, e dignes de grandissima reverencia, les quals confortauen un sobre reuerent home qui era citat a juyhi e no gosaua comparar, tement la sentencia que conexia ques haurie adonar sobrel cas que ere appellat. E la una daquelles donzelles vench a Curial, e dix: —O tu qui dorms, despertat, vet que est elegit en judge; oyras les parts e donaras sentencia sobrel cas que sera mostrat. Nosaltres som germanes filles de Jovis e habitans aci en Parnaso. E ara tenin companyia a aquest reuerent poeta grech Homero, lo qual per fama tu coneix

molt be, e axi com aquell que mentre visque nos ama, e per aquella raho li ajudam a fer aquell libre tan noble appellat Achileydos, e altres obres moltes de recordancia dignes. E no penses que si be estam ara ab aquest, no hauem en oy ne auorrim sos aduersaris e grans acusadors, ço es, Dites, gran historial, e Dares, gran poeta, qui sus ara seran aci. Empero pregamte que la honor daquest vulles hauer recomanada, axi com aquell qui ho mereix molt be, axi com maior dels poetes grechs; per la boca del qual se dix tot ço que dir se podia per la lengua grega. E be conexem que aquesta pregaria es superflua, car tu generalment honres a tots e mes aquells qui mes ho merexen, empero per ço com li som de molt tengudes, vull que sapies la intencio de nosaltres. Not pregam, empero, que de la justicia dels altres li dons un petit pel, sino solament quel vulles tractar ab honor. E es ver que aquest mestre maior dels poetes grechs, ab la ajuda de nosaltres poetant, scriui lo dessus dit libre e parla en fauor de Achilles, qui fonch grech axi com ell, molt grans coses. Es estat repres per aquests altres dos, qui son homens de molta sciencia, no empero pars ne eguals a aquest, afermants en moltes coses hauer dit ço que no era ne fonch; e que aquell Achilles del qual tants e tan excellents coses aquest diu, no hauer ferit Hector bonament ne com a caualler. E que ab laltesa daquell sublime e marauellos estil amulceix los coratges dels homens letrats e despuis per consequent dels oydors,

entant quels fa creure moltes coses que no les hach Achilles, ne passaren axi com ell escriu; don la excellencia daquell incomparable Hector perdia fama e renom. E axi ells seran ara aci; oyras les rahons e per la tua sentencia toldras la questio qui es entre los viuents sobre aquest cas. E dites aquestes paraules, calla. A la qual Curial quasi empeguit, respos:

31. **O** molt noble e magnifica senyora: humilment vos suplich que en vostres ulls yo tropia tanta gracia quem digats vostre nom e de vostres egregies germanes, a fi que yo sapia ab qui parle. E tantost aquella dea ab cara benigna, respos:—Nos som nou germanes com te digui, filles de Jouis, pare del gran Alcides, e yo he nom Clio; les altres per orde axi com venen han nom, Euterpe, Melipomene, Talia, Pollimia, Herato, Tersicore, Urania e Caliope. E axi com te dich, som filles del pare del fort Alcides e de Radamanto, e hauem nom Muses. Nos conuertim les filles de Piereus en piques; estam entorn al deu Apollo, e ell per amor temprà la viola de set cordes, e enamorant canta molt suaument e dolça, temprant l'armonia de les set planetes. E si de algunes coses vols esser informât, parla, que Caliope ma sor, que es dea de eloquencia, te respondrà. Perque fient se auant Caliope a Curial sacosta. Ladonchs Curial ab molta reuerencia e no sens gran vergonya, parla e dix:

32. **O** egregia senyora, e quals fades me fadaren que yo tanta honor reebes, que nou germanes, filles del maior dels deus mortals, venguessen a mi e vissitassen aquest sepulcre de ignorancia! Cert es a mi que vosaltres fes companyia a Homero, Virgilio, Orazio, Ouidio e a Lucano e a molts altres, los quals per no esser lonch lexare de recitar; mes a mi quina raho hauets hauda de venir? Yo no son home de ciencia, ne meresqui ne meresch per donzelles de tanta excellencia esser vissitat. Lexats Aristotil e Plato, e venits a mi.—Not marauells daço, dix Caliope, car nosaltres tots temps seguim aquells quens volen, e encara que stigam de present ab tu, nons partim dels altres, ans tots temps estam ab ells, e per virtut de Deu som fetes tals, que en tot loch quens volen som. E per ventura a vegades acompanyam, totes o alguna o algunes de nos, alguns homens que ells no so cuyden, els ajudam a fer e dir ço que fan e dien, a uns mes a altres menys, segons la disposicio que en ells trobam. Nos ara empero, axi com ma sor te dix, venim ab Apollo e confortam aquest poeta que ab la ajuda de nos dix tot ço que per la lengua grega se podia, e volem oyr la acusacio que dos reuerents homens li fan, e tu est elet en judge e decerniras la questio. E per ço que en sa vida ell nos ama e nulls temps de nos se parti, nol volem en aquesta necessitat desemparar, a fi que no puscam esser notades de ingratitut.

33. **O** molt reuerent senyora, dix Curial, be sia veritat tot ço que hauets dit, empero com judgare yo ço que no entench, car en mi no cap aquest juhi? Com judgare yo tants e tant grans cauallers com aquells foren, e com sabre yo, Homero si dix ver o no, que yo no viu james aquells actes dels quals ell fa mencio?—No dubtes de res, dix Caliope; totes les coses seran ubertes a tu, e axi com si per les tues mans fossen passades o almenys en ta presencia, de tot en tot seras plenerament instruit e informat. E mentres ells axi stiguessen, una armonia tan suau, una musical dolçor feri les orelles de Curial, car Apollo ab la sua viola sonant, canta tant dolçament, que yo no pusch creure que les serenes qui retenien Ulixes, no fossen retengudes per tanta dolçor. Axi mateix Febus comença obrir lo carcaix e trametent sagetes per tot lo mon, illuminants la faç de la terra, daurà lo loch on Curial staua. Axi que Curial torbat alarga los ulls e inclina les orelles vers aquella part, viu los lorers reuerencialment inclinarse, e lo sol ab lo seu carro de quatre rodes tirat per aquells quatre caualls, ço es, Titan, Etheus. Lampaus e Philogeus, venir fort yuarçosament, en manera que a Curial fonch vijares aquell esser lo pus clar jorn que ell james hagues vist, e per la temperancia de les vapors, los ulls de Curial sostengueren longament aquella resplandor.

34. **A** DONCHS ordonat axi aquell tan noble consistori, e assegut en lo loch que la sua dignitat requi-

rie, primerament pres Curial per les dites nou donzelles, fonch menat e assegut a manera de judge en loch conuint a la sua dignitat, e les dites nou egregies sorelles estant li entorn confortaren lo, dient que no hagues pahor. E tantost Homero se presenta dauant ell e crida Achilles, lo qual vench molt prest, e dixli axi:—O Rey e Senyor que fuist del maior Regne de Grecia, flor e lum de caualleria, be sabs que yo scriui e fiu libre en lo qual se contenen los alts fets que tu fist, em treballi ab paraules, si esser pogues, publicar la gloria de les tues victories, les quals yo crech foren maiors fets que la mia ploma no podia explicar, yot prech que en preu de mos treballs sies fauorable a mi, e tu que sabs la veritat, sies testimoni meu en aquest consistori, axi com yo ho son stat teu en tot lo mon. Vet, los acusadors son dos, forts e valents, los quals se son treballats en prouar contra mi que les loors que yo a tu doni no foren en tot vertaderes, e que Hector fonch millor caualler que tu, e que si ell mori per la tua lança, quel hauries ferit a traycio. E sobre aço han assats scrit longament e yo he vista aquella scriptura, la qual no obstant que sia legida no ab tanta reuerencia com la mia, empero ve a noticia de moltes gents. E fins que aquell altissim poeta Virgili, maior de tots los altres poetes, crech que per reuerencia tua, altant se de la veritat, ma seguit e ajudat entrels latins, yom pens que tu hagueres perduda molta fama. Per quet suplich que axi com mentre fuist en lo mon defenist

tots los grechs e fuist causa de lur victoria contra tanta gent notable, defenas ara un grech tot sol seruidor teu, contra dos homens sols, los quals me pens que encara que en les tues espatles hagen parlat, en los teus ulls tornaran muts, e aquella menyspreable scriptura sie freturosa de toda efficacia e valor. E dites aquestes paraules, lo dit Homero calla. E tantost Achilles sescalfa e los labis li començaren a tremolar, e no podent tenir les mans segures, volgues fer auant e parlar, mas Apollo li dix:—Calla, Achilles, la veritat de tots los fets yo la se, e axi lunnyat, e tu Homero ve ab ell, que aqui no ha mester moltes paraules; aci es lo teu libre e no pots dir pus de ço que has dit.

35. **E**RA aquest Achilles couinentment gran de la persona, molt ben proporcionat e de gentil fayço, blanch, los cabells rossos, molt ben parlant, molt prompte a respondre, home fort cuytat en totes les coses, forts de la persona, gran feridor de lança, ardit e gran emprenedor, e no dubtaua cosa alguna que dauant li vengues, gran filosof e astrolech, gran sonador de esturments, gran cantador e portauas molt ornat, home molt enamorat e alegre, conexedor de erbes e molt entes en tota art de medecina, amich de son amich e enemich de son enemich, abte, expert e molt industrios en tot exercici darmes, gran caçador de leons, larch en donar e prodich en despendre, en tant, que en tots los grechs mentre vis-

que no hach par ne equal. Era empero luxurios, cobeu e volia hauer gloria dels fets que feya, dels quals li playa vantarse, e menaçaua molt, e segons la Fiorita (6) diu, era mentidor e fals, empero yo no ho dich, car no ho he legit en altre loch. E axi Achilles e Homero sapartaren e meteren se entre aquells lorers, e comença Achilles molt dolçament a cantar, e Achilles com Emperador, e Homero com a poeta, se coronaren dels rams daquells arbres a aquell deu consagrats.

36. **A** PARTATS aquests segons es dit, foren apellats los altres dos, ço es, Dites e Dares, grans e molt solemnes historials e poetes, los quals acompanyats per aquell alt e excellent fill maior de Priam, ço es, Hector, del qual ells hauien escrit reuerencialment, en aquell solemne consistori presentantse, meteren en les mans a Curial dos libres escrits en lengua grega e latina, en los quals se contenien les victories e fets grans darmes que Hector en aquell poch temps que hauia viscut hauia fets, e com hauia aportats tots los Reys de Asia a esser tributaris de Priam. E contenien apres per orde seriat la edificacio e construccio de la gran Troya, e finalment totes les coses ordonadament que esdeuengueren fins a la sua destruccio, e encara la fi que apres feren tots los Princesps dels grechs, segons que ho ha tret dells mestre Guido de Columpnis (6), feel relator de tots aquells fets. E dauant aquell strenuu e sobres gran

Duch, venien quaranta set Reys, los quals per mans daquell, axi en la obsidio com fora daquella noble e sobres gran ciutat, finaren lurs naturals dies, e semblantment Duchs e Princesps e altres legions de gents en menor esclat, constituits en nombre gran, qui per laspasa daquell, axi com los dits Reys morts en batalles, foren per lo dit Hector tramesos al Regne de Pluto. Era aquest Hector (?)

.

37. **E**N aquell punt que Curial viu Hector, cuyda caure de la cadira on estaua, e en lo seu cor se mes tanta terror, que tots los membres li començaren a tremolar. Mas aquell saui e cortes Hector, conexent la passio de Curial, apartantse dell un poch, en la seguent forma parla: —Curial, nom marauell si has por veent te entre tal gent constituit, car no ha vuy home en lo mon que en tal plaça com aquesta se tengues per segur. Empero sies cert que algun dels que açi som, not pot tenir dan. So estat certificat que tum desijaues veure; vet maçi, yo son aquell de qui tant se parla, e per ventura los fets meus no foren tals que tanta mencio sen degues fer. Si a mi fos possible fer alguna cosa per ta honor, no cansaria, mas es me tolt, e a tu ne a altre no pusch aprofitar, e aquesta es la pena que pas; e calla. Curial nó fonch poderos a respondre, ans se fora mes a genolls si li fos estat consentit, mas era judge e conueniali

seure e no mudarse daquell lloch. Com Apollo dix:—Hector, per ço que es entrels viuents molt gran questio qual de tu e de Achilles fonch millor caualler, e semblantment qual escriptura de aquestes es pus verdadera, vull que siats jùdgats per Curial, qui vuy entrels quil conexen obte de caualleria corona e principat, e no a tort, que yot faç segur que no es lloat de algun acte que ell nol hage mills obrat que la lengua dels qui ho han vist no han pogut expressar, e si ell present no fos, yot diria moltes coses que ara per no caure en vici de adulacio haure de callar. Hector ladonchs mira a Curial mills que no hauia fet, e viu lo poch e quasi nan segons los homens daquell temps, e no li fonch vijares pogues esser tal com Apollo dit hauia. Empero Apollo qui conegue lo pensament de Hector, replica:—Not marauelles de ço que he dit, car sapies que tots los homens son vuy de poca statura, e aquest entrels qui viuen es assats e encara massa gran. Hector calla. Ladonchs Apollo dix:—Hector, lunnyat de nosaltres e apartat vers aquesta altra part del temple, yo vull informar aquest caualler per ço que ell pusca justament pronunciar. Al qual Hector respos:—Yo nulls temps fuy desijos de vana loor, e ara menys que james, e aquells que la desigen, hagen la, que yo de tot en tot hi renunciu. E girant les spatles ab tota la sua venerable comitiua, daquell loch se lunya. E Curial com hach oyt Hector, no solament se tench per segur, ans encara romas alegre e molt consolat. E tantost Apollo, retenguts

Dites e Dares, trames per Homero, lo qual vengut, en la següent forma li parla:

38. **H**OMERO, not hauia yo fet perçoner meu e de la mia deytat, net hauia fet acompanyar e servir a aquestes inclites donzelles, les quals de voluntat mia mentre visquist te tengueren companya et feren honor, pera que tu usant de la mia deitat, aiudat delles scriuisses mes a gloria tua que a la veritat del fet. Volguist mostrar quant senties de la mia sapiencia, e usant de la sciencia de Baco, poetant, te esforcits scriuint cercar poetiques ficcions e rectoriques colors, fingint moltes coses que no foren, donant als uns ço que no ere llur, e amagant ço que en los altres publicament fonch conegut, e alçant en alt aquell noble e marauellos estil, ab la ploma has fet marauellar tots los poetes qui apres tu son venguts, e pensen que los fets axi com tu has escrit foren passats. Axo mateix ha fet Virgili, gran ans molt maior de tots los poetes latins, que axi com tu ha cercades e, poetant, escrites coses tenyides de color de mentira, dient entre les altres, Dido, Reyna de Cartago, esser se morta per Eneas, la qual cosa no fonch ni es veritat, car Eneas nulls temps viu Dido, ne Dido Eneas; car del un al altre hach prop de trecents anys. E aquella viuda punica, continent e honesta, no rompe la fe a les cendres de Siqueo, son marit, ans com Jarba, Rey dels musicans, a força la volgues per muller, e per aquesta raho molt la guerreas e quasi la terra li

destruis, veent la noble Reyna que en altra manera llibertat no podia aconseguir, voluntariament se mata ans que no consenti les sues carns contra la sua voluntat esser per mans de hom estrany tractades. Aquesta nom par trencas la fe a son marit, ja molts dies hauia mort, ans per prouarla mori, e axi ho scriui Sant Jeronim, qui no erra, en una sua Epistola *ad Jovinianum*. Bo es poetar, mas contra veritat scriure, nom par sia loor. Yo he legida tota la sua scriptura, e semblantment la de aquests dos qui açi son, e de aquest mateix fet que tu han scrit; he mostrats los llibres a aquest caualler, qui deu entre vosaltres pronunciar, lo qual es poeta molt gran e solemne orador, solament vos deman si volets pus dir. Ladonchs Homero, gran poeta, respos que no; assats hauia dit e no sabia ne poria pus dir, e semblantment los altres renunciaren e conclogueren. E ladonchs manals que de aquell loch se partissen e no tornassen fins que fossen apellats a oyr sentencia. E axi ells apartats, Apollo presos alguns rams dels arbres a ell consagrats, lo cap del dit Curial cenyi, dient: *millor e pus valent entre los cauallers e maior de tots los poetes e oradors que vuy son*. E comunicali tota la sapiencia de la sua deitat, en manera que Curial fonch informat axi de les virtuts e estrenuitats dels cauallers, com de la composicio e ordinacio dels llibres. Per que ordenada la sentencia, apellades e vengudes les parts, en la seguent forma pronuncia: —Yo trobe Hector esser lo millor caualler que fos

entre los troyans, e Achilles lo millor que fonch en los grechs, e que Hector feu mes, pus solemnes e maiors coses, hach mes virtuts e fonch menys vicios (*); Homero ha escrit libre que entre los homens de sciencia man que sia tengut en gran stima; Dites e Dares scriuiren la veritat, e axi ho pronuncie (**). E baxants los caps loants la sentencia, daquell loch desaparexent se partiren.

39. **H**AUIA durat aquest acte gran estona, dins la qual los companyons de Curial, qui de glay en terra eren cayguts, se lleuaren e oynt la dolçor de aquella melodia, alienats los sentiments, ignorauen lo loch on eren, car les angelicals veus e la dolçor de les cordes ferien axi suaument les orelles dels oydors que no sabien si era nuyt o jorn. Com la resplandor del loch defallis, quasi una tenebrosa escuredat los cobri los ulls, axi que en aquell punt no veren cosa alguna, empero trobaren se lleus e descansats axi com si no haguessen haut treball. E apres començant a cobrar la visura virtut, anaren vers Curial, lo qual dormia molt fort, e mirant lo, veren lo coronat de lor, e lo loch on ell era, plen de una olor tan suau e tan plasant, que paria be loch on los deus hauen habitat. Car ells no podien comprendre altra cosa, sino olor celestial e dolçor de parays. E lo celestial ros que banyaua aquella erba donaua tant plasant olor e de tanta suauitat, que no es bastant memoria de homens a recordarho, ne ploma a scriure. E pensa, legidor, quel humanal saber

ve amenys quant vol comprendre e memorar los diuinals actes, als quals seny ne memoria de homens no basta. Axi que los gentils homens de la companyia de Curial lo despertaren; e ell, metent se les mans al cap, se troba coronat de lor, e en lo front un cartell qui deya: *millor e pus valent entre los cauallers, e maior de tots los poetes e oradors qui vuy son.*

40. **M**OLTES vegades aquells gentils homens hauien interrogat a Curial, empero ell no responia, ans staua com encantat, e miraues en torn, e no abia que li hauia esdeuengut, ni gosaua parlar; sino ques metia les mans al cap, e no sabia si aquells gentils homens hauian trufat dell e com a foll li haguessen mes aquell xapellet al cap. E recordant se del sompni marauellauas de si mateix, e no sabia ço que li hauia esdeuengut. Ladonchs, un de aquells gentils homens li dix: —Curial, on sots? No regonexets la terra? Sots vos exit de memoria? Pensats de vos e metets consell en vos e en nos per manera que nous perdam. Sus, sus, dix un altre, anem daci, no perdam temps que assats hauem trigat; tornem a nostra galera e façam nostres fets. Ladonchs Curial torna a metres la ma al cap, e pres aquell xapellet e mirant lo, viu les letres, e mira la sua gent e dix: —Per quem hauets enuergonyit, so embriach, o per queus traets escarn de mi? Ladonchs tots afermaren ab jurament, que hom del mon nos era acostat a ell, ans lo hauien

trobat en aquell stat, ne mans de homens no eren bastants a compondre aquella corona, ne a fer aquelles letres. Axi que Curial, a forma de home quis leua de longa e dura malaltia, molt flacament se leua dempeus e no podia anar ni tenir se; axi que ajudat dels seus, poch a poch fonch amenat a la ciutat, e despuys per ses jornades a la galera preuench, e entrat dins, mana que a Genoua aportessen, perque lo patro mana fer aquella via. E axi nauegaren molts jorns prosperament e salua.

41. **T**ANTA era la bonança de la mar, que a Curial ne als seus no era vijares que james aquell temps se degues mudar, e axi anaren molts jorns ab bon temps. Empero, la Fortuna e la Enueia qui no dormien, per unes vies e per altres enfelloniren Neptuno, deu de la mar, e tantost ab gran furor trames li los seus harauts, publicant li guerra e maror, perque los harauts mostrades les esquenes als nauegants, tornaren a lur Rey. Neptuno, adonchs, muntat en lo seu carro tirat per quatre dalfins, discorre e comou totes les profunditats de la mar. Eolo romp e trença totes les coues de Lipar, de Ponça e de Sicilia; ixen vents tempestuosos, feren la fac de aquella lisa e blanca mar, comouenla, tempestegenla e per los batiments brama e plora; la mesquina tormentada, molestada e maltractada, lamentas de hauer tan cruel tiran per Rey e senyor. Los mariners, vists los harauts de Neptuno, aperceben les mans e meten se

en so de defendre, cinyen la sua galera ab ligams e cordes molt forts, liguen los galiots per ço que Neptuno nols sen port ab la sua rapina. E com de luny vessen venir un nuuol molt negre, murmurant e menaçant, cuyten los mariners e lo comit ab astes de darts, pregunen los galiots que voguen per atenyer a port de salut. Empero, la pluge ve en gran cantitat, bramen los nuuols e lascuredat creix, la nit mostra la sua bruna ans tenebrosa cara, mouen se les ones e fan munts e valls, feren aquella galera que encara no sabia que ere mal, tempesteyen la, ara la menen ença, ara enlla, ara amunt, ara auall, ara la meten en la pus alta sumitat de les ones, ara en la pus baxa profunditat de la mar, torbense los mariners, no saben que façan, perden la sperança de lur salud e totes les diligencies que feyen no valien res, car la tempestat de les ones e dels vents contraris qui uns ab altres com anemichs se combatien era tanta, que trenca los remes, romp les bandes, va la galera entre dues aygues, e a les voltes spiraua, a les voltes no aparexia: axi que aquella mesquina gent fonch tan treballada en poca ora, que aço fonch una gran marauella. No han temps de pregar Deu, ni de inuocar sants ne santes quels muden lo temps, ne hagen pietat de lurs animes mesquines; ans son en punt de esser vianda de peys; ara perden un home, ara dos, perden larbitre del nauegar, cruix la galera, desclauas e desuinyse, tremola e doblegant se paria: enguila. E la nit, si be era en Agost, paria molt longa.

Yo nous puch descriure los pensaments de cascu, car nols viu; pus e quant deus volgue que lo jorn fonch vengut, cuydaren cobrar alguna poca sperança, per ço que la tempestat del vent algun poch comença a ablanir e perdre la força. Empero les ones crexien e la mar bramaua molt spauentablement, e tempesteiaua aquella mesquina galera, la qual feya molta aygua e era en punt de perdres, e axi ana tot aquell jorn e la nit seguent fins al terç jorn que feri en terra dauant Tripol de Barberia. E com hagues poch temps que certes galeres e terides del Rey Darago haguessen donats grans dans en aquella ribera e sen hauien aportades moltes animes e dues galeres armades de moros, e cremades moltes altres fustes menors, staua tota aquella ribera ab les orelles alçades, perque los moros qui veren la galera venguda atraues correguerren alla, e veent que eren chrestians aquells pochos que en la galera trobaren vius, foren mesos a spasa e tots tallats en peces. E no escaparen sino Curial e un gentil home catala qui hauia nom Galceran de Madiona, home valent e de gran esforç, e aquests no foren escapats sino que pensauan que eran morts, qui axi com a morts en la cambra jayen. Empero, passada la furor als moros, trobaren que eren vius, e tragueren los de la galera assats vituperosament, e ab les mans ligades foren venuts a poch preu. Car no pensauan que poguessen escapar en manera alguna del mon, e foren comprats per un moro estranger, lo qual dins terra mes de quarante

legues los mes. E aquell moro despuys los vene a un caualler de Tunij molt rich e auar, joue empero, lo qual dins poch dies, carregats de cadenes e de ferros, a peu tots nuus ab poch menjar e menys beure, plens de desayre e de mala sort, a Tunij los mena.

42. **T**ENIA aquest caualler en les ortes luny de Tunij mija legua, una casa gentil e molt bella, noua, flamant e tant blanca com una coloma, ab un ort molt gran e bell e ben plantat de molts arbres e moltes altres terres. E aquell caualler delitauas molt en aquella casa, e compra aquells dos catius pera conrear aquell ort e aquelles terres, e puys quels tench en aquell loch, feu los metre en possessio de sengles cauechs els feu mostrar ço que hauien a fer. E manant los que diguessen lurs noms e de quina terra eren, Curial respos que era de Normandia e hauia nom Johan; laltre dix que era cathala e hauia nom Berenguer. Lo caualler los dix que era allo que ells sabrien fer; respongueren que pensar besties. Dix lo moro:—Pensau a vosaltres mateix donchs, que aqui no ha altres besties que pensar. E ab mala cara los mana que cauassen e haguessen cura daquell ort. E axi Johan e Berenguer per aquell ort se començaren a deportar, cauant e conreant lort e totes les terres, e finalment en poch temps foren molt bons lauradors. E com fossen molt forts de les persones e treballassen molt be, lo senyor lur, qui Faraig hauia nom, amauas molt. Empero aquella amor no

aprofitaua gens als catius, ans los carregaua mes de ferros, els donaua mes en que treballassen; nulls temps los lexaua anar a la ciutat. En manera que los pobres homens no eren vists per altres catius ne mercaders, qui per ventura los hagueren coneguts, ni eren socorreguts per persona alguna; en manera que aquells mesquins, trists e desauenturats passauan molt afanosa vida. Cantaua Curial marauello-sament, e semblantment son companyo molt be, perque com eren ujats algunes vegades cantauan es alegrauan, de una alegria de la qual guart Deu a mi e a tota res bona. Car los dits catius hauien poch pa e menys carn, e nols donauan vi, e cascu jorn eren dinats auans que sodolls, e treballar no mancaua, perque en poch temps ells foren tan desfregats, que si aquells qui en la galera ab ells anauen los vessen, nols hagueren coneguts. Atressi no romas testimoni de lur preso, com tots los de la galera morissen sino ells dos. E axi fonch publica fama la galera de Curial esser perduda e tota la gent morta, sens que no hauia escapat degu, com tots fossen passats pel fil de les-pasa. E per mercaders genoueses fonch escrit a Genoua, e daqui auant se sabe en Monferrat com Curial ere mort e la sua galera era anada atraues en Berberia, e finalment tots aquells qui ab ell eren, eren estats mesos a espasa e non hauia escapat degu, e axi fonch haut per cert en totes les parts on eren coneguts.

43. **L**A fama parlara prouench a les orelles de la Guelfa, la qual trames per aquell vell cansat Melchior de Pando e li demana si hauia oyda alguna cosa de Curial. Lo prom abans que començas a parlar se torca les lagremes, e despuys axi com pogue, plorosament dix:—A la fe, senyora, ja hauets acabat, e lo vostre auorriment no ha loch, e si Curial vos feu algun enuig, los moros de Berberia vos han venjada dell molt be. Ell e tots quants eren en la sua galera son estats morts miserament e trista, e sens defensio alguna, e de tant han hauda pijor sort, que los ossos no han obtenguda sepultura, ans les lurs carns menjades de cans e besties feres han lexats los ossos nuus e descuberts. No han haut temps de confessar; certes, senyora, be lan seguit vostres malediccions. Ara reposaran aquells vells falsos; ara la enveia nol seguira pus e al menys lanima sera quita daquelles persecucions. ¡A vells falsos e maluats, reposats duymes! Mort es Curial, qui sens fervos enuig vos enujaua; ia nous cal tembre que torn; ara veurem quant vos millorarets de la sua mort, e quants anys vos seran toltos de la vellesa, e en quanta suma crexeran vostres bens per aquesta mort. E vos, senyora, cercats altre seruidor, que aquell tan leal, tan noble e tan virtuos, mort es en lexili al qual, a gran tort, lo hauiets dampnat.

44. **E**SCOLTADES hauia la Guelfa totes les paraules de Melchior, e sens mostrar en la sua cara algun

torbament, sens respondre, mana a Melchior que sen anas; e axi ho feu. Empero tantost tancades les portes de la cambra, solament ab la Abadessa en un retret se tanca, e axi com entra a grans crits crida e dix:—Curial meu, ¿on est? ¿On vas, Curial? Apareix me, vine a mi, vege yo la tua cara, speram que yot seguire. Tu est vengut a la mort per mi; yo he partida la companyia de la anima e dels cors; yo he donades les tuas carns a cans e a leons, e los teus ossos estan sens sepultura. O honor de tots los cauallers del mon, ¿on ne vas? Mostram lo cami. Digues me, ¿per on te seguire? ¿On est, anima mia, vida mia? ¿En quals lochs habites e quals palaus son dignes de tu? O Guelfa brofega e cruel, ¿e com te tolguist la lum dels teus ulls? ¿E perque nols me arranque en manera que altre home no sie vist per mi? O Edipo, prech te quem prests los teus dits anaestrats e ardots. Ay de mi, ¿e com viure sens Curial? O falsa e cruel, yo he mort aquell que los cauallers no podien matar; yo he vençut lo vencedor de tots, donant a exili lo pus virtuos e millor caualler del mon.—E dites aquestes paraules, comença a anar per la cambra recordant les virtuts de Curial. Empero los seus ulls nos exugauen; romp los vels al cap e los cabells no foren quitis, met entrells les ungles blanques e tallants, e entre los dits neuats trahia aquells cabells que paria que fossen fils dor batut, e tant ana e tant parla e plora, que sobrada de dolor e de lagremes, en un llit de repos cansada

caygue. La Abadessa, mesquina e catiua, mes se a genolls dauant ella e ab les millors paraules que podia se esforçaua consolar la, mas vanament se treballaua, car lanima daquella senyora era tan aflicta, que no podia reebre consolacio alguna; e com algun poch hagues callat, tornaua de nou a plorar, en manera que les sues lagremes no hauien fi. Loaua Curial de totes aquelles virtuts que caualler noble e virtuos podia esser loat, e no acabaua afermant que si caualleria fos persona, que lo jorn que Curial mori la deuen soterrar viuua ab ell, com ell fos aquell qui la sostenia en gran preu. E axi tench lonchs dies de plor. Empero com la longuesa del temps fa fugir les lagremes, mana a Melchior que trametes homens discrets e sauis al loch on la galera de Curial era stada perduda e sabessen si era escapat algu, e sino que los ossos daquell, si podia esser possible que fossen coneguts, li fossen aportats, a fi que poguessen obtenir aquella sepultura que la sua valor hauia merescut. Perque tantost Melchior lo pus secretament que posque, enuia a Tripol homens sauis a fi que sauiament fessen ço quels ere manat; los quals en Tripol-saberen com la galera se perdè e la gent mori tota, exceptats dos, los quals foren venuts a un mercader estranger; empero pensauan que no degueren escapar, car eren quasi morts com los traqueren de la galera e nols pronusticauan a vida. E daço fonch pijor, que no pogueren saber lo nom del mercader quilhs hauia comprats, ne la terra don era.

Daqui auant anaren al loch on foren morts e veren molts ossos, empero no pogueren conexas cosa alguna, mas informaren se de la talla e estatura dels catius qui eren estats venuts e del abit en que foren atrobats, e fonch los respost que eren homens ben apressonats, especialment lo un dells era molt gran de la persona e hauia molt bona cara, les carns molt blanques, e fonch pres, vestit de un jupo de seda, lo qual lo mostraren e semblantment li fonch atrobat en lo polze de la man dreta un anell dor ab un leo, ab lo qual segellaua les sues letres. E tant feren e tant treballaren, que ells hagueren lo jupo e lanell e compraren ho a mes preu que no valia. E daqui auant partiren de Tripol e anaren per moltes ciutats e viles cercant los catius, e no trobant res, vengueren a Tunij, e cercaren demanant per la ciutat axi a mercaders com a catius cristians, si sabien on eren dos catius qui escaparen de la galera de Curial ques perde a Tripol; empero nulls temps ne pogueren hauer algun indici. Anaren per moltes alqueries e cases de les ortes cercant e interrogant los catius que trobauen, empero no vengueren a aquella casa on ells eren, ne encara que venguts hi fossen los hagueran coneguts, tant eran ya cambiats e mudats, ne Curial se fora donat a conexas a ells, ne hauia desig de exir de catiu, ans alli volia morir. Perque com molt haguessen cercat e non poguessen hauer algun indici, muntats en una nau de genoueses, a Genova vengueren e despuys, per lurs jornades, a Monferrat, e

presentant se a Melchior de Pando tot ço que hauien fet li explicaren, e donaren li lo jupo e lanell que hauien comprat, e Melchior feu juyhi que aquell anell degue esser estat de Curial per raho del leo que tenia tallat, car tots temps Curial feya leo per amor de la Guelta.

45. **P**RESES adonchs Melchior lo jupo e lanell, a la Guelfa sen ana, e dixli tot ço que hauia sabut, e apres mostrali lo jupo e lanell, e feren juyhi que certament aquell anell ere estat de Curial, e semblantment miraren lo jupo, e la Guelfa demana a Melchior si hauia Curial lexat algun jupo en casa sua: Melchior respon que hoch. Perque fent venir un altre jupo, mediren los e trobaren que abdosos foren fets para un cors, e sabuda la informacio com lo senyor daquell jupo e del anyell fonch tret viu de la galera e foren venuts, que era possible que fos viu, empero que no fonch ben cercat, sino que per ventura lagueran trobat. Perque mana la Guelfa a Melchior que enuias altra vegada, e que aquells catius ab sobirana diligencia fossen cercats, e que si fossen trobats per qualseuol preu fossen reemuts, empero que Curial no tornas en Monferrat. E axi Melchior reenuia aquells homens a Tunij e ab la maior diligencia que pogueren se meteren a encercar si porien saber alguna cosa daquells dos catius, empero non podien hauer alguna ensenya, car ells no stauan en la ciutat ni venien james a aquella, ni tampoch aquells quil

cercauan esdeuenien en la casa on ells eren. E axí passaua lo temps sens los catius hauer consolacio e los cercadors alegrarse de ço que desijauan trobar, e axi tornaren en Monferrat dients que no podia esser que vius fossen, car ells ab la mayor diligencia del mon hauien cercat no solament Tuniç, ans moltes altres ciutats e viles, e que nulls temps ensenya alguna nauien poguda hauer, ans certament entenien que eren morts.

46. **L**os catius se esforçauen be a treballar e seruien axi be a aquell senyor de qui eren, que per cosa del mon Faraig nols donara a algu, ans los amaua tant e confiaua tant dells, que no hauia cura si feyen molt o poch, tenint se per dit que nulls temps stauan en soll. E enaua sen a Tuniç e passaua moltes vegades la setmana tota que no tornaua al ort, en lo qual tenia sa muller e una filla, ia de edat per ventura de quinze anys. E era tan bella, que segons la fama que aquells qui la hauien vista li feyen, no hauia par en tot lo Regne de Tuniç. E certes no a tort, car si los ulls de Curial no eren enganats, no li era atribuïda bellesa alguna que en ella no fos mills que ells no podien esperar, e hauia nom Cammar. Son pare era tan gelos no solament de la filla ans encara de la muller, que bellissima dona era, que nulls temps a la ciutat les lexaua anar, ans les tenia en aquella casa no solament apartades, ans amagades, e ell anuassen a Tuniç on tenia altre casa e

altres mullers, e ab aquelles e altres encara que cercaua, axi com aquell qui era molt luxurios e vicios daquell pecat, e en ell molt enfangat e ensutzat, e axi viuia. La muller sua, que Fatima hauia nom, se enamora del catiu cathala quis feya dir Berenguer e començali a donar a meniar mills que no solia, axi que com Faraig no era, los catius valien mes e eren couinentment pensats. Empero lo treballar no cessaua, ans continuament crexia tots jorns, e lo pes dels ferros augmentaua. Empero lo cathala hauia millors nits e mes comports que Curial, lo qual Johan se feya apellar. E axi stigueren passats sis anys en aquell ort, e ja la sua captiuitat los era conuertida en natura, que no pensauan en hauer libertat, ni pensauan que james daquell loch ne de aquella captiuitat deguessen exir.

47. **C**AMMAR sabent les amors de sa mare e de aquell catiu apellat Berenguer, veent la sua solitut e la gelosia de son pare, lo qual no pensaua en donar li marit, veent se desemparada e lunyada de tota companyia de homens e encara de altres persones, sino de aquells dos catius, sallint de casa sen entraua en aquell ort, e ab aquells catius qui marauellosament cantauan, tot lo dia sestaua, e encara la mare, qui moltes vegades li feya companyia. Cantaua molt be Cammar, e Johan mostrali moltes cantiques, e ab acorts cantaua ab ella, e tant frequenta la tendra donzella aquest fet, ques pres esment de la bellesa del

cors de Curial e de la resplandor dels seus ulls, e mira li la boca e totes les circumferencies de la cara, e feu juyhi que en lo mon pus gentil home no hauia ne encara podia hauer, car Faraig qui era judgat un del bells homens de tot aquell Règne, no egualaua ab tornes de molt ab la bellesa de Johan. E mes pensa la donzella dins son cor, que si catiu no fos e anas ornat e hagues delits com hauia desayres e treballs, altre seria que nos mostraua ara, e per aquesta raho comença a donar li a menjar algunes viandes millors e pus delicades que no solia, e en maior copia, en tant que la vida dels catius fonch millorada sens comparacio, e si Fatima tenia a prop a Berènguer, Cammar no oblidaua Johan, ans ab ell staua e dell null temps se partia. Fatima no pensaua que Cammar se enamoras de Johan, mas que sabent lo fet de Berènguer e della, per ferli plaer sestaua ab los catius, de que la mare hauia no poch plaer, ans los confortaua molt a allo per cobrir sos mal fets. E com Cammar dels catius se partia, legia Leneydos de Virgili, lo qual ella en lengua materna tenia ben glosat e moralisat, car son pare lo hauia haut del Rey, e molts altres libres en que la donzella passaua temps, e era tan entesa segons la sua tendra edat, que aço era una gran marauella. E Johan que sabia molt be tot lo Virgili e los altres libres, li declaraua moltes coses que ella no sabia ne entenia, e vous dich que de ço que ella podia pagaua be lo mestre. Parlaua Johan molt be aquella lengua, e Cammar mostrali

legir e scriure, en manera que quant Faraig noy ere, ella e Johan nulls temps se partien. Empero com Faraig venia, elles se cobrien tan fort que no mostrauan que james parlauan ab los catius. Empero Faraig los anaua a veure, e ells se clamauan del mal menjar e de la poca cura que hauien dells, e Faraig tantost manaua quels fos donat a menjar, reptant les que no eren pera pensar dos catius. La mare responnia:—Be par que mes amats ells que nos, e yo no crech que tan be sien tractats los catius moros per los chrestians, e be hauets vos oyt lo desayre que mon cosi passa en Barchinona, e a bona fe aquests mo pagaran. Faraig reya, diguent:—Quiny mal meren aquests que en ma fe no crech millors catius hague al mon. Ells fan be ço que han a fer, e cascu treballa per dos homens; perque vous prech los donets be à menjar e sien comportats algun poch. E tantost en laltre jorn Faraig sen tornaua a Tunij, de que elles hauien gran goig, car mes amauen veureli les espatles que la cara; e tantost elles visitauen los catius, e axi los catius estauan be, sis pot dir catius poder be hauer. Empero com Johan no curas de Cammar daquella cura que ella volguera, la mesquina de Cammar que encesa era del foch de Curial, qui en ella com en forn de vidre cremaua, se consumaua tots jorns e perdía ço que los catius cobrauan, car ella no podia menjar ne dormir, e los catius menjauan be e dormiren mills e hauien plaer perque Faraig sestaua en Tunij, car com ell venia los catius perdien tot lo be que ell absent los ere fet.

48. **L**A fama de la bellesa de Cammar peruench a les orelles del Rey, e trames per Faraig e demanali de la bellesa de la sua filla. Faraig respos que hom del mon no podia dretament judgar en sos fills, e que a ell bella li paria, empero poria esser que no parria tan bella als altres; perque lo Rey li mana que la fes venir, que ell la volia veure. Faraig ana a la sua casa mostrant molta alegria e plaer per ço com lo Rey li hauia demanada sa filla, e apartant sa muller a una part, ço que lo Rey li hauia dit li denuncia, manant metes sa filla a punt; per ço que al Rey la pogues amenar. La mare lo jorn vinent apella sa filla e dix li:—*Cammar, yom pens que tu sies vuy la pus benauenturada donzella de tot aquest Regne; vet, lo Rey ses enamorat de tu e ha manat a ton pare que t' mene a ell e seras sa muller. Perque, sus, met te a punt, en manera que tantost pusques partir. E cara filla mia, prech te que com te veges Reyna te recorts de ton pare e de mi.*

49. **C**AMMAR oydes les paraules de la mare, senti de present en son cor dolor molt gran, e respos:—*Senyora, yo no vull esser muller del Rey ne d'altri, e posat que marit hagues a pendre, pensats que en partit del mon no seria muller del Rey, no ara que te mil mullers, mas com fos segura que a mi sola tengues, yo nom acordaria a esser sua. E la mort me pot donar, mas yo nulls temps en tal matrimoni consentire, car yo he votada virginitat e aquella*

guardare per tot mon poder, e qui toldre lam voldra, ensems ab aquella, o abans, me toldra la vida. E sobre aço, senyora, no parlets pus, car tant com viure, que sera ben poch, trobarets em mi aquesta resposta, e seria molt pus honest a mon pare quem alcies que tal matrimoni m procuras. La mare que oy parlar axi la sua filla, fonch tota torbada, e dix:—Filla dolça, ¿e menysprearas tu lo Rey, qui es molt gentil senyor e jove? E yo se que tu seras per ell molt ben tractada; porque filla mia, disponente a complaurel, car yot promet que no ten penediras, e ¿no es molt gran cosa quel Rey nos prech de ço que nosaltres lo deuriam pregar? Torna Cammar e dix a la senyora:—Ma intencio es no complaure ell ne altre de tal cosa, e axi cessen les paraules, que fort breu veurets per obra la mia disposicio, e per ventura encara vuy si molt tenits aquestes noues, veurets de mi ço que anats cercant.

50. **F**ARAIG pensaua que sa muller estaua en creixer la bellesa de la sua filla, e pariali que trigaua molt, porque ell mateix ana a la cambra on eren e dix:—¿E encara estats axi? Sus, sus, espatxats vos que yo trigue massa e lo Rey se enujara desperar tant. Fatima respos:—Faraig, vostra filla noy vol anar de alguna manera; empero vets la aqui, manats li ques vulla adobar, o menats la tal com sesta. Faraig dix:—Filla mia, endreçat e met te apunt; vet que lo Rey te vol veure; yot faç segura quen hauras honor

e molt de be, e nosaltres serem per tu honrats e auançats molt; e axi, filla mia, vine ab mi e pensa que no ha Rey en lo mon que no donas sa filla a tal Rey e senyor com lo nostre. Ell lexara per tu totes les altres mullers, e tos fills seran Reys, e axi, filla mia, espatxat. Tu sabs que yo no he altre be sino tu, e si yo not menaua al Rey, pensa que per tu haurie la mort, o al menys serie destruit pera tot temps.

51. **C**AMMAR qui era tan encesa en lamor daquell catiu, no solament la vida daquell pare, mas de cent pares haguera donada per hauer sola una bona paraula de Johan, e respos:—Senyor, yo no negare en alguna manera que no dege fer vostre manament, e mentre sere viua, que sera poch temps, axi ho fare en totes les coses a mi possibles. Empero pensats que yo he oferta la mia virginitat a Deu e no lay toldre per cosa del mon. E axius prech quem procurets abans la mort que marit, car marit tench, segons vos he dit, e non haure altre si a Deu plau. E açous tendre en molta gracia, e sino siats segur que si en aço mes auant voldrets treballar, aquestes dues mans me trauran de poder vostre e del Rey. ¿E volete quem pinte? Yom pintare de la pintura que Deus se alta. E alçant les mans arrapas la cara, la qual en un punt fonch plena de sanch, e comença fer plant molt doloros, de que son pare e sa mare foren molt torbats. E senyaladament lo pare fonch posat en gran pensament, car pensa que no porie respondre al Rey,

e cas que li respongues, la resposta serie molt desplaent, e per aquesta raho lo Rey se enfelloniria, el faria matar o al menys lo destruyria. Car era home molt luxurios, e com sabia alguna donzella que bella fos, tantost la volie, e era mester que son pare tantost lay donas, sino la brega, lo oy e la rancor eren en lo camp, e sens mort no perdonaua. Perque Faraig dix a la sua filla:

52. **D**IGUES, filla, ¿e penses tu que altre Deu sia maior, quel Rey? ¿E a qual Deu pots oferir lo teu cors que mes honor e be te pusca fer? ¿No sabs tu que ço que aquest senyor vol ques faça en son Regne, coue que sie fet? ¿Com dire yo de no a aquell quim pot fer e desfer, segons li caura en lanteniment? Prech te, filla mia, que lexes aquestes maneres, que no taporten profit. Serueix lo Rey, puys que li plau, car qui serueix al Rey serueix a Deu. Car lo Rey Deu es en la terra, e si per ventura ab axo que fas poguesses escapar, encara seria tolerable, empero axo no toll que lo manament del Rey nos faça, ans a fina força sa afer. E axi manté, si manament de pare hach loch en filla, quet vullas torcar la cara e adobar lo mills que pusques fer, car per res del mon yo no stare de fer lo manament del Rey, e mes am sostenir les tues injustes lagremes, que no en correr la ira del Rey que nulls temps ha fi. La donzella que ov parlar son pare, pensa ans creegue que la voldrie torcar, e contre son voler amenar la al Rey,

e mira entorn e viu un coltell que estaua sobre un banch, e corrent pres aquell e dix:—Tum defendras del Rey. E feris ab lo coltell pels pits. E com se feris sens manera dubtant esser empatxada, no entra dret lo coltell, ans biaxa per la mamella esquerra, e no li entra en lo tou del cors. Mas ab tot axo la nafra fonch molt gran, pregona e molt espauentable, e a la trista Cammar, vista la sang, fugi lo cor e caygue mig viuua. La mare vist aquest acte tan inopinat, correch a sa filla, dient a grans crits com fembra fora de seny:—Traydor, tu mas morta ma filla. O alcauot e acurador de la tua carn, ¿perque has morta ta filla, e a mi, e encara tu mateix? Lo mesqui de pare, torbat, no sabia que dir; mas cauca e fort cuytadament anassen a la ciutat, e trames lo cirurgia del Rey a casa sua, pregant lo molt que daquella minyona volgues curar. Perque lo cirurgia cauca tantost, e anant molt prest entra en casa e viu la nafra molt gran e molt perillosa, empero tots temps dix que la donzella, ajudant Nostre Senyor, curaria be, no obstant que en perill son fet stigues e stech alla per quatre jorns.

53. **P**ASSATS los dits quatre jorns, lo cirurgia vench a Tuniç, e feta reuerencia al Rey, lo dit senyor li demana don venia. Ell respos que de pensar una filla de Faraig Audilbar, que tenia un gran colp en la mamella esquerra, lo qual ella matexa ab un coltell sauia donat, e que era molt perillosa. Lo Rey

torna a dir com era que aquella se fos axi ab ses propries mans nafrade.—No crech, dix ell, que axi sia, ans sapies que yo hauie manat a son pare que lam amenas açi e lo traydor, per no donarlam, la haura volguda matar; e certament axi es, car dies ha molts que yo conech que aquest hom no va dret, mas ell mo pagara.—E en aquell punt trames per Faraig, e, sens dir li res e sens oyrlo, li feu tallar lo cap. E ab aquella matexa furor caualca e anassen a la casa de Faraig, e troba Cammar en lo llit assats flaca e dix li:—Cammar amiga ¿e que es stada la causa per que aquell foll de ton pare ta nafrada tan agrament? La donzella respos:—Mon pare no ma nafrada.—¿E donchs qui ho ha fet? dix lo Rey. Respos Cammar:—Yo matexa ho fiu ab les mies mans pensant venir a fi de mos dies, empero encara quels hage un poch pus lonchs que no voldria, son ben certa que no seran molts, e nom fallira altra art per acabar la mia dolorosa vida. Lo Rey torna e dix:—Cammar, yo he molt gran desplaer del mal que vos hauets, e si yo pogues metre remey en vostre treball, yo ho faria per tot mon pòder. E tantost trames per Juves, un caualler molt notable, germa de la mare de Cammar, e dix li:—Juves, yo son amoros de Cammar, tant, que no ho pusch dir, e peñsant que son pare la hauria nafrada, e encara axi ho crech, mani que li fos tolt lo cap. Prech te que not partescas daci, e Cammar no sapia la mort de son pare, sino poria esser que lo mal que te li doblaria e, per conseguent, poria morir.

E tu poch a poch tendras manera que vulla esser mia, e yot jur que aquesta sera maior de totes mes mullers, e per ella lexare moltes altres, segons ella voldra, e per ventura totes, e tu regiras mon Regne e yo no fare sino ço que tu voldras. E tornant a la donzella, dix:—Cammar, a Deus te sies; si yo pore fer alguna cosa que en ton plaer pusca venir, prech te que mo digues, que yo ho fare mantinent. La donzella no respos. Lo Rey sen va a Tuniç e feu venir un germa de Faraig Audilbar e dix li:—Audalla, vet que yo hauia pregat ton frare Faraig quem donas per muller una filla sua apellada Cammar, e fuy informat que per despit meu per ço que yo no la hagues, la hauia morta. Ara he sabut lo contrari, e penit me de ço que he fet, e prech te que mo perdons, e pensa que tu e ta casa e tots tos parents haure per recomanats. Audalla respos:—Senyor, Faraig, mon frare, no nafra sa filla, ne yo he poguda saber la causa de son dan, ne vostra senyoria deuia pensar que crueltat de home del mon bastas a matar sos fills, e daltre part que ell era tant vostre, que per res del mon ne fera ne diguera cosa que en enuig vos degues venir. E que vos li haguessets demanada sa filla, e a ell e a tot son linatge, era molta honor; la errada solamēt es stada vos creure massa leugerament, e apres hauer hauda massa prompta la execucio. Empero com aço ja reparacio no haze, la medecina es metre ho en oblit. Lo Rey torna a dir:—Audalla, la veritat es que yo son enamorat de

Cammar ta neboda, e en tot cas la vull hauer; prech te que tengas manera que yo la hage, car yot promet en ma bona fe que yo li fare bona companyia e crexer lo seu stat e ta honor en tal manera, que tu seras de mi content. Audalla respos que la donzella a present staua en tal punt, que no era pera servir a ell en alguna manera, empero que com fos restituïda a sanitat se tendria manera que la sua senyoria fos seruida. Daquí auant lo Rey cascun jorn cauca per aquelles ortes e passaua prop casa de Faraig, e cuydant consolar la donzella alguna vegada la entraua a veure, empero ella hi trobaua tant enuig, que de malenconia cuydaua morir, e en tot aquell jorn no la podien fer parlar ne volia menjar cosa alguna.

54. **U**N jorn Cammar stant en lo lit tota pensosa, viu entrar Johan en la cambra, e, voltant ella los ulls, no viu altra persona alguna, e elegi usar de la oportunitat, e fent lo venir dauant ab paraula balbuza li dix:—¡O Johan, hages merce de mi, e baste a tu aquest dan tan gran que per tu me es vengut! No vulles que perda la vida, que per volerte be nom par to hage merescut. Johan, torbat, respos:—Cammar, digues me ¿qual es lo dan que te es vengut per mi? Car yo nulls temps haguí plaer de fer ne procurar dan a tu ne a altra persona alguna, e axí prech te que mo digues, car yo innocent ne so e no pusch pensar com per mi te sia vengut dan en alguna manera. Ladonchs aquella pobre donzella en la següent forma parla:

55. **O** enemich de la mia salut! ¡O acurtador de la mia vida! ¿E encara has per conexas yo esser me altada de tu, e per aquesta raho hauer auorrits pare, mare, parents e amichs, e encara tota la mia honor? ¿E ignores la causa de la nafra dels meus pits? ¿E pensas tu que aquell troç de ferro que yo amagui en lo meu pits tendre, sie tota la mia dolor, tot lo meu mal e tot lo meu treball? Maior es la nafra que lo teu cor sens pietat me fa, la qual creix tots dies, que aquesta que yom he poguda fer. E la quem ve de tu, tu tot sol la pots guarir, e la que yom fiu pot reebre per qualseuol ma, saludable medicina. E de tant me creix la dolor, que no se persona ab la qual yo de tu rahonar me pusca, ne en qual poder tan cara e tan gran penyora com es aquest secret pusca confiar. Empero puy que Deus tanta gracia ma volguda atorgar que yo a tu pusca mostrar mos treballs, sapies que yo en mon cor hauent a tu atorgada la mia amor, fuy per mon pare requirida que casas ab lo Rey, lo qual volia lo meu matrimoni. E per ço que mon pare a força me volia menar al Rey, no sabent yo altre manera per la qual men pogues escusar, apres de moltes rahons passades entre mon pare e mi, ferim ab un coltell en los pits e fiu me gran nafra. Jatsia en los meus ulls en esguart de ço que yo per tu faria sia petita molt, empero molt es pus pregona la que tu mas feta, de la qual sino per tu no pusch guarir, car una es la nafra dels cors, altra la del cor. E si yo per estoirme per a tu entens que

dege morir, almenys hage en tu spirit de pietat e tropia yo en tu tanta merce quem mates ab les tues mans en un colp, e no pene morint en molts dies, ne vulles esperar que les mies mans sien homeyeres de mi, car yo to tindre a gracia singular.

56. **J**OHAN oynt aquestes paraules, pensa que aquesta donzella prenia mal cami, e que ell per cosa del mon no la complauria, induit a aço per moltes rahons que serien longues de recomtar, empero pensa que si no la metia en esperança poria esser possible aquesta donzella se perdes, e per ço dix:—Cammar, yo nulls temps pensi ne haguera pensat que aquesta consideracio haguesses, empero puys que axi es e a tu plau, esforçat a guarir e despuys yot respondre per manera que tu rahanablement deuras esser contenta. E entretant te prech no mapells a parlament a fi que no sia sentida la causa del teu mal.

57. **C**AMMAR oyda la resposta de Johan, fonch contenta molt, pensant que ella guarida salegraria dels seus desijats abraçaments, e sis comença a esforçar en tant, que en poch dies pres gran millorament, e los cirurgians del Rey hagueren molt gran plaer. E lo Rey semblantment nague molt gran alegria, e trametia li joyes e moltes coses per enamorarla, empero ella no prenia res que ell li enuias, ne hauia plaer de mirar les sues joyes, ne encara que

dallo li parlassen. Empero sos oncles, qui notables cauallers eren, la confortauen e la pregauen que prengues ço que lo Rey li enuiaua, ella empero noy feya cara, e com molt la estrenguessen, hach per força a traure de la boca les paraules següents:

58. **S**ENYORS oncles, yo no he altre mal sino aquell quel Rey me dona, e si ell me lexaua yo seria tantost guarida, e si porfidiar voldra, no solament un colp, axi com parlantme mon pare daquest fet me doni, mas cent e mil si en menys colps morir no podia, me donaria e donare per no venir a poder del Rey. Ara sabets lo meu mal, e no he altra dan sino aquest queus he dit.—Torbaren se los oncles e la mare, e digueren li ques marauellauen de la sua oradura; que ella no era digna de tanta honor com lo Rey li volia fer, e no hauia Rey en lo mon que no hagues a bona sort quel Rey de Tuniz volgues sa filla per muller; e que lo Rey volent e demanant la filla dun son vassal, per rich que fos deuia trobar repulsa, ne ella deuia fer tan gran menyspreu del Rey; que guardas be ço que feya, que poria esser que no serie a temps de penedir, e per ventura poria aquesta sua follia esser causa de la destruccio de tot son linatge. La mare, oydes les paraules de Cammar, dix als altres ques lunyassen, e que ella volia parlar un poch ab sa filla, e per ventura poria esser que sabes la causa de tant gran auorrimet. Perque desats los altres, a sa filla sacosta e dix:

59. **F**ILLA mia dolça, molt son marauellada de tu;
 volte per muller lo Rey, e tu menysprees lo.
 ¿E qual dona o donzella ha en lo Regne de Tuniz
 que fes, la oradura que tu fas? Yot promet en ma
 bona fe que yo no conech en tot lo Regne tan gentil
 cors de home ne tan gracios; e tots quans cauallers
 ha en aquest Regne lo preguen cascu ab sa filla, e ell
 pregue a nos. ¿E direm li de no de ço que de genolls
 lo deuriem pregar? Filla mia, no ho façes axi, sino
 sies certa que sobre aço lo Rey fara un castich dels
 grans del mon.

Cammar. Per cosa del mon yo no fare ço que diets,
 e lo Rey ab tot son poder nom pot donar
 pena que yo no la port ab millor voluntat
 que ell no lam pot donar; mas prech vos
 tengats manera, si possible es, que ell no
 cur de mi, e aço li tendre en molta merce,
 e sino yo matexa fare cosa per la qual sere
 quita daquesta oppressio.

Fatima. Filla mia, sapies que tu e tots nosaltres
 som morts, car tantost com lo Rey sabe
 que tu fuist nafrada als pits, feu matar
 ton pare leuant li lo cap de les espalles,
 cuydant que ell tagues ferida, per raho
 que al Rey no anasses. E pensa que fara
 si sap que per tu roman.

Cam. ¿Axi que mort es Faraig?

Fat. Si a la fe.

- Cam. E yo ab ell.
- Fat. ¿Perque, filla mia?
- Cam. Car apres mort de tal pare, no vull ne deig viure pus.
- Fat. Filla mia, estoia aquexa fortaleza del teu noble cor per altre cas, que a aquest not poria profitar ne exiries ab ta opinio.
- Cam. Certes no fare tan gran injuria a la sanch de mon pare, que yom sotapose a home qui voluntariament la ha volguda escampar.
- Fat. ¡Ay filla mia, e que faras, ne qual cor taiudara a sostenir los turments forts e cruels que fet fara donar!
- Cam. Vengan duymes totes les penes que ell donar me pusca, car mayor pena es a mi esperar que passarles, e estar en esta vida par a mi cometre maluat delicte.
- Fat. Ay filla mia ¿e no tems la furor e crueltat del Rey, lo qual com vol una cosa no escolta raho ne demana consell, ans faent ley de la voluntat pessima, no tement superior ne reprehensio dels seus, mana e coue ques faça ço que vol, e mata aquells qui per ventura contra raho ha en oy, e no es qui loy gose demanar?
- Cam. E si la crueltat del Rey no ha tanta força que daquest mon me pusca traure, les mies mans men trauran.

- Fat. Filla mia, ¿no sabs que lo cor de la fembra es flach e les mans tremoloses?
- Cam. Abans es lo contrari, car escrit es, e no per un sol doctor, que los cauallers deuen hauer ardiment de fembra e cor de leo, e axi ho dix Hercules a Philotete com lo feu caualler en Espanya. E axi lo meu cor, pus dur que pedra, mana a les mans que executen ara aço que altre vegada ab menys raho han assaiat, e no soferran que yo sia per lo matador de mon pare tan vilment ensutzada.
- Fat. Filla mia, no vulles morir, car lo morir no es venjança, e si tu morint mataues lo matador, alguna gloria te seria e no gran, mas morir tu e laltre viure e hauer tots los plaers del mon, follia es pensar ho e seria millor metre ho en obra. E com tu fosses morta al Rey no li fallirien mullers, e tu serias judgada per folla e morries sens virtut.
- Cam. Virtut es la fortalesa del meu cor, e Cato, honor de tots los romans, me mostra en Utica lo cami de la libertat e per aquell caminare, e a tal mestre tal dexebla.
- Fat. ¿E penses tu que Cato com se fonch ferit en Utica e ab lo ferro feu cami per on fugis de Cesar la sua espauentada ans esglayada anima, nos penedis de hauerse

donada mort, sino que no ho pogue dir en la fi? ¿E quiny mal feu a Cesar? ¿E libertat pensés què sie la mort? Car çre escur e tenebros la pots apellar, e exili sens speranza de retorn. Mas si per ventura tens lo cor en altre part, digues mo, filla mia, que yo tindre manera que de tot alegraras.

Cam. ¿E en qual part pusch yo tenir lo cor? ¿No sabets vos be que ha set anys que açi no ha entrat home del mon sino aquests catius?

Fat. Filla mia, sapies que moltes dones son que puy los es tolta auinentesa de practicar ab homens condecents a lur honor, practiquen ab aquells qui poden hauer, segons ab lo nostre Berenguer qui es catiu, faç yo, que plagues a Deu fos per començar.

Cam. Si fos per fer, millor seria, empero no sots vos sola aquella que en los actes de Venus sots cayguda, e de tant hauets hauda bona sort, que ho hauets fet ab home virtuos, car la captiuitat no tol la virtut, e si per lo contrari, la virtut tol la captiuitat. Car legim que Plato, gran filosof, fonch presoner de un tiran e venut per preu, e dix al quel hauia comprat: Yo són maior que tu. E no ho dix sino porque era pus

virtuos. E per ço diu Jeronim en una epistola a Paulino, segons del nostre Johan he apres, sobre lestudi de la scriptura santa, en comendacio del home virtuos, parlant de Plato, posat que Plato fos presoner e venut per esclau, puys era filosof e saui pus franch era que aquell quil compra. E mes que vos en aquests fets no hauets cercats talem illicits, segons altres moltes feren. Car legim que Pasife, muller de Minos, Rey de Cret, senamora de un tor, e per industria de Dedalo jague ab ell e hach un fill mig home e mig bestia apellat Mino Tauro. Ne hauets fet com Phedra, muller de Theseu, quis enamora del cast Ypolit son fillastre, lo qual com fos molt perseguit per la madrastra que jagues ab ella, lo sobredit Ypolit no volent corrompre lo llit paternal per tenir lealtat a son pare, se mata. Ne hauets fet axi com feu Semiremis, Reyna de Babilonia, qui pres Nino, fill seu, per marit, e feu ley que cascuna dona pogues casar ab son fill. Ne com Jocasta, Reyna de Thebes, qui jague ab Edipo, fill seu, e hague dell dos fills apellats Ethiocles e Polinices, los quals veent la desauenturada mare, se mataren lo un al altre. Ne encara hauets fet com la amarga Mirra, qui senamora de son pro-

pri pare, e per indústria de una sua nodriça, cuydant lo pare jaure ab altre dona, jague ab sa propria filla, e despuys sabut lengan la mata, e los Deus conuertiren la en arbre, lo qual continuament plora, e les sues lagremes amargues tenen aquell mateix nom de Mirra. E Juno çno jague ab son germa Jupiter, e tenial en fama de marit en escarn e vituperi de tot lo mon, e moltes altres, tantes com los cabells del cap, les quals per no allongar la mia vida le-xare de nomenar? Axi que vostra errada no es tanta com vos la fets, e cas que gran fos, vos matexa lo elegis, degu nous feu força, ans per vostre grat hauets usat de vostra eleccio. E de mi serie lo contrari, car lo Rey mata mon pare per causa mia e yo sens colpa, e que ara que mon pare per aquesta causa es mort, fes ço que no volgui fer quant ell me pregaua! He escampada la sanch de mon pare, de que pusch esser appellada parricida, e que no scampe la mia! ¡Ay, e com hauria bona sort si aquestes dues sanchs se mesclassen! Empero pus que aço mes tolt, les animes se mesclaran. ¡O anima tribulada de mon pare, speram que tost sere ab tu! E sapies que no trigare, e si en lo pus pregon carçre del infernal Etige habites,

ab tu elegesch habitat, car no crech que pijor loch sia que aquest, ne que tan gran pena alla se pusca donar com passa aci aquell qui viu sots potestat de tiran. E axi anats vosen, nom parlets pus daquest fet, car siats certa que yo no reebre consell que la vida m pusca alongar.

Fat. ¡Ay filla mia, e nom vulles exorbar de la tua vista! ¡Hages merce de mi e vulles viure al menys per ço que yo viu! ¡Mira quet llaue la cara ab les mies amargues lagremes!

Cam. Estoiats les vos, e no les escampets ara, que en breu vos sera temps prestat que les haurets obs. Empero de una cosa podets esser segura: que nous apellaran mare de la adúltera ne ensutzada.

Fat. Filla mia, no seras adúltera ne ensutzada, que per muller te vol e fara matrimoni ab tu en la manera per Nostre Senyor Deu ordenada.

Cam. No es matrimoni aquell ques fa per força, car entre persones liberes se vol liberament contractar, e com hi esdeue força, segons ara se tracta, pert lo nom e encara lo efecte de matrimoni.

Fat. Filla mia, consent ho tu e fes ho de tavolentat e consentiment, e sera matrimoni.

Cam. Mare mia, pren abans un coltell e donam

libertat; hages pietat de la mia carn; trau la daquest mon a fi que no venga a poder de mon enemich. E no sia yo de pijor condicio que Virginea, donzella romana, a la qual son pare per ço que Apio Claudio Consol no desonestas, ab un coltell li dona mort, amant molt mes esser sens filla, que pare de la adulterada, ensutzada e vituperada.

Fat. ¡Ay filla mia, morta son, e abans morre que tu!

Cam. No morrets vos, ans viurets e serets appellada honrada mare de filla honesta.

Fat. A la fe si tu mors, morir vull.

Cam. ¡Ay mare mia, e matats me vos ab vostres mans, per ço que yo no venga a poder de tiran! ¡Haiats de mi aquella pietat que altres mares han hauda a sos fills! E recordats vos que Medea, filla del Rey Oetes, solament per fer despit a Jason, mata sos propis fills. Semblantment Prognés, filla de Pandion, mata ltim son fill, el feu menjar a Tereu son marit, per un sol despit, ço es, perque a força jague, e despuys talla la lengua a Filomena, germana de la dita Prognés, de que lò dit Tereu fonch per los deus conuertit en uega, Filomena en rossinyol e Prognés en ornella. Empero los fills de Jason ne de

Tereu no pregauen lurs mares quels matassen, ans plorauen per no morir, E yo prech a tu ab legremes, ¿e seras tan cruel que no reebas mos prechs?

Fat. Filla mia, abans matare a mi que a tu, e si aquest cami prens, ta mare desauenturada te seguira.

60. **T**ORNA adonchs la mare ab la resposta als altres, e finalment los dix que no podia saber res de sa filla, sino que la veyá pus disposta a morir que a viure, e que sens tota falla morria si la volien metre en poder del Rey. Tots foren molt marauellats daço, e jas tenien per dit que la vida daquesta minyona era poca, car com fos guarida lo Rey la voldria hauer e ella no ho consentria; ans seria possible lo Rey voler ho saber della matexa, e ella respondre per forma que la faria matar, e axi stauan molt trists. Lo Rey de ora en ora volia saber lestát de la donzella, e trametia li moltes coses per alegrarla, e com ell mes se treballaua en cercar li alguns plaers, mes la enuiaua, e axi les voluntats del un e del altre eren molt luny. Cammar empero, que en altre fet sino en aquest no pensaua; cregue que ella no porie hauer del seu Johan ço que desijaua, car lo Rey axi com fos un poch millorada a força la sen menaria, e axi delibera, mentre hauia temps, fer ço que en lo cor li era caygut, ço es, donar a Johan tot lo thesor de son pare: axi que si ella escapás de les mans del Rey, lo dit

Johan hagues aquell thesor ab que proueyr a la sua libertat e cercas manera com la sen pogues menar. E si per ventura la fortuna li fos tan contraria que lo Rey a força hauer la volgues, Johan hagues lo thesor e no perdes ella e lo thesor en un jorn.

61. **P**ASSAREN alguns poch's dies dins los quals Cammar hach auinentesa de veure lo seu Johan, e aquella vista era a ella consolacio sobirana. Perque un jorn captada ora que algu nols oys nels vees, lo dit Johan crida, e vengut, en la següent manera li parla:—Johan, en l'angle del ort dauant lo presseguer maior, mon pare, qui per tu ha perduda la vida, en algunes gerres tenia soterrat tot lo seu thesor, e trobaras en la paret tres ralles de almaguena. tantost al peu estan les gerres, e aço no ho sap persona al mon foras yo. Prech que proueesques a la tua libertat e que tengas ton cami a la tua terra; yo son morta per tu, e pensa que nom leuare viua daquest llit, e si men leuen a força, la mia vida no sera de longa durada. ¡A homeyer de la persona que mes te ama en aquest mon, per lo qual he mort mon pare, robe la sua casa, he escampada la propia sanch e tramet lanima al altre mon! prech te que si algun spirit de pietat viu e regna ab tu, que apres que sie morta sies remembrant de mi, car la mia anima solta daquest carçre tantost aparexera a tu en qualseuol loch sies, e si ab tu a la tua terra los meus ossos portar poguesses, altre parays no desijaria, e axit prech que ho faces. Respon Johan:

62. **C**AMMAR, estoia aquexa moneda per a tu e vullés te esforçar, car yo no vull exir de catiu, ans viure e morre catiu teu, e Deus nom leix tant viure que libertat pusca conseguir ne exir de ton poder. Ne vull tornar a la mia terra, car sapies que encara que alla tornas e men portas tot lo thesor del Rey hauria pijor vida que açi. Axi que en aquest ort me trobaras catiu teu mentre viure, e sino la mort nom traura de ton poder.

63. **A**LGUNA ans molt gran consolacio fonch a Cammar oyr les paraules de Johan, e si fos segura que lo Rey no la demanas, en aquell punt se fora leuada del lit, pensant que per ella aquelles paraules Johan hagues dites. Mas molt anaua luny de la veritat, car Johan tenia en altra part tot lo seu pensament e passaua molt gran afany per la opinio que Cammar hauia presa. La qual Cammar li dix:—Johan, adobam aquesta ligadura que mes afloxada e he dúbte quem caia languent e per ventura men poria seguir algun poch de dan. Johan sacosta e Cammar en un punt li hach mesos los braços pel coll e hach ficada la sua boca ab la de Johan, e com Johan lo pus suaument que pogue se fos della desaferrat, ella dix:—¡O jorn beneyt, o santa ora que yo aquest tan desijat plaer he aconseguit! ¡O Rey, malayta sia la tua vida, e com me fas perdre la mia!—E aquella groga e descolorida cara se ences e, tornada tota vermella, dix:—Johan, prech te quem vullés visitar, e pus que

yo a força te he pres a furt un besar, en do e gracia ten deman un altre que de ton grat me vulles donar. Johan llavors inclina lo cap e quasi reuerencialment a ella un poch acostantse, aquells braços solts e desempachats qui de polp paria que fossen, lo prengueren pel coll, e ella tirada per los braços qui al coll de Johan aferrats stauan, alça totes les spatles del lit e aquell magre cors e flach penjat al coll del catiu, sabraça ab ell e ab aquells enuessos dels labis lo besa tan estretament que ne lo un ne laltre no podian espirar ne tornar ale, contrastant aquell lonch e molt cobeiat besar. E com axi per un gran spay estats fossen, apartaren se lo un del altre, e Johan pres comiat, exint de la cambra, a lort sen torna. E Cammar romas en lo lit lauand ab la lengua los seus labis per pendre lo çucre daquella poca de saliuua que dels labis de Johan en los seus ere romasa.

64. **L**A mare vench a la cambra e a sos vijares troba la filla un poch ab millor color que dabans no tenia, e acostantse a ella li troba lo pols tot batent, e dix:—Filla mia, ¿com estas? Cammar respos:—Un poch de fret he haut, e ara pens quem pren la febra que tota estich torbada.—Filla mia, dix la mare, no hages paor que no sera res; sit seras algun poch refredada, o tendras alguna coseta en lo ventrell quet faça enuig, empero no pot esser gran mal. La filla romas la pus contenta del mon, e, perque hagues loch de pensar, la mare prega que tot hom fes exir de la

cambra e ella sen anas e la lexassen dormir algun poch, e axi fonch fet, car exint de la cambra la lexaren a solas. Pens cascu qui enamorat es estat, com son plasents aquells pensaments e com es dolça aquella solitut. Cammar contempla imaginariament aquell Johan, contempla aquells abraçars e besars tan saborosos e tant dolços, en tant que tots los plaers que en los temps passats hauia hauts li semblaren desplaers e enuigs en esguart daquests, e dix:—¡Ay amor, amor, com es agradable la tua sperança e plasents les flors del teu amoros fruyt!

65. **T**ORNAT adonchs al ort Johan, segons es dit, parla ab Berenguer e dix li tot lo fet de la moneda, perque hagueren a fer ço que en algun partit no hagueren si aço no fos assaiat, e haut son acort. la nit següent Berenguer dix a Fatima:—¿Quem aprofita lo be quem fas en dormir ab tu, si tots temps me tens carregat de ferros e yo ni mon companyo no podem hauer un jorn de be? Prech te almenys quens vulles desferrar e donans a menjar, e seruiam te tota nostra vida. Set anys ha vuy que som teus, no co-nexent ni hauent desig de conixer altre senyor; pro- vada has nostra lealtat e nostra fe, e axi a cap de tan gran temps trobem en tu aquesta gracia que a nosal- tres sera molta e es poca cosa a tu. Fatima dix que era contenta, e tantost, trames per un ferrer, los feu desferrar els millora la vida, la qual los era pijorada desde Cammar jahia en lo lit. Tots temps empero

dormien en lort, de que ells eren molt contents, e cercaren ço que Cammar hauia dit a Johan e trobaren ho, e feren raho que ab aquelles dobles Curial poria tornar en millor estat que nulls temps se fos tróbat, si fos possible que en terra de chrestians les poguessen aportar. Alegraren se molt los catius, empero seruien e treballauen mills que james, e per ço eren molt amats e comportats en moltes maneres. Era la casa daquell Faraig la pus rica de tota Libia e per ventura de Africa, car tots los auis de Faraig e son pare foren thesorers de molts Reys e ajustaren molt grans thesors, en tant que la sua moneda era innumerable. E foren tots molt cobeiosos e auars en extrem, e de tan pobre cor, que una malla que despenessen los dolia, e lo mercadeiar e guanyar nulls temps cessaua e la cobdícia e auarícia crexian tots temps.

66. **L**o Rey, qui era tan enamorat de Cammar que oblidar no la podia, trames per Juves e dix li: —Juves, ¿com esta ta neboda?—Senyor, respos Juves, no pot millorar en partit del mon, ans en ma fe pens que axi entre mans, no sabem com, vos escapara e sen ira al altre mon.—¿Com se pot fer? dix lo Rey: lo meu cirurgia ma dit que la sua nafra esta en molt bona disposicio.—Ver es, dix Juves, mas no menge cosa alguna ni dorm e no fa sino plorar, e es ja en tanta estremitat la sua debilitacio, que es venguda als ossos; e en ma fe nom pusch pensar que ella guaresca may, e si ho fa passara lonch temps abans

que sie tornada en son estat. Dix lo Rey:—Digues, Juves, ¿e perque plora tant?—Respos:—Senyor, per molt que yo la hage volguda guardar, no he pogut fer tant que ella no hage sabuda la mort de son pare, e la mesquina amaua mes que la sua vida e no fa sino plorar; e com vos he dit, ha perdut lo menjar e esta tan amarga que no es hom del mon que la pusca consolar. Replica lo Rey:—¿E qui lay dix?—Senyor, yo no ho he pogut saber, car moltes persones lan visitada e visiten cascun jorn, e per molt que yo hi hage volgut proveyr no he pogut. Empero, Deu volent, la longuesa del temps secara les lagremes e donara loch a les coses e enujar sa de planyer.—Ver es, dix lo Rey, empero molt me plauria saber qui loy ha dit. Torna Juves e dix:—Senyor, per auant ella matexa ho dira. Lo Rey ladonchs dix:—Juves, yot prech que Cammar sie pensada e seruida lo mills que en lo mon pusca esser, en manera que prestantment sie tornada a sanitat, car en ma fe molt me tarda lo veurela en bon punt. Juves respos que ell si treballaria tant com a ell seria possible.

67. **D**URANT aquest temps los catius anauen los divendres a Tunij e cercauan amistats, e per fet de ventura confiaren de un genoues molt famos appellat Andrea de Nigro, e comanaren li mil dobles pregant lo que les volgues guardar e tenir manera com fossen reemuts e isquessen de catiu. Berenguer conexia alguns mercaders catalans e entrels altres parla

ab un que habia nom en Jacme Perpunter, home molt bo e de gran veritat, natural de Solsona, empero tenia casa en Barchinona, e dix li com eren catius ell e un caualler ab qui ell estaua e com tenien dines pera reembres. E donaren li altres mil dobles pregant lo molt les guardas, car ells entenien prestament exir de catiu, e axi que com fossen franchs se poguessen socorrer de ço del seu. Lo mercader los respos que era molt content e demana a Berenguer com hauia nom. Respos que Galceran de Madiona, fill den Asbert de Madiona, no obstant que aras fes apellar Berenguer, e que laltre catiu hauia nom Johan e era normant. Lo mercader, qui sabe aquest esser Galceran de Madiona, feu li molt gran reuerencia, e pres los diners e guardals molt be; e als catius dona una gran e molt bona caxa. E no feyen sino de nits anar e venir a Tuniz carregats en manera que en aquella gran caxa e en altra que hagueren a hauer ajudats del dit mercader, qui ab gran diligencia ab ells treballa, en la casa del mercader sobredit totes les dobles vengueren e moltes altres joyes dor ab pedres precioses e perles grosses, qui axi mateix ab lo dit thesor foren atrobades. E aquell Jacme Perpunter lealment los ajuda e feelment ço del seu los guarda.

68. **T**ROBAREN se los catius molt alegres com tengueren tot aquell thesor en casa del mercader, empero lo treballar en lort nulls temps mancaua,

ans treballauen mills e pus fort que james; e axi mateix eren pensats mills que en los temps passats, e ja començauan a cantar e hauer algun plaer, pensant que no pòdien estar longament en camí e que eren ríchs e de bona ventura. E tanta era lur alegria, que Johan, qui Curial hauia nom, pensant en la Guelfa e en lexili seu del Marquesat de Monferrat e de les paraules que la Guelfa hauia dites, que si la Cort del Puig els leals amadors no la pregassen, nulls temps li perdonaria, axi com aquell qui era gran trobador feu una canço que diu:

Atressi com laurifany (10).

69. **D**INS aquest temps Cammar fonch curada de la nafra, empero romas tan flaca e tan magra que no tenia sino lesprit, e no la podien fer menjar. Perque lo Rey a cap dalguns dies, cüydant que millorarie, mana que la amenassen a la ciutat, e leuaren la del lit, e ella feu se metre en una finestra molt alta que exia al ort. E com molt hagues estat mirant Johan qui casaua, e ja sa mare la pregas que menjas algun poch per ço que en unes andes a la ciutat dur la poguessen, cridats los catius pera que les andes adobassen, la meşquina donzella mana que alli en lo verger a ran de la paret en dret de la finestra les andes li adobassen, e, mirant ho ella, les metessen a punt. E com ells no ho fessen a guisa de la mare,

tantost Fatima deualla per metre les andes en millor estat. La donzella ques viu sens la mare, sabent que al Rey la volien amenar e que may no veuria a Johan, cridant grans crits axi dix:

70. **O** neta de Abançi, Rey de Tir e de Sidonia, neboda de Acrisio, Rey dels Argius e filla de Bello, Rey de molts regnes, tu qui jurist sobre les cendres dels ossos de Siqueo tenir lealtat a ton marit despuys de la sua mort, e apres fugida per pahor de Pigmalion ton frare, rompist la fe promesa a les reyalz cendres per noua amor que en tu contra tota raho se nodri! Yo he vergonya esser nada en la tua Cartago per raho de la inconstancia que Virgili scriu de tu, e sino fos esdeuengut lo segon cas, ço es, que per mort reparist la tua gran errada, per ço que dues vegades no fosses trobada moçoneguera, nom apellaria tua ne voldria hauer nom de enamorada cartaginesa. Yo Cammar, filla tua, seguint les segones pejades de la tua furor encesa, ire per servir a tu en los regnes innots, car no es raho que Reyna tan noble vage sola entre animes nades de clara sanch. Se que son passats molts centenaris de anys que tu esperes alguna vassalla tua que gosas empendre lo camí que tu intrepida prenguist, per seguir la claredat daquell que dins lo cor te resplandi. Es ver que no fonch massa gran cosa a tu morir per amor, puys que lo pensar morir e lo morir foren en un moment, en manera que lo deliberar no precey a la execució.

Mes que si tu elegist morir per home digne de la tua amor, par e igual a tu, no es marauella gran, mes auant quet lexaua e no volia usar pus de la tua companyia, e per ço com a persona desesperada a la qual tots remeys desparexen, elegist morir sens alguna raho. Car la furor tua fonch tanta que no sabent ço que feyes morist, e per ço not deu esser comptat a virtut, sino solament que no volguist oyr aquell tan vituperable mot de repudiada, e aço solament dona color a la tua celerada rigor. Empero yo punida e combatuda per aquells insanis enteniments, qui partiren la tua anima dolorosa daquella lagrimosa carn, te inuoque et prech que reebas lanima mia que va per servir a tu no usant de imaginacio repentina, mas de longa e madura deliberacio per mi en molts dies dirigida. Se de cert que Artemisia plora com yo, empero plorant vence, e la Mareselua, aduersaria sua, mori de dol en lo carçre. ¡Ay, que aquesta mia no es la obra de Aragnes, que per la dea Pallas fonch conuertida en no res! Abans sera mort amarga e cruel, empero donara fi a tots los meus mals. E axi, Reyna e senyora mia molt cara, no penses que vaig a tu per desig de veuret, que si escusar men pogues açi ab un catiu meu voldria viure tots temps, mas puy aço mes tolt, vull anar mes a tu que mentir la fe que dins mon cor he a aquell atorgada. Per que, Johan, aparella a mi los teus braços e daquells fes lit en lo qual muyra. Reeb me, senyor, que a tu vaig; chrestiana son e he nom Johana. Recomana al Deu teu

la mia anima, e lo cors en la tua terra hage sepultura.—E lexant se caure de la alta finestra en la baxa terra, dona del cap en la vora de les andes e trencats los ossos del cap en diuerses peces, exint lo ceruell per molts lochs, dins aquelles andes mori. Los oncles qui prop della stauan corregueren a la scala, empero com a ella foren venguts ja era morta. La mesquina de la mare que altre be sino aquella filla no tenia, comença sobre lo cors de sa filla a fer molt gran plant, e rompent los vels, los cabells e les robes, volia morir. Los oncles de Cammar tenien la, empero ells axi mateix plorauen molt cruament, axi que entre ells no hauia sino lagremes e plor, lo qual tots temps crexia. Allí se recordaua la mort de Faraig, allí veyen la mort de Cammar e en les propries vides no huien sperança, car pensauan que sabent ho lo Rey tots eren morts, e per ço la sua dolor era molt maior. E alguns plorauen lo mal passat, altres lo present, altres lo venidor, axi que los seus spirits eren afligits tant, que en ells no hauia un moment despay ne de repos. Temien la furor del Rey e per conseguent la rigor de la sua acerba execucio, axi que si poguessen alla morir no pregarien Deu per lo allongament dels dies.

71. **S**ABENT lo Rey la mort de Cammar e totes les paraules que hauia dites, per les quals ell conegue certament com per aquell catiu la hauia perduda, torbat tot, ensense de furios foch. Tramet per la mare e per los oncles, los quals venguts e feta per

ells tots relacio al Rey de la manera de la mort de Cammar, mana lo Rey que aquell catiu Johan li fos amenat, e semblantment lo cors de la donzella. E axi com lo Rey lo viu dix:—Digues, catiu, ¿Cammar caygue en los teus braços? Respos Johan:—Senyor, no, car com yo, lexades les andes adobades, fos tornat a cauar, a là veu dels clamants giri lo cap e per laer buyt la viu venir reuoltantse de la finestra auall, e corregui per socorrerla, mas noy fuy a temps; abans que yo atengues; fonch morta.—Estaua prop lo Rey un ambaxador del Rey Darago, caualler molt noble e valeros apellat Ramon Folch de Cardona, lo qual lo Rey honraua e festeiaua molt, e viu lo catiu ab lo pus gentil cors que home que may a sos vijares hagües vist e miral, e altas dell tant que mes no podia. Lo Rey rabiaua de mal talent; e mana que en aquell punt lo catiu e Cammar fossen donats als leons. En Ramon Folch dix:—Senyor, lexats me parlar un poch ab ell. Per que apartats a una part, en Ramon Folch li dix: — Digues, amich, don est? Senyor, dix Johan, vous ho dire, ab tal condicio que vos james no digats lo meu nom a persona del mon. Lambaxador dix: —Amich, no dubtes, digues qui est. —Senyor, dix ell, yo he nom Curial. Lambaxador lo mira, e dix: —¿Sou vos lo que fonch en lo torneig de Melu ab lo Rey Darago?—Si son, dix ell.—No morrets per cert, o yo morre ab vos huy en aquest dia, dix lambaxador. Curial dix:—¿E vos, senyor, qui sots?—Yo son un caualler, dix ell, del Rey Darago, e

so be vostre amich, si be nous viu fins ara. Lo catiu pres esforç. Dix lo Rey:—Sus anem e veurets un leo lo pus brau e lo pus bell que james sie estat vist. Respos lambaxador: Senyor, clam vos merce, me façats una gracia.—Dix lo Rey, que li playa, mes que no li demanas la vida del catiu. Lambaxador respos que no lay demanaua, mas que li suplicaua que puyes no tolia al leo les armes naturals, no tolgues al home les armes artificials, e que solament una spasa e una darga li manas donar. Lo Rey, molt durament, ho otorga. Perque feta venir una bona spasa e una darga al catiu ho donaren, lo qual despullat en camisa fonch mes en lo corral.

72. **J**A la desauenturada Cammar tota nua, que no semblaua persona, era en lo corral ben ligada a un pal, per ço que dreta estigues. Lambaxador viu al cap del lit del Rey un altra darga e una spasa, e encontinent los pres, e despullat en jupo, ana vers lo mirador on lo Rey era. Lo Rey, quil viu, dix:—¿Que es ço que volets fer? Dix lambaxador:—Ara ho veurets, que per cert lo catiu no morra sens mi. E mentre que en aquesta porfidia stiguessen, ja lo Rey manaua que lo catiu fos tret del corral. Empero en tant lo leo fonch exit e en Ramon Folch, quel viu, volgue saltar an ell; mas lo Rey lo retench a gran força. Lo catiu, que viu lo leo, mes les epatles al pal on staua Cammar ligada, per ço que lo leo a ella no sacostas; lo leo no vench dret a ell, ans ana a altre part del

corral, empero tots temps lo miraua. Curial dix en lengua arabica:—Cammar, segons açi ses dit, vos moris per mi, e yò per donarvosen aquell guardo que pore, vos assegur que yo morre abans que lo leo a vos sacost. E alçant lo braç, verdugueia la spasa; lo leo, qui viu lo mouiment-del braç, vench a ell fort prest. Curial laten ab la darga dauant, e laspasa alça ab aquella vista tan segura e la cara tan ferma, que tot hom sen marauella; miral lo leo, e a la resplandor de laspasa qui llampegaua a la claredat del sol, comensa un poch a badar. Curial feu un gran crit e ab dos passos, contrapassant molt prest, fonch junt al leo, e donali tant gran colp de la spasa pels ulls que lo leo volta per fugir. Mas Curial li hach donat un altre colp per los loms, que en poch estech de fer lo dos troços (11). Lo Rey, qui viu lo leo mort, cuyda morir de malenconia, e mana quen traguessen un altre. Lembaxador dix al Rey que aço era inhumanitat, e que li suplicaua que li fes gracia daquell catiu. Lo Rey nos disponia be a donarloy, perque un caualler Dèspanya qui don Henrich de Castella hauia nom e tenia mil rocins de chrestians a gatges del Rey, suplica al Rey que fes aquella gracia an Ramon Folch. Perque lo Rey dubtant no solament en lo fet, ans encara en la paraula, dix:—Ara vets yo he manat traure altre leo, e si aquell venç, sie quiti e menats lous en. En Ramon Folch bascaua per saltar en lo corral. Don Henrich li dix:—Si vos saltats, yo hi saltare. Lo Rey los prega e mana que nos moguessen, e ab gran treball los

retench, car lo un per laltre per punt donor se foran mesos en tot perill. Lo leo fonch exit; Johan, qui hauia ja torçada la spasa en laltre leo, mira lo segon de fit en fit. Lo leo sen va dret a ell; mas allo mateix o pitjor feu del segon que del primer. Los dos cauallers corren e entren en lo corral, e en Ramon Folch despulla un manto molt rich e mes lo damunt lo catiu. Curial en un punt los hach despullat el mes sobre Cammar, e ab aquell cobri les sues carns nues, e ficant lo genoll dauant ella, plorant dix:—¡O Cammar, senyora, que Deus no ma feta gracia que en vostra vida, e vos veent ho, prenguessets aquest petit seruey de vostre catiu, ignocent de vostra mort!—Lo Rey se feu venir lo catiu e li demana don era. Respos que de Normandia e hauia nom Johan. Lo Rey lo interroga molt sobre la mort de Cammar. Tots temps li respos no saberne res. Lo Rey li dix:—Ara vets per honor daquets cauallers, qui per tu man pregat, yot faç franch e duy mes ves on te vulles, mas no aturs en mon regne de dos mesos auant. Curial e los cauallers loy grayren molt. Curial li feu demanar lo cors de Cammar e fonch per lo Rey otorgat. E axil tragneren del corral, e molt honorablement a casa del embaxador fonch aportat, e be embalsamat e mirrat ab totes les circumstancies pertinents, en una molt rica caxa fonch mes, e despuys en terra de chrestians aportat e ab honor sepultat. Lambaxador dix: —Curial, yo hauia lo maior desig del mon de conexeruos, eus jur que he decijada vos-

tra companyia mes que de caualler qui visca. Loat sia Deu queus ma lexat trobar; yo he nom Ramon Folch de Cardona, e son ben prest, tant com viure, a vostre plaer e honor. Yo tench açi dines ab queus porets metre apunt no segons soliets, ne vostra valor mereix; empero algun poch vos porets adobar. E feu venir de les sues robes per vestir lo. Mas Curial li dix: —Senyor, yo per res del mon no pendria cosa alguna, ne vull apresent exir de la pobretat en que son posat. Ladonchs lambaxador li demana com era estat pres. Curial loy comta tot e com tenia un companyo catiu, lo qual desitjaua reembre e tenia assats diners per pagar la reemço. E axi lambaxador tench manera que laltre catiu, qui Berenguer se feya apellar, fonch reemut, e en aquesta manera los catius abdosos hagueren libertat.

73. **L**AMBAXADOR miraua molt a Berenguer, e cuydaua conexer e dix li:—Amich, ¿don ets tu? Berenguer comença a riure e dix:—¿Nom conexets? Donchs yo a vos nous he desconegut. Lambaxador torna a dir: —Nom pot recordar qui sots; empero, vous he vist certament. Ladonchs Berenguer dix: —Yo he nom Galceran de Madiona. Lambaxador, ab un gran crit, dix:—¡O cosi meu, e catiu erets vos e yo ne vostres parents no ho sabiem! Boneyt sia Deu que vous he trobat; sapiats que en tota Catalunya es fama que vos erets mort. Loat sia Deu queus ma dat a trobar e vos vindrets ab mi o al menys yo

portare bones noues de vos en Cathalunya, e vostra mare, que ha per vos cuydat perdrel seny e encara la vida, salegrara ab les noues que yo de vos li comtare.—Ladonchs Galceran li respos que ell per res no lexaria Curial en aquell estat, car sabia be que voldria tornar com a catiu en ço del seu; empero, que despuys poria esser, Deus donant li la vida, que la iria a veure.

74. **M**OLTA fonch la alegria que l'ambaxador hach en hauer trobat aquell parent, e si li fonch molta honor, e sapiats que daquell linatge de Madiona son exits tots los de la casa de Pallars, e aquells eren cap e principi de tot lo linatge. E demanali la causa perque Curial no hauia volgut pendre diners ne robes ne cosa alguna que ell li volgues donar. E Galceran respos que pensaua que com a catiu voldria tornar en son pays, e que no voldria esser conegut en alguna manera.—E vos, dix l'ambaxador, ben se no hauets anar axi avergonya mia e de tots quants parents e amichs hauets. E de continent foren aportades robes e diners, e conuidal que ho prengues. Galceran respos que ell no hauia presa la companyia de Curial, per exir un punt de sa ordenança, e axi que no faria sino seguir ço que a Curial vindria en plaher. L'ambaxador torna a requerir e pregar a Curial, que volgues pendre dell, aiustant a aço que si ell fos en tal estat pendria de Curial e de tot altre caualler que en tal cas socorrerli volgues. Curial respos que apresent

li plagues soferir que ells dos anassen en tant pobre estat, que axi li conuenia tornar en la sua terra e en aço no podie fer als.

75. **L**AMBAXADOR hauia oyt parlar dell e de la sor del Marques e tantost li caygue en lo cor que per allo ho faya, e axi calla que nol enuja pus. Ladonchs Curial li dix: —Senyor, vos nos hauets feta gracia gran e molta honor en traurens de catiu, e hauets donada a mi la vida, la qual si vos no fossets fora ja acabada. Yo prech a Deu vos en do guardo car yo no pusch: vulla Deu que a honor vostra yo pusca fer per vos alguna cosa per la qual yom pusca quitar daquest deute que de vos he manleuat. E perdonats nos que nos volem anar a casa dun mercader amich nostre; car estant prop vos seriem coneguts, la qual cosa yo hauria en pijor sort que no hagui com fuy fet catiu. E axi fetes moltes profertes per la una part a la altra, daquell loch partint, a casa del mercader sen anaren.

76. **M**OLT romas content en Ramon Folch en hauer tret de catiu a Curial e a Galceran, e si pensa en son cor que li seria molta honor en tot loch on fos sabut; empero, per tot lo desig daquella honor, a ell no conuenia dir ho per cosa del mon. Axi mateix los catius stauen molt alegres per la libertat que hauien aconseguida; pero Curial daltre part staua molt trist per la mort de Cammar. Posauen en casa

daquell mercader cathala e ab ell tractauen com porien exir de Tuniç, demanant li consell com e en quina guisa sen porien portar aquelles dobles que tenien. Lo mercader respos com aquell ambaxador era desempaxat, e en una galera sua grossa e molt ben armada que tenia sen porien ab ell anar fins Hiuiça, on hauia una nau grossa que carregaua de sal e aquella nau era de genoueses, e quel ambaxador era tan notable caualler que, si ells lon pregauen, los metria en aquella nau ab saluetat, e dalli porien anar a Genoua e despuys en la sua terra. E axi fonch fet que la sua moneda fonch mesa en la galera, e Andria de Nigro nega la comanda de les mil dobles, afermant ab jurament tals catius no conexer ne tals dobles en comanda hauer reebudes. La galera no partia per raho quel mbaxador no podia partir; perque lo dit mbaxador mana al patro de la galera, que aquells dos catius mentre ell se desempaxaua metes ab ço del lur en Genoua, e axi partiren e nauegant en pochs dies a Genoua vengueren. E lo patro de la galera tenia un parent mercader en Genoua, lo qual no obstant fos de Barchinona, tenia empero casa en Genoua, e responia a molts mercaders de Barchinona, home molt sabi, industrius, feet e de molta virtut. Lo patro qui hauia vista la festa que Ramon Folch hauia feta als catius, e semblantment hauent sabut lo un esser Galceran de Madiona, recomanals molt al mercader, denunciantli lo un daquells esser Galceran de Madiona. Lo mercader,

molt content, se offeri a ells molt; perque ells traqueren ço del seu de la galera, e molt secretament en casa del mercader ho meteren, e pagada be e molt notablement la galera sich parti e ells romangueren e reposaren aqui alguns poch's jorns.

77. **N**o passaren gayres dies partiren de Genoua e anaren a Monferrat e posaren en l'ospital. E venien caseun jorn a pendre del relleu que donauen als pobres a la porta del palau del Marques, e moltes vegades esperant cantauen, en tant que lo Marques ho hague a saber e feu los manar que venguessen dauant ell. Venguts los catius, lo Marques los oyhi, e altas tant daquell cantar e daquella canço del orifany que aço fonch marauella gran. E de continent trames a dir a sa sor que jahie malalta, que allí hauia dos catius que cantauan molt be, sils volle oyr. La Guelfa respos que li playa, e axi lo Marques mana que a la Guelfa los amenassen.

78. **L**A Guelfa hauia sabut com Curial, escapat de la galera, era mort ensems ab son companyo, car aquells homens qui foren tramesos per cercarlos ho hauien afermat, jatsià falsament, de la qual cosa la Guelfa hauia aportat maior dol que per la mort de son marit. E axi com aquèsts dos catius foren dauant ella, fonch los manat que cantassen; ells començaren a cantar la canço del orifany. La Guelfa que oyhi aquella canço, marauellas molt e manals que la

tornassen a cantar, e axi ho feren. E sino tos que hauia per clar Curial esser mort, per ventura haguera pensat esser lo un daquells; mas la certificacio quen hauia hauda no li lexaua creure ne encara pensar que aquell fos. Empero tots temps se recorda de Curial, e de ço que li hauia dit com lexella, que si la Cort del Puig e los leals amadors no la pregassen, nulls temps li perdonaria. E tantost comença a plorar e mana a Melchior que sen menas a casa sua aquells catius, els donas a menjar, els vestis be, els donas almoyna, per ço que Deus hagues pietat de la anima daquell qui en catiu era mort. Perque Melchior de Pando, los sen mena a casa sua, els feu donar a menjar e volguels vestir. Mas Curial no volgue quels fossen donades robes, dient que primerament hauien a anar a Santa Maria del Puig, e que porie esser que apres quey fossen estats, tornarien e pendrien per ventura ço quels volguessen donar. Melchior torna a la Guelfa, e li dix, com aquells catius no hauien volgudes pendre robes ne cosa alguna, e quels hauia interrogats si sabien res de Curial, e que li hauien respos que no. La Guelfa torna a manar quels digues que venguessen; los quals venguts, manals que tornassen a cantar aquella canço. E axi cantaren e apres que hagueren cantat, la Guelfa apella Curial, e demanali don era e com hauia nom. Respos que de Normandia e hauia nom Johan, e parlaua frances continuament. E la barba que li donaua quaix a la cinta, e lo desfregament terrible, totes aquestes coses trahien memoria

á la Guelfa, aquest poder esser Curial. Empero manali que li digues aquella canço de paraula sens cantar, e ell ho feu tantoſt, e com ella la hach oyda, li dix, qui hauia feta aquella canço. Ell dix que no sabia, que en Tuniç la hauia apresada de uns mercaders. ¡Ay trista! dix ella, que yo conegui aquell qui la feu. Lo catiu respos: —Si vos laguessets ben conegut nol hagueraſ exellat. —E com sabs tu que yol exellas? dix la Guelfa. Respos: —Saber ho deig que so estat en catiu set anys, per una vostra fellonia. E comença a parlar lengua lombarda. Ladonchs ellal mira e en los lineaments de la cara coneguel, e dixli: —Traidor, quit aporta a la mia cara? Respos. ell: —Vos senyora, quem enuias a manar que vengues. —Anats, anats, dix ella, a casa de vostre oste. e nom vengats pus açi. E axi Curial, inclinant lo cap, a casa de son oste un poch alegre, reuerencialment acomiadant se torna.

79. **A**xi com Curial gira lasquena, la Guelfa crida a Melchior, e volent mostrar la cara tellona encara que no podia, li dix: —E sabets qui es lo catiu ab que yo he parlat? —No, senyora, respos Melchior. Donchs demanats loy que ell vos ha dira, e altre oste teniſ que no pensats. Melchior, ladonchs, ficant lo genoll, li dix: —Ah, senyora, per Deu meree, digats me qui es. —Anats, anats, a vostra casa, que alla trobarets aquell vostre fals amich Curial. —¿E com senyora, aquell es? Hoc, dix ella, certament. —A las, e tenguil en ma casa e nol conegui? Perque correch a

casa sua e trobant Curial, abraçal e besal, e plora de goig ab ell, e dix li ço que ab la Guelfa despuys que sen era anat li hauia esdeuengut. Labadessa no pogues pus tenir, ans com ho sabe, secretament isque del monastir el vench a veure, e feu raho que la alegria fonch molta entre ells, en tant que no la sabien regir en manera del mon.

80. **T**ORBADA la Guelfa, trames per Labadessa e trobaren la en casa de Melchior, e aña tantost a la senyora, e ab la cara tota inflamada li comta totes les coses que de Curial hach sabudes, pregant la molt li enuias a manar que vengues, car sens falla ell seiscusaria be del carrech que injustament li hauen posat, e que ell era innocent en tot cas. La senyora respos: —Amiga mia, yo son molt alegre en saber que es viu, em desplaui lo mals temps que ha passat. E son ben certa que si yol escoltau a tort o a dret, sabria ell molt ben cobrir totes les sues errades. Mas no placia a Deu que yol escolt nel veia pus. De ço que ses fet, me pesa molt, jatsia que ma consciencia no sie lesa, car a cas es vengut. Mas yo seruare lo meu vot e no rompre la fe a Deu, puys lay he promesa; ans vos prech vos informets dell pus amplament de tot ço que fins açi li es esdeuengut, en manera que yo ho sapia tot per vos e per Melchior. E tan tost li digats que partisca daci, en manera que no sie sentida la sua tornada e vage en nom de Deu alla on li placia, e perda la speranza que ha en

mi. Car yo torn a votar a Deu e a la Verge Maria, que tant com yo sie viua no mudare del proposit que li digui com li doni comiat.

Abadessa. ¿On lo tramétets, on li manats que vage?
Assignats li algun loch on vos placia que habite.

Gueifa. Vaga on se vulla; lo mon es gran e ample e bey cabra ara axi com fins açi hi ha cabut.

Abad. Hoch, mas vos li manauets on anas, e axi ho feya.

Guel. Manuali yó mentre yol tenia per meu; ara no ho faria, car no he raho de fer ho.

Abad. Yo dich, senyora, que ell es vostre, e ho sera mentres sia viu; be ho proua la desauenturada Cammar, que per ell menys preant un Rey perde la vida.

Guel. Esmerça fort mal la sua mort puys ques mata per home cruel e desconexent, e sil hagues conegut tan be com yo, mils haguera guardada la sua vida.

Abad. Certes, ella mori per lo pus leal home del mon, e no obstant que ell fos causa de la sua mort, pero fonch sens colpa, e no podia complaure a ella e guardar la fe que a vos hauia promesa.

Guel. E donchs yo la mati segons aço.

Abad. No la matas vos, ne tan poch moriria si vos no fossets.

Guel. ;Ay de mi! A com fallia encara quem carregueu lanima daquella mora folla! Plagues a Deu, fos viua, e Curial hagues be ab ella.

Abad. Curial no pot hauer be sens vos.

Guel. Ne ab mi no laura, segons vos he dit.

Abad. Puys que axi es que volets que sen vage, haiats tanta pietat que nol trametats a demanar almoynes per les portes. Donats li ab que isca daçi es pusca metre en algun estat rahonable, fins que a Deu placia la sua mala sort hage fi, que en ma fe no crech nasques may en lo mon home pus mal fadat que aquest.

Guel. Sospira, e dix: —No hagues yo hauda ab ell pijor sort que ell ab mi, e daço no pus. Anats, e Melchior doneli ço que hage obs per metres en estat de vint caualcades e en aquell lo mantenga, e doneli los joyells e robes que li lexa empenyades com sich perti, e vage sen en nom de Deu e cerch son auantage. E no sperant de mi perdo sino en la forma dauant dita, meta silenci en la sua boca e nom scriua, nes cur de mi car certes yol he de tot en tot auorrit e com mes men parlats, tant mes pijoren sos fets.

81. **P**RES comiat Labadessa, e anant a Melchior, la voluntat de la Guelfa li obri. E tantost aquell prom restitui a Curial totes les sues coses e sens manament les li haguera donades. Daqui auant foren entre ells tres rahanades e tractades moltes coses, apres de les quals donat orde couinent a Curial e manera com se gouernas ab son companyo, ben proveyts de diners e de letres de cambis daquell loch parti. Lo prom los acompaña una jornada, e en aquell cami Curial li descobri tot lo fet del thesor que tenia en Genoua e tengueren manera que en breus dies fonch tot mudat a casa del prom.

82. **C**URIAL sen va a Marsella e alli adobas algun poch, e despuys ana a Avinyo e adobas millor e cresque son estat. E ana per França fins que hach vint caualcadures, e ana a Santa Maria del Puig e tench nouena en la sgleya, e estech alli algun temps donant se plaer tant com podia. Daltre part Melchior, puys que hach cobrat lo thesor de Curial, viu e feu juhi que Curial ere un dels richs senyors del mon sens vassalls e sens terra, de que fonch alegre molt. Semblantment Curial pensant en la sua riquesa, e daltre part que cuyda hauer cobrada la Guelfa, se dona a viure mollament e laciua com si fos Arquebisbe e gran Prelat, no recordant se esser caualler ne home de sciencia, ans axi la disciplina militar com la vigilia del studi mes totalment en oblit, e en menjars, conuits e festes, vestirs e altres vanitats e en los

actes de Venus despenia totalment lo temps. Aquest era lo seu estudi, lo seu deport e encara tot lo seu be, e finalment sino en aquests fastijosos plaers no pensaua. E mentre en aço stigues, que hom quil conegues nol jugaua sino per gulos e deuorador, e finalment freturos de tota virtut, e aplicat tant a la desonestat e fastig dels vicis de la carn, una nit en sompnis la següent visio li aparech:

83. **A**QUELL deu que los gentils apellauen deu de sciencia, ço es, Baco, fill de Semel, estant en uns palaus grans e molt richs, emperamentats de pampols ab gran copia de rayms, acompanyat de infinides gens, a Curial se mostra en la manera y orde que segueix. Estauen dauant aquell deu, a la part empero esquerra, una Reyna ab aquella cara joue e fadrina e una corona al cap no molt preciosa, circuyda de infinits minyons, qui uns legien, altres plorauen. E tenia la dita Reyna en la ma dreta unes correïades e en lasquerra un cantell de pa. Stauan dauant aquesta quatre donzelles molt belles, les quals los seus noms propis tenien brodats als pits e per aquestes letres Curial sabe lo nom de cada una delles, ço es, Ortografia, Ethimologia, Diassintastica e Prosodia. Apres daquesta, ia pus prop de Baco, staua una altra Reyna ab la cara molt aguda e no podia estar segura e tenia dues serps, ço es, una en cascuna ma, les quals continuament se volien mordre, e de fet se morderan sino que la Reyna apartaua les mans en manera que

nos podien aconseguir, e meneiauen les lengües ab tanta velocitat que paria que cascuna set lengües tengues, dauant la qual stauen tres donzelles axi mateix ab los noms seu brodats als pits, ço es, Probabilis, Demonstratiua e Sophistica. Tántost prop daquesta staua una altra Reyna, de varies colors vestida, empero molt ricament abillada, e staua tan alegre cantant que aço era una gran marauella. E tenia en la ma un cartell scrit e notat a nota de cant, en lo qual miraua continuament e ab una ploma esmenaua, e tenia dauant si tres donzelles belles molt, les quals segons les letres de lurs pits eren apellades Judicialis, Demonstratiua, Deliberatiua. Continuuant prop daquesta ja pus prop de Baco, hauia una altra Reyna, la qual tenia una taula blanca dauant si, e dauant ella hauia dues donzelles qui la seruien, e, segons les letres de lurs pits, hauien nom Par, Dispar. Apres daquesta ja pus prop de Baco, hauia una altra Reyna e tenia un liuell en la una ma e en l'altra un compas e tres donzelles que li stauen dauant, segons los cartells de lurs pits, apellades Altimetria, Planimetria, Subeumetria. Apres daquesta, ia pus prop de Baco, hauia un altre Reyna e sonaua uns orguens e cantaua ab tanta dolçor de melodia, que yo no crech que millor so ne millor cant fos james, ne sia ara ne pusca esser daqui auant. Stauan li dauant tres donzelles les quals ab diuerses veus cantant se concordauan ab ella, e certés si los angels cantauen dauant lo Saluador maior dolçor no porien mostrar. Eren los noms daquestes don-

zelles segons lurs cartells; Organico Flatu, Armonica Voce, Ritmica Pulsu. La setena e ultima Reyna e que pus prop del dit deu staua, tenia una spera en la ma e un quadrant als pits, e tenint alta la ma miraua aquella spera, e hauia la vista tan agil, que penetraua e traspassaua los cels, e tenie dauant dues donzelles apellades Motus, Effectus. Detras daquell deu hauia tanta gent e de tan diuerses partides e de tan stranyes terres, que si no fos que tots parlauen llati, nulls temps se foran entesos. Sehian als peus de la primera Reyna, Priscian, Uguici, Papias, Catholicon, Isidoro, Alexandre e molts altres. Semblantment totes les altres dees tenien molts imitadors e seruidors en multitud copiosa, los quals per gracia de breuidat lexaren de nomenar. Pero com Curial vees prop la derrera dea Hercules, fill de Jupiter e de Almena, lo qual mentre visque tonch lo pus fort e pus saui del mon, el vees vestit de la pell del leo ab aquella espauentable cara, hach molt gran por e nulls temps hauia hauda pahor sino de Hector, fill de Priam, e ara la hach daquest. Empero ell sacosta a Baco, lo qual lo assegura, e tantost Curial ficant los genolls li feu molt gran reuerencia, oferintse a ell per seruidor. Baco, reebentlo molt alegrement, les següents paraules li dix: —Curial, tu has reebudes per mi honors e molts auançaments en lo mon, e per mi has sentit que es raho e juyhi, e yo en lo teu studi fuy a tu molt fauorable, e veent la tua disposicio volgui habitar en tu e fiu que aquestes set deesses que aci

veus ta companyassen et graduassen cascuna en la sua dignitat, e mentre tu les amist no lexaren la tua companyia. Es ver que ara ab vituperi les has foragitades de ta casa e metentles en oblit les has mostrades les feres e ingrates espatles, donant la tua vida a coses lasciuues e no pertinents a tu, e, viuint viciosament, te est fet sepulcre podrit e plen de corrupcio. E tu que en lo' mon axi per cauallerfa com per sciencia resplandies, ara est difamat aci on nouament te conexen, e ho series molt mes si a la primera vida no tornaues. Yot prech requir e amonest que torns al estudi e vulles honrar aquestes dees que tan honrat e fauorit, e lexa aquexa vida qui porta lome a fretura, vituperi e desonor, e la sciencia que es don diuinal e eternal, no la vulles cambiar per la brutura e sutzura terrenal e temporal. Car si ho has legit, Sant Gregori ta dit: *vilescent temporalia cum considerant eterna*. E daci auant aquestes dees, ques clamen rahonablement de tu, no tornen pus per aquesta causa dauant mi, sino sies cert que not aprofitara tant lo tresor de Cammar com te noura la tua desconexença e ingratitut. E dites aquestes paraules daquell loch se parti. Curial, despertant se, estech fort marauellat e pensa be en ço que somiat hauia, e feu juyhi que Baco li hauia dita veritat, perque tantost lo jorn seguent feu cercar libres en totes les facultats e tòrna al estudi segons hauia acostumat, tenint per perdut aquell temps que sens estudi hauia viscut.

84. **J**A sestenia la fama per tot loch, com Curial ere tornat, car molts quil haviem vist axi en Santa Maria del Puig, com en altres lochs del Realme de França; ho publicauen per totes les encontrades. Perque venint a noticia del Marques mostra hauer molt gran plaer e sens tóta falla li vench molt en grat. E anant a sa sor pensant que ella no ho sabés, li dix com Curial era aparegut; de la qual cosa ella ris molt, dient: —Mesquina, com se pot fer? Set anys ha que dien que es mort e aquest maior miracle es que la resuscitacio de Latzer, car aquell fonch resuscitat quatre jorns apres que mori, e aquest set anys: ara us dich que nulls temps oyhi tan gran miracle. Respos lo Marques: —Segons veig, ell no mori mas fonch catiu en terra de moros, e Deus hali ajudat e es exit segons veig ab honor. E nom aiut Deu sino era gran tala que un tal caualler per tal via se perdes, e yom tench molt per malmirent com no fiu alguna diligencia en cercarlo e reembrel, car be mo hauria marescut. Respos la Guelfa: —Axi haura prouat que es be e mal. Perque lo Marques tantost li scriui e li trames un gentil home pregant lo ques ampras dell en totes les coses que hagues mester, taent li moltes profertes. E com lescuder volgues ja partir, lo Marques dix a sa sor com enuiaua aquell gentil home a Curial, si li volia trametre res a dir. La Guelfa respos: —Yo no, bastam que se que li va be segons diets, e per aqueix scuder ho sabrem pus cert. Lescuder sich parti, e ana tant fins que troba

Curial en Angers, e feta li primerament reuerencia, les letres del Marques li dona, de que Curial hach molt gran plaer e feu molta honor al portador, e li dona robes e diners. E daqui avant rescriui al Marques, regraciant li molt la sua proferta; car sens enviar loy a dir era ell ben segur quel Marques li ajudaria, axi com a criat antich e servidor leal; axi mateix li manas ço que li vengues en plaer, car ell per tot son poder e saber, lo complauria e faria per ell mes que per home que fos en lo mon. E ab tant laseuder informat be dels fets de Curial, molt content de la festa que dell hauia reebuda, rich e ben anant a Monferrat torna. E apres de hauer donades les letres parlaua de Curial ab tanta affeccio que no es en dir, de que tot hom hauia plaer, exceptats los dos ancians qui encara no podian ab paciencia sostenir que aquell escuder digues tant be de Curial, e murmurauen e deyen en alguns lochs apartats que mentia. Empero laseuder no sentint res daço, tots temps continuaua, de que la Guelfa sentia en son cor alegria molt gran, e jatsia ella no interrogas laseuder, pero si hauia plaer de oyrlo, es cuydaua desesperar per la murmuracio dels ancians, e ells pensant quel hauia del tot auorrit, deyen ne tot lo mal que podien; e la Guelfa reya sen. Mas certes non hauia plaer, ne tan poch los feya be ans cascun jorn los lunyaua de si poch a poch. E aço dura tant que la Fortuna senuja de perseguir Curial. E no penedintse del mal que fet li hauia, deliuera tornar lo altra volta en fauor. E jatsia la Fortuna no

serue orde en sos fets ne instifich la sua causa, empero no pot tant noure al saui diligent com al ignorant negligent. Ans aue moltes vegades quel porfidios la venç, en tant ques mante contra la Fortuna, no per ventura tan be com faria si ella li fos amiga e li ajudas, ne tan poch li va tan mal com faria si a ella de genolls se retes e remetes los fets a natura. E axi ella mateixa cerca via com lo remuntas segons hauia començat en lo furt dels dobles. E veent que sens la fauor de Venus bonament fer nos poria, jatsia contra ella hagues un poch gros lo ventrell, pensa pregarla que per elles dos lo cauallèr fos ajudat. Perque la Fortuna tantos sen ana en lo regne de Xipre e munta al temple de Venus e com sacostas a les portes ficats los genolls, en la seguent forma parla:

85. **O** celestial margarita! ¡O Diana molt resplandent!
 ¡O Lucifer, tu que preuens lo sol e denuncies a les gents lo adueniment del dia! ¡O Esperus, tu quit pons en lo Regne Desperia e a alguns te pons massa tart, a altres massa tost, segons lurs necessitats. Vet maci penedida de ço que contra tu e ton excellent fill furiosament digui. Miram be e aqueix teu piados ull giral enuers mi, e sie yo mirada per tu ab aquella benignitat e mansuetut que fonch mirat lo violador de la boca, per lo qual fonch respost; si als quens amen matam, ¿que farem a aquells als quals som en oy capital? Yo, deuota tua, te deman mil vegades perdo et suplich que no vulleş usar de la cruel

condicio de les Parques, ans misericordiosament te vulles hauer enuers mi. Tu sols perdonar als qui perdo not demanen, ¿e donchs com lo negaras a mi quel te deman de genolls? Yo confes la tua deidat e son certa que no es persona en lo mon que de la tua sentencia pusca apellar, ans vullen o no, sa a fer ço que tu en tot lo mon ordones. E es tanta la tua potestat, que tot lo mon per tu es en un moment circuit, e entres en tots los cors de les gents, els indueys forçadament a complir tos manaments. Dich induccio, perque la tua força plau a tots aquells a qui es feta, e si alguns per ventura dien mal de tu, es perque ton fill nols ha ferits ab la sua treta dor, ans los auorreix e nols acull en los teus reyals palaus. Yo perseguidora e maltractadora dels bons, que no pense ço que faç, ne mir degu, ne oig prechs, ni he spirit de pietat, sino sola voluntat, la qual use axi com me plau; cansada de perseguir un caualler valent, vull girar la mia roda, e axi com le tengut baix e sota peu, lo vull alçar ara en lo pus alt grau de la mia spera; e axi ho he començat a fer. E vull te pregar et prech que tu axi mateix prechs ton fill, que ab la sua treta dor fira la senyora de Mila en la pus pregona part del seu cor, e la encena axi fort que no tropia loch on pusca hauer repos. Desig aquest caualler e cerch via contra tot son grat com lo pusca hauer, e un dia li sie un any a esperar-lo. Pregue aquells qui la solien pregar per ell e ells anuides la vullen oyr. Alarguen li lo temps, usen enuers ella segons que contra laltre

ella ha usat, e conega que los vots ne les promissions que ella ha fets en ofensa de la tua jurisdiccio diuinal, sens permissio tua, nos poden conseruar sino tant com a tu plau. E esperant resposta, calla. No triga molt que del temple isque una veu suau e dolça molt que dix:—Amiga mia molt cara, yo he oyda la tua oracio: ço que demanes se fara. E tantost Fortuna sich parti.

86. **E**N aquest temps hauia en Londres un caualler de Bretanya molt valent apellat Guillalmes del Chastell, e no gosaua estar en lo Regne de França per alguna cosa que hauia feta contra lo plaer del Rey, e hauia molts anys que viuia en Anglaterra. Aquest caualler per fama, e encara de fet, era lo pus fort e lo pus valent caualler que en tot lo Reyalme de França se trobas, e encara en Anglaterra no hauia par ne equal. Aquest caualler era stat germa de un caualler qui Bertran del Chastell hach nom, lo qual hauia combatut Curial en lo cami que a forma de caualler errant feu al torneig de Melu. E perque Bertran del Chastell despuys se parti del monastir en lo segon libre mencionat, per aquella batalla perde lo seny e apres la vida. Guillalmes del Chastell son frare, tenint per aquella raho lo ventrell gros contra Curial, sabent que Curial era tornat, per un haraut lo scriui requirint lo de batalla pera dauant lo Rey Danglera, com lo dit Guillalmes en França no gosas passar. E jatsia Curial per dues letres se fos escusat daquella

batalla, obrint ab bona veritat tot lo cas ques era seguit entre ell e Bertran del Chastell, lo dit Guillalmes qui era molt ardit e forts, e molt ultraios e ab gran ergull en estrem, li replica en tal manera e sots tal composicio de paraules, que a Curial segons art de caualleria fora mills esser mort en lo catiueri que escusarse mes auant daquela batalla. Perque hach contra tot son grat a acceptar la, e puys que hach coneguda la volentat del caualler, segui la axi en lo deuisar de les armes, com en la eleccio e nominacio de judge; car ell li deuisa la batalla ab arnes comu de guerra, a peu, ab hatxes, spases e dagues, e designada la longuesa de les dites armes, li nomena per judge lo Rey Danglaterra. De tot li scriui Curial que era content, no obstant que per estil de batalla e dret o usança darmes, la eleccio del judge e nominacio de les armes a Curial pertangues. Lo breto alegre ultra manera se presenta ab tal companyia dauant lo Rey, joue e desijos de veure tal fet; que tantost lo Rey respos que li playia tenir aquella plaça, e de continent scriui a Curial que vengues a cert jorn a ell intimat en aquella letra en Anglaterra, e fos en Londres lo jorn assignat per fer la batalla. Curial pres la letra e, fet content lo haraut, respos que li playa. E tantost saparella per passar, e, haut son arnes tal com per Guillalmes li era deuisat, ab poca companyia en Londres passa. Empero fonch molt ben vengut e ben reebut e festeiat per lo Rey e per molts senyors daquell Regne. E perque no tengam temps, vindre al

fet, car de les cerimonies daquestes batalles assats e molt nauem tractat desus. Lo camp fonch aplanat e feta una lliça no tan solemne com en França, car, segons me apar, en Anglaterra en aquell temps nos feyen tan grans cerimonies de dos cauallers quis combatessen. Curial sabe que Guillalmes hauia parlat e parlaua dell molt desonestament e, no sens injuria, li menaçaua de matarlo en aquell camp ab paraules descompostes e fora de tot orde de çaualleria. E anaua tot inflat e hauia desig de la batalla, e encara de matarse ab ell abans daquell jorn. E totora que passaua lo un prop laltre, Guillalmes dehia alguns mots feuxchs de Curial, per ço que Curial los oys. Perque un jorn com en lo paláu del Rey, Curial prop lo dit Guillalmes passas, e Guillalmes digues semblants paraules contra Curial, com moltes altres vegades hauia fet, Curial sacosta a ell e deuant molta notable gent li dix:—Guillalmes, sius recordassets que en breu vos e yo donarem comte lo un al altre de ço que hauem fet e dit, no parlariets segons que fets, e si Deus maiut les paraules que vos diets no son de tal caualler com vos cuydats esser. E si tan gran desig hauets de obrar com de parlar, pregats lo Rey queus vulla acurtar lo temps e dema sie la jornada; o si daga tenits e daga tench, iscam de casa del Rey e rahnem nos, o callats com yo pas prop vos, car segons vos he dit vostres paraules mes son de foll que de saui caualler. Guillalmes, fello ans furios o rabios, volgue exir, mas aquells senyors qui entorn li estauan lo

retengueren a força. Lo Rey, sentida la remor, vench vers aquella part e volgue saber tot lo fet. Guïllalmes se mes a genolls e suplica lo Rey que lo següent jorn fos la batalla. Lo Rey mira Curial en la cara. Curial no dix res, mas besa la ma al Rey axi com si ja ho hagues atorgat. Lo Rey se marauella e dix:—¿Perquem hauets besada la ma?—Perquem par que hauets respost queus plau.—O, dix lo Rey, molt sab aquest lombart. Tots los que stauan entorn se marauellaren de la abtesa de Curial, si tot parlaua ab paraules blanques e no ab aquell mouiment ne ab aquella furor quel breto. Perque lo Rey de volentat de les parts los assigna lo jorn següent, e fetes venir les armes e regonegudes be, les reenuia als cauallers, axi com aquelles qui eren eguals e noy hauia que dir. E lo Rey joue, qui era molt fumós e hauia hauda molta malenconia de les paraules de Curial, car tots los circumstans lo acusauen de ultraios, confiant de la força e virtut del breto, se mes la ma al cap e jura per aquell que lexaria venir la batalla a fi. Los cauallers ho saberen e mostraren hauer ne plaer. En laltre jorn los cauallers son al camp ben mati, e, fetes les cirimonies acostumades, lo un contra laltre comencen a moure. Yous dich que molt apren lo foll com Deus li depare mestre qui li mostre, e axi Guïllalmes apres de tembre, que no ho sabia. Perque abdosos sacosten e donen se de les hatxes marauellosos colps. Curial, be que fos molt forts ans fortissim, ab aço ensems hauia un saber; que comportaua molt la sua persona

e lo seu ale, e sabia conexas lauantage de la batalla, e com vey a sua no la lexaua perdre. Laltre pro-dich e foll ab incredible ardiment despenia tota la sua força, e com mes anaua, mes se esforçaua e cansaua. Curial lo feria per los braços e per les mans, en tant que lo breto comença a fluxar, e costret per lo cansament torna quatre o cinch passos atras. Curial nol segui, ans en aquell mateix loch estech. Lo breto, cansat e las, comença a reposar axi com aquell qui ho hauria ben obs: laltre speraua quant se voldria moure. Lo breto, qui deuia tornar a la batalla, se feu altre poch atras e alça la cara del bacinet, e per totes aquestes coses Curial coneix que los fets del breto anauen mal. Aquest mateix juyhi feu lo Rey e feren tots los qui mirauen la batalla. E com Curial vees que lo breto nos mouia, dix:—Guillalmes, ¿perque sots vengut aci? Pus brau erets en la cambra del Rey; ara no hauets mester queus tenga.—Perque Guillalmes auergonyit per aquest tan gran improperi, ab gran cuyta baxa la cara del bacinet e, desijos de morir, ab passos molt cuytats ana contra Curial e començà a combatre molt asprament. Curial, qui no dormia, dona un colp tan forts de la hatxa al breto en la man dreta, que la hatxa li feu caure de les mans. Lo breto mes mans per les pasa, mas laltre li hach donat altre colp tan gran en lo cap, que tot lo tabuxà. Lo breto, no curant de la spasa, se volgué metre en ell e abraçarlo. Curial li dona un altre colp axi forts al cap que lo breto anuides se tench en peus. Curial li percut altre

colp tan terrible que estes lo mes per terra, e per ventura ere ja mort e encara li dona en terra on jahia dos colps tan estranys, que lo ceruell li feu exir per moltes parts del cap. Lo breto nos mou; Curial sarresta; los feels sacosten e, regonexent lo cauàller, trobaren lo mort e anàren al Rey. Lo Rey mana quel traguessen del camp e que en una esgleya que prop estaua lo metessen, e hauent per quiti Curial, li feu dir que sen anas a son hostal, no faent ne procurantli honor alguna per raho de la victoria. Empero aquells quil hauien acompanyat al anar a la plaça, lo acompanyaren fins que fonch en son hóstal. Curial tantost hach una fusta ab que sen tornas, e com en laltre jorn volgues pendre comiat del Rey per anarsen, lo Rey li trames a dir que nos sentia be, que sen anas en nom de Deu. Curial viu que aço no anaua be; secretament sen vench a la mar e recollintse, feta vela, en França torna.

87. **A**QUESTA batalla se sabe per tot lo Realme de França e per totes les parts conuicines, e Curial fonch tengut en molt maior stima que james. E lo Rey de França, que amaua Curial e hauia en oy lo breto, mostra hauer ne molt gran plaer e ho publica a tots, e volguera que Curial sen vengues a ell tot dret, desijant auançarlo e ferli algun be, mas Curial se tenia tant per rich que no pensaua en allo.

88. **L**o Rey de França desija celebrar la sua general cort en lo Puig de Nostra Dona, segons la antiga e loable costuma dels Reys de França, illustres predecessors seus. E caygueli en l'enteniment que tendria manera que lo Marques de Monferrat, sa muller e sa sor hi vendrien, e per ventura aportar a efecte que Curial casés ab la sor del Marques. E axí com ho hach pensat se mes al cor de portar ho a execució. E axí delibera solemnizar la sua cort lo primer jorn de Maig primer vinent, e escriuí al Marques de Monferrat pregantlo molt que a aquella festa vengues e amenas ab si sa muller e sa sor. Lo Marques, reebudes les letres, hach son consell e fonch deliberat que en tot cas deuia anar, per tres rahons: la primera que seruiria molt lo Rey; la segona que donaria si en los fets de Anthoni Mossenyor; la tercera que poria esser possible que donaria marit a sa sor. Perque respos al Rey que per son seruey era prest anar a la solemnització de la sua noble cort, de que lo Rey hach molt gran plaer. Empero hach a mudar la jornada, per ço com sabe que los Turchs eren entrats en Limperi e feyen mortal guerra, e molts dels conuidats irien a una batalla, la qual a vint dies d'abril era assignada entre L'emperador e lo Solda. E per ço torna a rescriure que axí com deuien venir a la sua festa lo primer dia de Maig, venguessen per al dia de Santa Maria Dagost primer vinent. E axí torna a rescriure a tots que per a lo dit jorn li volguessen fer honor, e tots respongueren esser contents.

89. CURIAL, qui oy parlar daquella jornada o batalla que deuia esser entre Lemperador e lo Solda, trames fort cuytadament per una quantitat de les dobles que hauia aportades de Tuniz, e entre tant conuida molts cauallers e gentils homens pregantlos que per sos gatges volguessen esser en aquella jornada en companyia sua, e obtenguda bona e alegre resposta, tantost que los diners foren venguts, paga les gents e parti. Los cauallers e gentils homens qui ja apunt stauen, pres lo sou, partiren e continuaren son cami a la frontera on maior quantitat de Turchs hauia, e diu se que foren los primers estrangers qui a la dita frontera eren atesos. Lemperador que sabe la venguda de Curial ab mil bacinets fonch alegre molt, sabent que era un dels millors cauallers del mon. E scriui a Curial loant molt la sua venguda, oferintse molt a ell axi com era raho. Curial vista la manera dels Turchs, los quals cascun jorn combatien a cors per cors ab aquells quis metien en auinentesa de fer armes... (12) Atressi ascaramuçauen a tants per tants e algun jorn se mesclauen moltes gents en les escaramuces, en manera que sabia mes a batalla mortal que no a escaramuça. Curial mira molts jorns e viu que un turch apellat Critxi, home molt fort e gran de la persona, capita de tots los Turchs qui eren en aquella frontera, ardit e gran emprendedor, hauia morts alguns chrestians en duello. E axi mateix en les escaramuces era tant temut, que ja no trobaua en qui pogues metre ma, car tots los chrestians lo esqui-

vauen com si fos tempesta o lamp. E tanta era la sua força, que tots los Turchs lo apellauen Hercules lo fort. E com Curial moltes vegades en diuerses jorns lagues mirat, e vist que no li exie chrestia algun per combatre ab ell, hach molt gran malenconia e jura per Sant Jordi, que si lo Turch altre jorn exia, ell lo combatria. La nit següent mossen Sant Jordi se mostra a Curial e dixli: —O caualler, amich meu, tu has vuy jurat combatre lo Turch apellat Critxi; ve segur a la batalla, e aporta aquesta creu mia als teus pits, car tu seras vencedor no solament en aquesta batalla, mas en totes altres que a requesta daltri empendras. E prechte que no requiras algun chrestia de batalla, mas si est request seras vencedor; e desparech. Curial, despargut mossen Sant Jordi, se desperta e trobas un petit escut blanch als pits, ab una creu vermella que paria sanch qui brullas. Leuas tantost del lit, e aquell escut feu cusir en lo seu jupo, per manera que sens aquell nulls temps anas, e hach daqui auant tanta deuoció e tanta confiança en Sant Jordi, que nos tench per dit que hom del mon li pogues fer força. Lo jorn següent, axí com per nostre senyor Deu era ordonat, tractants los fats, aquell desauenturat Turch ab molts altres a la escaramuça ja començada peruench, e mostras entrels altres marauellos duch, capita e senyor. E era tractat ab tanta reuerencia per ells, que si fos lo Solda no podien mes fer. Critxi, qui molt gran desig hauia de combatre, se mes a peu dauant los seus. Curial sarma,

e com fonch armat, viu lo Turch en loch couinent a batalla de peu e que li tenien una lança e una maça de prop, e viu semblantment tots los chrestians mirar. Mas algun no hauia ardiment de combatre, perque hach molt gran vergonya que tots los chrestians estiguessen axi retrets, e feu se auant. E enuia a dir a Critxi ques apartas dels seus, que ell lo combatria. Critxi demana qui era. Fonch li dit que un gran capita estranger qui ab mil bacinets era vengut. Critxi feu apartar los seus e manals que degu nos mogues. E donades certes rahenes e seguretats la una part a la altra, Curial se mostra, e lo Turch se feu mes auant que no estaua, e, verdugueiant la lança, portant la maça en la ma esquerra, se mou contra Curial. Curial quil viu venir, tenint una altra lança en la ma dreta e una bona hatxa en lasquerra, va contral Turch. Trameten se les lançes, e encara ques ferissen als pits les feels armés los guardaren de dan. Ladonchs meten les mans a les segones armes, ço es, la hatxa e la maça, e comensen se a espolsar les cuyraces ab tal virtut, que tots los miradors stauen marauellats. Tenia lo Turch en lo cap una capellina escarada, Curial un bacinet ab la cara baxa; e donantse grans colps e molt espessos. Curial sauia Critxi no hauer cara en la capellina, perque tantost lo feri ab la punta de la hatxa en la cara. Lo Turch, sentintse ferit, ahurta Curial molt cruelment mostrant tot quant podia fer; e Curial conech certament aquest esser lo pus dur e lo pus aspre caualler que ell james

hagües combatut. Empero tota via lo feria per la cara, de que lo Turch fonch molt torbat, que perdia molta sanch, e, no sabent altre remey, lexant la maça, volgues abraçar ab son enemich. Mas Curial noy dona loch, car com lo viu axi torbat que quasi no veyá ne sabia ço que feya, contrapassant li dona un tan gran colp al cap que tot lo tabuxa, e segundali altre colp tan forts que estes caech en terra mort. E Curial, veent que nos mouia, feu se atras pensant que lanima daquell ja era en lo Regne de Pluto.

90. **L**os Turchs qui veren Critxi mort, lo qual era quaix speranza de tots ells, sentiren en si dolor molt gran e trameteren pregar Curial quels donas lo cors de Critxi per quel poguessen soterrar. Curial dix que li playia molt, empero que les armes sues volie. Los Turchs desarmaren aquell cors sens arma, e trameses les armes a Curial, fonch trames Critxi en la sua terra e ab general dolor de tots los seus honorablement sobollit. Eren les armes daquest Critxi totes de cuyr, orlades dor ab moltes perles e pedrés fines, e axi eren de molt gran preu. Lo Solda en poch dies sabe la mort de Critxi e pesali molt. E volguera mes hauer perduts molts altres que aquell tot sol, com fos son parent molt propinque, gran capita, senyor de moltes gents, valent e molt forts combatidor, unica e sola speranza dels Turchs, los quals tements lès forces de Curial, après la mort de Critxi, ja començauen desemparar aquella frontera.

Mas lo Solda, qui era valent e molt ardit caualler, ana personalment en aquella part e reforça tots los seus en manera que tot hom estech segur e aquells qui sen eren anats ab vergonya tornaren.

91. **A**xi mateix Lemperador sabe aquestes noues e hach lo maior plaer del mon. E hauent sabut Curial hauer feta aquella batalla, fonch molt alegre e tench se per segur que aquell caualler seria destruccio de tots los Turchs, e trames li molts diners per sos gatges e de la sua gent, e feu lo gran Conestable seu. E pregal que volgues pendre carrech de la capitania daquella frontera, car molt prestament o al menys lo jorn de la batalla serie ab ell, e mana que fos obeyt per tots generalment, la qual cosa jas feya sens lo manament del Emperador.

92. **E**n aquest mateix temps, o almenys no triga molt, que vénch noua a Monferrat com Curial era en la frontera dels Turchs, Conestable del Emperador, e capita general de tota la sua gent, e hauent ja sabut com hauia mort Critxi, caualler de gran renom, molt prouat e famos, de que tots hagueren plaer. Lo Marques comunica aquestas noues a la Guelfa ab molt gran affeccio. E la Guelfa, per mostrar se altra que no era simplement, li respos:—Senyor pare, nous marauellets daxo, car tots tostemp huiam vist e sabut que Deus li vol be e li fa vençre totes les batalles en les quals ell se troba. ¿Nol hauets vist

apres dels set anys que estech en catiu, exir ab honor e aconseguir en un punt maiors honors e maiors fauors que dabans no hauie? ¿Què direm de la sua captiuitat, sino que Nostre Senyor Deus li volgue trametre aquell flagell per que nos altificas mes de ço que li pertanyia? E segons que he hoit, una noble donzella mora, filla daquell quil hauia comprat, refusant lo matrimoni del Rey qui la volie, se mata per que aquest no la volch amar. Axi que aquell qui Deus vol ajudar, ajudat es, el altre vanament se treballa. E aquest no pot esser que no sie gran senyor en lo mon. Replica lo Marques:—En ma fe, ma sor, en punt estich de anar a ell desfreçat. La Guelfa respon que no li paria condigna cosa que per veurel anas tan luny, e que ell se vendria per temps el veuria. Ladonchs lo Marques, sens altra deliberacio, dix: —Certes, ma sor, yo ire en tot cas e fare tres coses: seruire a Deu, veure a Curial, e axi mateix haure lamor del Emperador, que no es poca cosa. Perque tantost ab molt gran cuyta pagades primerament les sues gents, sich parti e en poch dies fonch ab Lemperador, lo qual lacolli molt be e li feu festa molt gran.

93. **L**EMPERADOR, com lo dia de la batalla sacostas, aiustades totes les sues gents, e manat que anassen al loch on la batalla deuia esser, comença a caualcar e, per ses jornades ja tota la gent en aquell loch aiustada, axi mateix cercat couinent loch pera

les sues tendes, benauenturadament ates. E ja tots aleujats e lo camp proueyt de infinides viandes, tots aquells qui en la batalla esser deuïen per les sues letres mana que venguessen; e entrels altres, Curial, gran Conestable del Emperador, duch e capita de moltes gents, qui ab ell aquella frontera hauian tenguda e marauellosament guardada, los quals, molt contents de la sua companyia, dell per cosa del mon nos partien. Lo Marques, qui de la vista de Curial per no esser encara per ell conegut ab estudi se guardaua, mira be la gent qui venia ab Curial e com eren tots contents, e mirà la festa que Lemperador li feu en estrem, e tots los Reys e Princesps, Duchs, senyors e grans Barons li feyen honor. Torbas tot, e viu que ell no era res en esguart de Curial e menys seria si a ell se mostras, e no sabia elegir. Mas aquell gentil hom del Marques qui fonch trames a Curial a Angers, sens saber ho lo Marques, ana a Curial e dixli com lo Marques ere vengut desfregat, empero que nos era donat a conexer sino al Emperador solament. Curial dix:—Digues, amich, ¿e vol que yol conega?—No ho se, respos lescuder, empero mes mostra de no que de si.—Ara, dix Curial, ves a ell e digues li com yo he sabut que ell es aci e que men vaig a ell tot dret. E mana a un gentil hom de sa companyia que anas ab aquell escuder, per ço que tornant li sapes mostrar lo loch on lo Marques era aleujat. Lo Marques, oyda lambaxada, dix al escuder:—¿E tu sabs on es?—Si se, respos lescuder. Perque lo Marques veent

que aquestes vistes escusar nos podien, a les tendes de Curial sen ana. E es ver que ell no desijaua sino veure Curial e parlar, ni era per als vengut, empero nol volia veure axi tost. Ja Curial se metia a punt per anar al Marques; labraçar e la festa fonch gran. Los senyors qui ab Curial eren, vista la festa que Curial feya al Marques, axi mateix lonraren molt, car en altra manera no hagueren curat molt dell, e certes lo Marques nulls temps se viu tant de be com aquell jorn. E axi lo Marques fonch festeiat e fauorit mes que no fonch en la sua vida fins aquell jorn. Curial lo prega que nos partis daquelles tendes e que aquella fos la sua posada. Lo Marques, prenent los prechs de Curial per manaments, ho atorga. Perque Curial lo feu servir esplendidament e li donaua tot ço que despenia bastantment e larga. Curial era molt ben servit e tots temps se seruia ab ministrers e ab grans cirimonies: conuidaua molts senyors grans e donaua grans dons, e aquestes coses e altres semblants li procurauen molt grans honors e fauors. L'emperador qui hauia entre oyt lo fet de la Guelfa, sabut lo Marques de Monferrat esser en les tendes de Curial, no obstant que per sos merits ial fauoris molt, ladonchs lo fauori molt mes e li feu millor cara e li donaua grans dons, axi que lo Marques staua tot esbayt e torbat, no sabia que dir, sino que ell axi mateix se treballaua ab tot son saber en dir e fer totes les coses que a Curial podien e deuien plaure. E tants eren los grans senyors que a Curial

sacostauan, que anuides lo Marques hauia auinentesa de acostar se a ell, empero Curial lo cridaua el sacostaua molt, la qual cosa lo Marques tenia en mes preu que si Lemperador lo festeias.

94. **T**ots los consells de la batalla se tenien en la tenda de Curial. Aqui venia Lemperador, Reys, duchs e princeps e tots aquells qui al consell eren apellats, e de comun acort tots conclogueren que Curial, qui era tal caualler com oyt hauets e axi mateix gran conestable del Emperador, deuia ordonar tots aquets fets e a son carrech deuia esser del tot recomanat; car la copia dels magnats era tanta, que serie impossible se concordassen, e ab ço que lo gran conestable faria serien tots contents. Feren tots aquesta conclusio, e Lemperador, vell e molt antich, puys que axi fonch plaer de tots, crida Curial. E ell metent se a genolls dauant la sua sacra magestat, Lemperador alça los braços, e mes los al coll de Curial e dix: —Conestable, oyt hauets ço que aci ses deliberat; vous recoman lo seruey de Deu e tot lo be de chrestiantat, lo qual va en aquesta jornada. E no lexant lo respondre, tots los Reys e senyors qui presents eren, ho loaren e juraren obeyr lo e estar sens contradicció a la sua ordonança, e axi isqueren del consell. Curial se viu no solament honrat, mas carregat de molt gran pes. E tantost, haut lo secretari del Emperador, sabe lo nombre de tota la gent, e semblantment lo nombre dels senyors,

e cascu quanta gent tenia, e informas de la manera e condició de les gents e bels haguera volguts veure en lo camp per conexas los mills, mas dubtant se dels espies dels Turchs no gosa manar que en plaça se mostrassen.

95. **L**os Turchs feren lo contrari, car, com foren aiustats, feren mostra per veure lo Solda la sua gent tota. E Curial, qui no dormia, obtengut salconduyt del Solda a manera dambaxador ana a ell per concordar algunes coses de la batalla, e per fet de ventura fonch lo jorn que lo Solda feya fer la mostra a les sues gents. Lo Solda, axi com aquell qui no temia poch ni molt al Emperador, nos cura del ambaxador, ans lo pres en companya e li mostra totes les sues gents, faent li dir per los turcimany, que si no hauia ben mirat, tornas altra vegada, e tant com en lo camp starien miras be a son plaer. Curial, concordat ab lo Solda, al terç jorn, qui era dilluns, fossen en lo camp, pres comiat, a les sues gents torna. E aiustats tots aquells qui al consell eren diputats, ço que vist hauia e la manera quel Solda hauia tenguda los denuncia. Torbaren se tots e miraren se los uns als altres. Curial, quil viú, ab veu molt esforçada mostrant la granesa del seu noble cor, los dix axi: O senyor molt excellent, nous vullats torbar del nombre gran dels enemichs que per mi hauets sabut. Car vos tenits tantes gents e tan notables, que no solament aquells, mas encara tota la resta del mon

poriets combatre e vençre en un jorn. E vous jur, puy que a la vostra senyoria ha plagut que yo hage lo carrech daquesta batalla, que yo sere vencedor, e son cert que ara ni en altre temps no pusch esser vençut e tal es la mia sort. Perque tot hom sesforce be, car los Turchs seran desconfits, vençuts e morts, e vous partire en breu tota la sua desferra. E aci no cal pus parlar, sino que no prengats en va la gracia que Deus vos presenta, ans li exits a cami, e si huy feyats festa de vencedors, vos jur com a caualler que la poriets fer certament e no seriets enganats. Confortaren se tots algun poch e leuant se del consell, vist que Curial hauia carrech de ordonar totes les coses, no esperaren sino quant los serie manat que isquessen a la batalla. Curial, qui ab gran diligencia e sollicitut entenia al regiment, en un cartell ordona totes les sues batalles e foren vint e quatre, e ordonat en cascuna bon capita forts e notable, lo dilluns bon mati, un poch quasi abans del jorn, a la resplandor de la luna, los mana exir. E posades totes les batalles en orde reglat, com lo sol començas a exir, ja les imperials banderes resplandien en lo camp. Lo vell Emperador, qui viu tots los senyors exits e ab regular providencia ordonats, hach sobiran goig. E mes ell en lloch molt alt, munit de alguna fortalesa e de valents cauallers quil guardassen, los enemichs, qui ja en lo camp semblantment eren, començaren a esperar. Los Turchs qui tan poch dormien, ordenades les sues trenta batalles, començaren a moure; contra

los quals dues batalles dels chrestians en cors yuarços de caualls, ab incredible desig de combatre se presenten al camp. Feren se de les lanças pels pits, derroquen e maten se; uns caen de ça, altres dalla, e finalment comencen forts e molt aspra batalla. Los Turchs anaden a les sues, altres dues batalles. Curial contra aquelles mes solament una de les sues, e ell ab aquella batalla sempeny auant e fer de la lança lo conuidor dels Turchs axi vigorosament que delaltra part lo passa. Feren los chrestians ab tanta virtut, quels fonch vijares que los Turchs no aportassen armes alguñes: moren e caen aquells barbres sens ley e les sues animes visiten la casa de Pluto. Los Turchs empenyen auant quatre batalles, contra les quals Curial empeny tres de les sues; encontren se pits per pits; aqui virats aspre e molt terrible conflicte. Los Turchs mouen altres sis batalles; Curial mou cinch de les sues, les quals ab incredible desig de combatre se presenten als Turchs. Aqui se fa cruel e molt aspra batalla; tornen atras los Turchs, e los chrestians anuides los podien seguir, tanta era la multitud dels morts que ab molt gran treball podien anar sobre los cossos qui sens animes jahien. Los crits, los gemechs e lo brogit eren tan grans, que hom del mon no sentenia. Los Turchs mouen totes les sues batalles e comencen a ferir de nou en los chrestians molt poderosament. Curial axi mateix mou les sues, e recobra lo camp que los chrestians ja perdien. Met se per mig, e ab la sua inuencible

espasa fa coses de recordança dignes. Corre e discorre per aquelles batalles, e tot mullat de sanch de Turchs, en la sua sobreuesta blanca anuides la creu vermella se conexia. E crida un gran crit en los seus, los quals oyda la veu del seu valent e noble capita, resumen e cobren esforç, alcen aquells braços, feren en aquells menyscreents. Ixen dels cossos aquelles animes sens fe, e moren sens compte. La calor creix, los cauallers son braus e ardots e ben armats, e axi ferien sens merce e donauen se colps sens prometre, dels quals no eren escassos, ans ab gran larguesa cascu distribuia tota la sua força en sos enemichs. Ja los caualls anauen per sanch e passauen sobre cossos morts, dels quals era la espessura tan gran que no plegauen los peus a terra. Los chrestians qui de diuerses nacions eren, uns per enueia daltres, feyen coses que dir ne scriure nos poden. E conuenials car los Turchs combatien tan valentment, que sino fos lo virtuos esforç dels christians, estona ha que foren vençuts. Quant a Curial vengueren los exploradors faent relacio que tots los Turchs eren en la batalla, e noy hauia embosca alguna. Ladonchs Curial, qui vuyt milia homens darmes hauia per asi estoiats, los quals encara no eren entrats en la batalla, va a ells, e en senyal de victoria los mou els amonesta a ben fer. Estaua la batalla en pes que no sabia hom a qual part la balança declinaria, quant aquell caualler, ans llamp de caualleria, ab aquells vuyt milia freschs entra per los enemichs e alla on

viu las banderes del Solda empenyent se ab cors yuarços ab aquella turma de gent, fer per mig e cridant un gran crit: *Mossenyor Sant Jordi, ara es temps quens enuiets vostre socors*, derroquen aquelles banderes, passen los desus, esquexen, rompen e desquaernen aquella multitud gloriosa dels Turchs. Virats caure cossos sens animes, peus e mans tallats volar a la terra, caps asclar, polmons e fetges peceiar, gemechs e crits, e lo brogit de les armes e del ferir ere tan gran que nos hoya lo cel ab la terra. Legit he en Tito Liuiu la victoria que hach Anibal dels romans, e despuys la que Scipio hach dels africans, e semblantment la de Cathilina, e no res menys la de Julio e Pompeyo. Mas yo crech que si ell aquesta hagues sabuda, no hagueña escrites aquelles per maiors. Aquests no combatien per tirania, sino solament per la fe de Jhesuchrist, la qual ardia en los cors dels chrestians. Aqui no anauet lo fet solament dels cossos, mas cossos e animes juntament; e cascu batallaua en defensio de la sua ley. Los altres chrestians qui cansats flacament combatien, sentint lo fresch socors, cobren cor e resumexen lurs forces e fonch los vijares que en tot aquell dia no haguessen res fet. Empenyen se auant, entren per aquelles rotures dels enemichs qui ja eren desordonats, maten los sens merce. Giren los Turchs les misereres espatles, e com la maior part dells fos sens armes, eren foradats e traspassats per les agudes e segants lanças e espases dels chrestians. Hauien ja perdudes les banderes

e los millors e mes capitans eren ja morts; donen se a subsidi vengonyos de fuyta, la qual fa los couarts ardits car lo qui fuig no fretura de acaçador. Mas ¿queus dire? Tal comença a caçar que en tot aquell dia no hauia gosat donar colp ne era entrat en la batalla., e ara era pus brau e pus cruel en ferir aquells qui ja nos defenien e en matar aquells qui demanant misericordia se metien de genolls, que ab cadenes nols haguera hom poguts tenir. Empero tots hi foren obs, e si mes fossen estats, no haguera menys valgut lo fet. Lo Solda qui viu de tot en tot la batalla perduda e que no havia reparacio, girant lasquena, doloros e plen de lagremes, sen ana fugint; dura aquell encaç molt. Empero Curial, saui e diligent capita, se mes dauant los chrestians, tenint los que mes auant no anassen, dubtant que los Turchs fugint se porien refer, e los acaçadors per cobdicia de seguir la desijada e molt agradable victoria se porien perdre. Foren los Turchs morts infinits e los presos en molta quantitat. Axi que cascun vencedor a manament del capita torna a la sua tenda, e com Curial no trobas lo Marques, hach molt gran dubte que fos mort e hach molt gran dolor dins son cor, e aquella nit no pogue sopar ne dormir. Lo jorn vinent enuia espies per saber ques eren fets los enemichs, e sabe que tots desquaernats sen eren anats, no tenint un ab altre, e qui mes pogue mes fugi, axi que aquells qui escapar pogueren ab gran treball en lurs terres tornaren.

96. **C**URIAL, ab molt gran diligencia, feu cercar lo camp, mas lo Marques no fonch trobat entrels morts ne entrels nafrats, e pensa que los Turchs lo sen menauen pres, e axi era. Perque per ses jornades fonch tractat ab Turchs qui venien per reembre altres, que lo Marques fonch deliurat. E Curial dona deu Turchs grans senyors per ell, e axil cobra. E despuys, vista la preda, e feta de aquella iguals distribucions, presa cascu la porcio sua, al seu logis ab gran goig la sen porta. Curial qui la singularitat de la sua magnanimitat oblidar no podia, ans cascu jorn mes e mes la usaua, la part a ell pertinent, al Marques de Monferrat, ensems ab aquella que de dret li pertanyia, graciosament assigna, e apres que fonch vengut dona liberament e franca. Lo qual fet vendre ço que dur no sen podia, de molta riquesa e grandissima honor per molts a ell feta tota la sua vida salegra, e content ultra mesura loant se molt de Curial, per tot loch deya, Curial esser lo maior e millor caualler del mon. E ab aquestes noues torna per temps a casa sua, aiustant a ço que maiors homens viuien en casa de Curial e li feyen honor que no era lo Marques de Monferrat. Gran fonch la festa que tots los de Monferrat feren per la venguda de son senyor. Mas la Guelfa escoltaua molt volenterosament tots los actes de Curial, e jatsia dauant les gents fort poch los loas, empero estoiant los dins son cor, ab Labadessa e ab Melchior despuys los recordaua elsenia en gran preu.

97. **L**EMPERADOR, obtenguda victoria del Solda e altres Turchs, en ço del seu torna, e fets e donats molts dons a aquells quil hauien seruit, tots los licencia, per que cascu prenent comiat alegre torna a casa sua. E axi Curial, venint al Emperador, notificant li com hauia a esser a la solemnitzacio de la cort que lo Rey de França volie celebrar a Nostra Dona del Puig, pres son comiat. Mas Lemperador, abans de donar li licencia, en la seguent forma li parla: —Curial, yo no sabria ne pòria satisfer la honor quem hauets feta en aquesta batalla, la qual vos tot sol hauets vençuda; hauets seruit a Nostre Senyor Deu e hauets fet gran be a mi e a tóta chrestiantat; yo prech Nostre Senyor, que ell qui es retribuïdor de tots los bens, vos en done guardo, car yo noy serie bastant, mes que de home qui al mon sie, e axi fets compte de mi en qualseuol loch que siats, e escritsme, car en ma bona fe nous fallire, ans vos ajudare per tot mon poder. E dites aquestes paraules li dix que anas en nom de Deu. Curial sen ana a son ostal, e aquella vesprada mes en orde totes les sues coses a fi que per lo mati pogues partir. Tots los seus murmurauan perque Lemperador no li hauia res donat, e eren mal contents daço dient mal del Emperador. Lo qual sens tota falla era lo pus franch, lo pus larch e liberal senyor del mon, e hauia deliberat ferho molt be. Perque gran mati e molt abans que Curial pertis, fonch sentit que a la porta de la posada de Curial hauia molta gent e moltes atzembles

e besties carregades, e axi fonch dit a Curial, e tantost lo Camarlench del Emperador e lo Thesorer presentantse a Curial li digueren: Senyor Curial, Lemperador, veent que no pot en manera del mon satisfere lo treball que hauets passat ne renunciar la honor que feta li hauets, no ha hauda boca ab queus parlas, mas demanantvos mil perdons, vos prega vullats pendre pacientment aquest petit present, lo qual pera ell a donar e auos a pendre es poca cosa, segons a causa quel mou e Lemperador deuria fer e vos merexets; la intencio del Emperador es bona, e si Deus li prestara la vida. ell ho esmenara cascun any. Curial ho pres molt reuerencialtment regraciant molt a la sua molt alta senyoria aquest tan gran e tan precios present; oferint se a son seruey tota vegada que servir lo pogues. Es ver que Lemperador no lexa en casa sua, ne de sos seruidors, moneda, ne vaxella dor, ne joyells dor, ne pedres precioses, ne perles que de gran preu fossen, que a Curial no trametes. Perque Curial pus content que dir nos pot, sich parti. E hauts bons e molt notables caualls, enuers França poch a poch e a petites jornades, continua son cami e feu raho que a quinze dies de juny, Curial fonch prop Nostra Dona del Puig. E començas de solaçar per aquella terra, ara en una vila, ara en altra, treballant en fer peraments e moltes altres coses pera la gran festa. E com lo temps sacostas, cascu comença a metre tendes, a fer cadafals e totes altres coses necessaries a aquella jornada. E axi

mateix Curial, qui hauia desig de no esser conegut, mes tendes en quatre parts, per ço que ara éh les unes ara en les altres pogues estar, e no fos forçat anar totaui a un loch, e axi tot hom ben aparellat espera lo jorn assignat. Era aquella plaça molt gran e circuida de moltes lotges e ben proveyda de totes les coses necessaries, e crech que si tot temps aquell loch pogues estar en aquell punt, altre parays en aquest mon nos deurie desijar.

98. **L**EXADA hauem la Guelfa molt luny de nostres noues, e com la obra present sie sua, raho es que della façam alguna mencio. Fortuna no oblidant ço que envers Curial fer volia, acompanyada de infinits seruidors seus, una nit en sompnis a la Guelfa aparegue. Lo jorn passat la Guelfa e Labadessa hauien molt parlat del Marquès qui era en Alamanya, e encara no sabien res de la batalla si era feta o no. E molt ansiosa la Guelfa per raho de son pare, e encara per raho de Curial, si tot de vergonya no ho gosaua dir, passaua mals jorns e pijors nits. E axi ella e la Abadessa, tancades en la sua cambra, en fi de moltes rahons, cansades per longa vigilia, caygueren al lit. E tantost com foren colgades, foren preses de tan estranya son, quels fonch vijares que may dormit no haguessen. E axi dormint, la seguent visio los aparesch. Trobaren se en una molt delectable praderia circuida de infinits arbres, plens uns de flors, altres de fruyts de diuerses natures molt odorants,

e la verdor del prat molt fresca, en tant quels fonch vijares que nulls temps tan delectable loch vist haguessen. E desenuolupades de totes les passions passades, les sues animes sentien un refrigeri e un plaer tan gran, que a vijares lurs, maior ne tan gran nos podia hauer en loch del mon. E mentre callant en aquest parays estiguessen, oynts celestials ocells, a lur parer, qui cants angelicals en diuerses maneres de melodia armonicament feyen, veren una dea venir ab una cara molt resplendent, mostrant en loris de la sua cara alegria gran, ab aquells ulls radiants qui per lur resplendor parien dos estels illuminants. Venia acompanyada de cauallers e gentils homens, en copia gran, e semblantment dones e donzelles en multitud copiosa. Era aquella senyora cubierta dun mantell de varies colors, tot brodat de esteles dor e dargent. E a la Guelfa, que de genolls la speraua, continuant sen ana, e li dix:—Amiga mia, sapies que tractant aquesta falsa vella que tench dauall aquest mantell, yo he perseguit e maltractat lo teu leal e valeros Curial fins que ses cuydat perdre, e sinotement que Antropos lom tragues dentre mans, tractant aquesta iniqua vella, encara no li haguera perdonat. Sapies que yo son aquella Fortuna de la qual les gents tant parlen. He deliberat tornar lo teu Curial en lestat, fauor e renom quere dabans e molt maior, e axi ho sabras en breu. Car yo he tenguda manera ab Mars que li do les sues victorioses armes ab les quals ell entre en aquesta batalla ques deu fer entre

Lemperador e lo Solda. E Mars lo dia de la batalla sera prop dell e li donara la lança Dachilles e laspasa de Hector. E daqui auant sapies quel perseguire d honors e fauors sobre tots quants seruidors tench, e axi mateix li donare dels meus bens copiosament e larga. Car ja yo manant e ordonant, Camar li dona tanta moneda la qual lo teu Melchior te per ell, que yo no crech que tan rich caualler per gran princip que sia hage vuy en lo mon.—A la Guelfa, que la oy parlar, fonch vijares hauer oyda una celestial veu. Empero dix:—Senyora, clam vos merce quem vullats mostrar la falsa vella quem diets que tenits dauall la falda. Ladonchs Fortuna obri lo mantell, e a manera de qui sacut o espolsa roba, llança de fora una vella molt longa e molt prima barbuda, ab los pels de les celles molt lonchs, los ulls forrats de terçanell, tots de color vermella lagrimosos ab laganya, tota ruada e descolorida, tan seca e magra, ab aquell coll de guitana que entre la pell els ossos no tenia carn alguna, amb una roba burella de drap gros, vella molt e descolorida, rompuda e molt pedaçada, ab los peus bambollats e qui per algun loch trametien quasi groga sanch. Tremolauen li lo cap; les barres e les mans, e en la sua boca no hauia dent ne caxal; cahia li la saliuva de la boca e lo nas li destillaua; les sues orelles parien presechs sechs o pansats, e los seus dits e artells sarments ia de dos o tres anys podats del cep. E la pell del seu cors a pedaços li caye, que no parie sino cep o parra a la qual cau la scorça, e finalment

ni a bugres ⁽¹³⁾ velles, sarnoses, ne a altra cosa per vil e menyspreable que fos comparar se podia. La Guelfa que la viu, cuydas fer un poch atras per lunyarse della, e començala a malair.—Estats segura, dix la vella, e callats, que en vostra casa so estada gran temps, e segons lo meu estat honorablement mantenguda. Ladonchs la Guelfa li dix: —E com hauets vos nom? Dix la vella: —E nom conexeu a bona fe? Jous fiu companyia gran temps contra Laquesis, e encara vuy vos toca algun poch la mia sombra; sapiats que son una pobre dona e seruesch sens soldada, e he nom Enueia.—Pobre siats vos, dix la Guelfa, e desauenturada, e yo prech Deu que nulls temps en casa mia ne encara en altra pensats vos habitar, tants mals venen per vos a totes les gents del mon.—Vage, dix la vella, que mentre tals amichs tenga en vostra casa, ço es los dos ancians, no he dubte que on que vos siats me fallega posada. Yo habite maiorment en casa dels grans senyors e per persones de gran estat son venerada, no menys que si fos ornada de precioses vestidures.—Certes, torna a dir la Guelfa, tant com yo pore, vos vedare lantrada de la mia porta, e aqueys dos ostes, vostres amichs, lançare fora, así que vos ne ells no usets en ço del meu vostre no profitos ofici. Ladonchs Fortuna, que totes les paraules hauia escoltades, dix a la Guelfa: —Amiga molt cara, lexats estar aqueys dos vells en vostra casa, car ericara que ells sen anasen, lo benanant no fretura denueiosos e altra pena maior no poden hauer

que morir ab lur enuejos pensament. ¿E volets los fer pijor, que fer lo contrari de ço que ells desigen? E ab tant a Deu siats comanada, vull fer loch a altre dea que sus ara a prechs meus vos vindra a visitar. E girant les espatles desparech.

99 **S**TAVAN encara la Guelfa e Labadessa tan carregades de son que nos podien despertar, e en aquell mateix prat, totes admiratiues e estuporoses de ço que vist hauien, una altra visio los aparech. Ço es, que mirant vers les parts orientals a vijares delles, los cels se obriren e aquella stela Diana que denunciand lo adveniment del dia preceix lo sol, comença a trametre sayetes de resplandor e feriren los ulls de les dues dones, e elles voltats los ulls llurs vers aquella part, veren aquella resplendent Venus, qui per molts Lucifer es apellada, clara e molt luminosa, qui corrent per lo arch del tercer cel, en alt muntaua. E trametent un raig illustrant la terra, posa suaument e blana una excellentissima dona, ab un infant amagat dins son mantell, en la verdeiant e molt fresca erba daquell prat. La qual dona, acompanyada en un punt de infinides gents, enuers les dites dues dones pres cami. E axi com comensa entrar per aquella praderia virats cauallers e gentils homens ajudar a descaualcar dames e donzelles, e despuys amb amorosos besars ferse placent e molt bella festa. E cascu, prenent la sua pel braç, a la dita dea qui mes podia sacostaua ab tanta alegria que no es lengua que ho

pogues recomptar. E en un punt ministrers començaren a cornar ab tanta melodia, que yo no pens que Orpheu e Mercuri no fossen hauts per grossers dauant tanta musical dolçor. La deessa qui sobre totes les altres de resplandent bellesa obte principat e maïoria, sacosta a les dites dones; ere cenyit lo seu cap dels ulls de Argus, plens de insoferible resplandor; era vestit lo seu cors de un mantell carmesi tot flameiant de encenalls dor, lo qual, aparer de les dones ardia dun foch tan plasant quels paria aquesta esser la maior gloria de parays. E si exien daquell foch encenalls e purnes molt ardents les quals per totes les parts del mon se estenien, e aquelles persones qui eren tocades daquella flama soterien molt dolça ans dolcissima pena e desijauen pendre daquell foch mes que no podian aconseguir. E algu dels penats no volia guarir del mal que soferia. Ladonchs aquella dea, ab una angelical veu, a la Guelfa parla e dix:—¡O amiga e molt amada mia! ¡O ingrata e desconexent! Com not vols recordar que entre totes aquelles que yo he elegides a mon seruey, tauia preferida et hauia donat en sort un dels pus nobles e millors cauallers del mon, del qual tu est amada e lealment seruida. E tu menyspreant los dons que yo, molt pus piadosa de tu que tu mateixa, graciosament tauia donats, induida per dues falses lengues de dos enueiosos, falsos e mentidors ancians que dins casa tua tens, has fets vots e permissions contra tota consciencia en menys preu de la mia diuinal

jurisdiccio, cuydant apropiari a tu ço que es meu e no donaria loch a tu ne a altre que de tal eleccio usassets. E si yom volgues hauer enuers tu segons la tua repugnancia e ingratitut, yot faria treballar sens fruyt, tant temps com tu per la tua superba crueltat fist estar Curial en catiu. Vet alli Cammar la bella ques mata per ell, per esser ell leal a tu e passant per tu infinits treballs. Ara yot man que daci auant lo ames tant temps com en aquest mon hauras durada. Y obrint lo mantell, Cupido, lo qual ella tenia dins aquell amagat, la feri ab una treta dor per lo costat sinistre, axi cruelment, que la treta samaga tota dins lo cor dela dona, e no lexa loch ni senyal per on fos entrada. E tantost la Guelfa caygue de genolls e penedint se deles crueltats passades se oferi voluntariament a fer tot ço que per la dita dea li era manat. Era aquest Cupido fill de la dita dea, minyo molt resplendent, vestit de plomes daurades amb ales molts grans e una touallola dauant loç ulls. E era sòrt e hauia la cara, los peus e les mans vermelles com foch, e tenia en la ma esquerra un arch e al costat un carcaix plen de sagetes blanques e dor, e sens cessar colpeiaua e trametia les sues tretes per totes les parts del mon sens que no vey a qui feria. E puy que la dita dona fonch ferida, virats la gran festa e lo gran dançar, e de tant pres be a la Guelfa e a la Abadessa que tots los que veyen conexien. Aquí virats Tisbes e Piramus ferse marauellosa festa, Flors e Blanca flor, Tristany e Ysolda, Lançalot e

Genebra, Frondino e Brisona, Amadis e Uriana, (14) Phedra ab Ypolit, Achilles tot sol menaçant son fill Pirro, Troyol e Briseyda, Paris e Viana, (15) e molts altres dels quals per no esser lonch me callare. Lo jorn venia e un celestial ros mullaua la terra, e la dea e sompni en un punt sen anaren. E romangueren les dones en lo lit torbades en tant que no feyen sino pensar, e la Guelfa dubtaua si era ver que fos estada ferida, e mes se la ma al costat, mas no troba senyal de alguna nafra. E axi speraren lo jorn, lo qual apres que fonch vengut se lleuaren del lit, e ne la una ne la altra parlauen ne deyen res de ço que hauien vist. E axi tornarem a la materia que damunt hauien lexada, ço es del torneig e gran festa ques solen fer a santa Maria del Puig.

100. **A**TENGUEREN lo Marques sa muller e sa sor a la plaça, e, ficades les sues tendes en un loch molt plasant, hagueren dins la vila posades conuinents a lur estat. E la Guelfa tots temps tenia prop si la Abadessa a la qual obria tot son cor, e si la prega ques auisas si porie veure Curial ó algun seruidor seu, e ques informas on tenia les tendes. E Curial no era en aquell loch ans se era desat asi que no fos conegut. Lo Rey hauia ja ordonats tots los fets de son Regne, e meses totes les coses en reglat orde entenent al tranquille e pacifich estat de fòta la sua senyoria, ya legits e fermats tots los legals capitols en publica e comuna concordia de tots los

grans senyors daquell Regne, la resta del temps solament a fer e solemnizar festa e festes totalment se donaren. Era dilluns lo dia de la festa de Santa Marta Dagost, perquè lo diumenge abans celebraren les vespres del torneig. Totes les senyores muntaren en les lotges, e la Reyna que viu la Guelfa plena de incredible bellesa, comença a festeiarla axi per amor della e de Curial com per despit de Laquesis la qual tenie present. Mirarense les dues, e jatsia la Guelfa com a viuda fos de negre vestida, empero la sua gràcia era tanta que paria que la honestat daquelles negres vestedures cresques la sua bellesa. Laquesis la miraua de fit en fit e no partie della la sua vista. Mirauen la tots los caullers e gentils homens e con mes la mirauen, mes crexia a cascu lo desig de mirarla, e paregue a tots que des que la Guelfa era venguda, Laquesis hauia perduda la meytat de la sua bellesa. Empero entre tant en la plaça se rompien moltes lançes de cada part, e la Reyna retengue prop si la Guelfa e nos veyia sodolla de contemplarla. Lo Duch Dorleans que era assats notable caualler vench a la plaça molt ben acompanyat e rompe moltes lançes e feu marauelles de son cors. Axi mateix altres Duchs, Princesps, Comtes e grans senyors en gran nombre, rompien moltes lançes e feyen maravolloses còses. Curial vench no molt be mas couinentment abillat, e per ço no fonch conegut, car sabien que pera ell e sos cauallers eren estats fets preciosos peraments e sabien que era lo mills

abillat caualler del mon. E daltra part pensauan que estant la Guelfa en aquella plaça, ell se voldria mostrar e donar a conexer, e per ço ab molt gran desig lesperauen tots. Empero lo Duch Dorleans, qui valent caualler era e tenia molts cauallers pus valents en la sua companyia, se mes al cap de abatre en aquell torneig lergull de Curial. E ells en aço estant, un caualler molt ben muntat mas no preciosament armat, vench a la plaça, e alargant la ma pres un basto que dauant la loia de la Reyna era plantat, en lo qual era penjat un restell dor ab moltes perles e diamants, lo qual era otorgat en pris a aquell que mills ho faria en aquells vespres, e dix:—Vos vindrets ab mi aquesta vegada. La gent molta que aqui estaua comença a riure e diguerenli:—Amich per ço que fins açi hauets fet, no par merescats lo pris. Ladonchs ell donant desperons, tenint una lança grossa e molt forts en la sua encontre un caualler e derrocal; encontre altre e met lo per terra; encontre altre e fali buydar la sella, e axi feu de sis cauallers que la sua lança encara era sencera. E torna al basto e dix:—Yom pens que mendure lo restell aquesta vesprada. Lo Duch Dorleans hauent oyt ço que lo caualler hauia fet, vench vers aquella part e alla on viu lo caualler, va contra ell e feril per mig lescut e rompe la lança. Laltre lencontre axi fort que per terra l mes e la lança tota via sanceira. —Ay santa Maria dix lo Rey, çe qui es aquest caualler tan ultraios? Laquesis sesmorti per la cayguda del Duch. Los cauallers qui ab lo Duch eren venguts,

cuydant venjar aquella onta, comencen a junyer ab lo caualler, mas de tots un a un feu ço que del Duch hauia fet. E lo caualler torna al basto e dix: —Lo restell sera meu segons veig. Respos la Reyna: —Si sera certament si altre nol vos toll. Desijauén tots la venguda de Curial, pensant que aquell defendria lo restell, mas vanament lo sperauen. Decebuts eren com son los jueus del sperar lo Messies, quel tenien en mig e encara lesperauen, el speren vuy. En moltes parts de la plaça se rompien diuerses lançes es feya molt gran festa. La Guelfa pensaua que aquell qui aço feya era Curial, si tot nos volie donar a conexer. Ladonchs lo Rey, com lo ora del sopar fos venguda, licencia les vespres del torneig donant lo restell al caualler ultraios, lo qual fent ficar en aquell mateix loch la sua lança en aquella lo penja suplicant al Rey fos sa merce fer lo guardar.

101 **C**OMANAT al Rey lo restell, lo caualler gira la-
quena e feu son cami, e molta gent dix: —Per
cert aquest caualler es lo pus ultraios que sie en lo
mon. Altres interrogant digueren si serie Curial:—No
deyen tots, car Curial es lo pus cortes caualler e lo
pus gracios que al mon sie e aquet va de tot en tot
per lo contrari; e Curial es tan magnifich que tots
temps vindria ab la maior pompa del mon e aquest
fort pobrement es vengut; axi que no es aquest
Curial. Lo Rey e la Reyna, cascu a sa part, soparen
en aquelles lotges, e lo Rey conuida molts senyors e

grans barons, e entrels altres conuida lo Marques de Monferrat. Axi mateix la Reyna conuida la Guelfa e Landrea, e mentre sopauen com de altra cosa sino del caualler ultraios nos parla, lo Rey demana al Marques si sabia algunes noues de Curial. Lo Marques respos que no, ne creye que al torneig fos vengut, auistant a aço que ell creya que si alli fos nos celaria a ell per cosa del mon. —O Deus, dix lo Rey, e com lo desig veure! Per cert no çrech que tan valent caualler hage en lo mon e tots aquells qui venen Dalamanya comten dell marauelloses coses. Respos lo Marques: —Axò us pusch dir yo molt be. E la donchs dix moltes coses que lo Rey no hauia encara oydes, e com mes lo Marques parlaua tant mes al Rey crexia desig de veurel. —Ara dix lo Rey o ell es malalt o ell sera dema en lo torneig.

103 **L**A Reyna, que molt amaua a Curial, despuys que hagueren sopat crida Labadessa, é sabent que era molt familiar a la Guelfa, e que sabia tots los fets della e de Curial, la conjura que, axi com hauia cara la vida, la volgues informar verdaderament dun fet que li volia demanar. Labadessa loy promes. Ladonchs la Reyna li dix: —Yous prech que vos me digats lo rompiment de la Guelfa e de Curial si pot hauer reparacio. Labadessa dix que si, ab aquesta condicio, que lo Rey e ella e tota la cort que alli era justada la pregassen que li perdonas; e ladonchs lí dix lo vot. —Acabat es, dix la Reyna; ara venga Curial

o no venga, los prechs se faran en tot cas. La Reyna ho dix al Rey, e lo Rey dix que axis faria certament. No passa gran stona que un gentil home tot desfregat vench al Rey e li dix, en manera que hom del mon no ho entes, com Curial ere aqui e li volia parlar sens esser per algun altre conegut. Lo Rey se mes en un retret e Curial entra, e fetali humil reuerencia, lo Rey li posa los braços en les espatilles, e Curial li suplica que per sa merce hagues per recomanats lo Marques de Monferrat, sa muller e sa sor. Lo Rey respos que era molt content per amor dell, anadint que per amor dell lauia fet venir, e, si a ell playa, se treballaria en fer matrimoni dell ab la Guelfa. Curial replica: —Senyor, jaus he suplicat ço que vull de vos; del als no dich res, vos farets ço que a vostra senyoria vindra en plaer. —Curial, dix lo Rey, ¿perque nous en portas lo restell que hauets vuy guanyat? Curial ris, e dix: —Quius dona entendre que yol hage guanyat? no ho creegats, Senyor. —Lo Rey torna a dir: —Curial, nous celets a mi pus, e prech vos que dema vengats en lo millor punt que vos puscats al torneig, e axi ho atorga Curial. E lo Rey, axi com Curial gira la squena, crida lo Marques e li dix en gran secret, com hauia vist Curial e que ell era lo que hauia guanyat lo pris, e que acendema vendria al torneig molt ben abillat. —Axo pot ell fer molt be, dix lo Marques, mills que caualler del mon. Ab tant lo Marques pres comiat del Rey e ab sa muller e sa sor a les sues tendes sen ana, e tantost dix a sa sor

com Curial ere lo qui hauia guanyat lo pris, e que acendema vindria molt ben abillat. La Guelfa no feu molta mencio de aquestes noues, empero en tota aquella nit no dormiren ella ne Labadessa, ans ab molta alegria tota aquella nit vetlaren parlant de Curial. Era ferida la Guelfa al costat sinestre en mig del cor, e no hauia be ni repos sino tant com de Curial parlaua, e axi passa aquella nit la qual fonch la pus longa del mon.

104 **F**UGI la nit, e aquella stela que força e compelleix los homens a amar, mostrant la sua cara resplendent, trames los seus raigs luminosos anunciant lo adueniment del dia, quant la Guelfa que dormir no podia, se lleua del lit e anaua per la tenda bascant. Labadessa, que conexie lo seu mal, reye de goig, e, leuantse semblantment, començaren a metres a punt, axi que abans que la gent se leuas, a elles ja no fallia plato (16). Resplandià la cara de la Guelfa, e aquella bellesa sua, mesclada ab lo goig, semblaua que prengues marauellos creximent. Lo sol vagueros venie e lo seu carro paria que nos mogues, car lo primer cauall apellat Titan quel tira per los matins, a vijares de la Guelfa, se mouia fexugament e tardaua. Empero com lo dia fos vengut, la gent se lleua molt alegrement e tot hom anaua mirar la lança on era penjat lo restell. Era aquell restell de aquells qui son posats en les muralles per dubte descala. Curial que sabia la Guelfa esser en la plaça, la qual

nulls temps lo hauia vist en torneig, se abilla es mes en tan gran punt que pera lo maior Rey del mon fora molt, e ab trenta cauallers de casa sua, prous e molt valents, venguda la ora del torneig, benauenturadament a la plaça peruench. Aportaua Curial lescut tot negre ab un falco emcapellat pintat en mig, segons altres vegades hauia fet, e ell e tots los seus, paraments burells e negres, e los escuts daquella matexa color, lleuat solament Curial qui tot negre lo portaua segons es dit. Lo cauall de Curial aportaua una esquella al coll, la qual de gran troç luny mouent se lo cauall se sentia, e daquesta matexa manera sis caualls emperamentats ab sis pages molt ben vestits e ricament abillats li anauen dauant, ab sis lançes tan grosses que dauant li portauen, que nulls temps caualler tan forts les porta a torneig, E com ja les lotges fossen plenes, e la plaça ab infinides gents en multitud copiosa, aquell llamp de caualleria, ab brogit de moltes trompetes, crits de infinides gents, que uns cantauen, altres cridauen, gran brogit de tabals, e apres, melodios so de ministrers, vench a les lotges. Enuirona lo la gent que se li met en torn, en tan gran copia, que no li donauen loch que a les lotges se pogues acostar. Empero com lo dit Curial ab molt gran treball hach feta reuerencia al Rey, lo qual de la ma tenia lo Marques, a la senyora Reyna e als altres senyors e senyores, en altes veus axi dix: —Vous suplich que demanant merce me obtengats perdo, a grans crits, de una senyora que diu que es

mal contenta de mi. Ladonchs lo Rey primerament comensa: —Quis que ella sie, yo la prech que per amor de mi vos vulla perdonar. La Reyna axi mateix segui les paraules del Rey, anadint: —E si yo so aquexa que vos diets, yous perdo. La Reyna tantost prega la Guelfa que seguís ço que ella hauia dit. La Guelfa empeguida e tota plena de vergonxa, dix aquelles matexes paraules. Virats senyors e senyores en gran nombre e, finalment, tota la cort, per part del caualler cridar a la senyora no coneguda, *merce, merce, merce*. Los crits foren tan grans que nos oyen uns a altres, e quatre Reys darmes e molts harauts vestits de la liurea de Curial, anauan per tota la plaça cridant merce, e conuidant e animant les gents a cadar. Mirauen tots a Curial, lo qual era vengut tan pompos que nos feya daltre mencio. Anaueli de prop la gloria mundana, e en la sua roda aquest en aquella jornada tenia tota la sua ma. Fortuna mes lo clau en la sua roda e contra sa propia natura la tench segura e ferma. Curial, ladonchs, trague un estandart negre ab lo falco ia empero desencapellat, ab unes letres dor en les flamoles, *ans anuie que pitie*. Ladonchs ab tots los seus mouent lestandart sen ana al angle del camp, a la part esquerra del Rey, e alli ab los seus se reposa.

105 **L**A plaça se comença emplir de gents qui venien per fer armes e començaren a rompre lançes per cada part, e molts senyors molt ben acom-

panyats en multitud glòmerosa comencen lo torneig. Per que Curial, prenent una de las sues lançes, met se per mig, e encontra un caualler molt famos e derrocal del cauall; encontra un altre e axi mateix lenderroca; e altre apres e si fa tans com dauant lin venen, en manera que no era caualler qui per ell fos ben enconrat que no desemparas lo cauall. Tot hom deya: —Aquest es lo caualler de re; certes sua sera la honor daquesta jornada. Lo Duch Dorleans confiaua molt de la sua virtut e cuidant venjar la cayguda que en lo precedent dia hauia feta, se lexa anar contra lo caualler qui alli dauant la Reyna feya armes, e fer lo molt ardidament e ab tan gran força que tota la lança feu volar en peces. Mas certes no feu cosa james de que tantost hagües guardo, que laltrel trasch de la sella tant com la lança hauia de lonch, e fonch tan gran lo colp que pres, que hach obs ajuda al leuar. Laquesis quel viu, malay lo caualler —mas la Guelfa en son cor litornaua les saluts— cuydaua morir de malenconia e tota rabiaua de mal talent. Los cauallers del Duch venen contra aquells de Curial, rompen les lançes los uns en los altres, despuys meten mans per les spases e començen un torneig molt forts. Lo Duch fonch muntat en les lotges e estech entre la Reyna e la Guelfa, e mira les maravelles del torneig. Laquesis deya mal continuament del caualler del falco, no de la sua caualleria, car no la podia rependre, mas de la sua vanagloria e del ergull. Lo Duch li dix que callas, car ja era stat temps

que deya lo contrari, de que la Guelfa ris molt, aiustant lo Duch a estes paraules, que en la sua fe ell no creya que en lo mon fos vuy tan noble e tant valent caualler, e que en la sua fe ell no li volia mal si be en dos jorns lo hauia enderrocat dues vegades. —Queus dire? dix lo Duch, no ha caualler en tot lo torneig que dur en la sella sino tant com aquest vol. Curial vench vers les lotges, e lo Rey miral e dix al Duch: —Vets açi lo caualler tan cortes que ajuda a tots a descaualcar. Respos lo Duch: —Si maiut Deus yo li son de molt tengut, car ell ma ajudat en dos jorns dues vegades, en manera que sembla mes volar que descaualcar, tant ho fa fer leugerament. E en aquell cas que daços parlaua Curial sacosta al basto del pris, en lo qual hauia una corona dor molt rica. e dix: —Yom pens que vos serets mia. —Hoch baldament, dix lo Duch, e nom do Deus honor si yom treball en toldrelaus. La Guelfa qui no poch retenir la lengua dix: —Vos senyor, fets be en lexarli ço que no li podets toldre. Lo Duch ab un gran ris replica: —Senyora, yo li son liberal de ço del seu. Ris lo Rey, reyen tots. Curial ficant alli, prop lo basto, la sua lança que nulls temps la hauia poguda rompre, mes mans per la spasa, e comença a ferir tan desmoderadamente que mes sabia lo seu fet a miracle que a acte humanal. Toll escuts de coll, arranca elms de cap, e aquell qui ab laspasa atenyia nos tenia molt per segur. Senyas lo Rey, marauellen se tots; lo Marques, qui no partia los ulls del caualler, al Rey

suplica que aquell caualler manas exir del torneig, car la testa valia menys per ell, perque lo Rey per un rey darmes lo prega que vengues a ell. Tantost lo caualler, qui molt obedient era, vench. Lo Rey fet muntar aquell en les lotges prega la Reyna, la Guelfa e Laquesis, que li lleuassen lelm del cap e aixi fonch fet. Viu lo Duch que era Curial, abraçal molt amigablement e aqui foren perdonades totes les pasades iniquitats. Laquesis puys quel hach vist volgues un poch apartar dell, empero lo Duch dix: —Muller, vous fare amichs; sus, aral besats per amor demi. E aixi Laquesis lo besa. La Reyna lo feu besar a quantes nobles donzelles hauia en casa sua. Lo torneig bullia menys de foch, e virats colps de lances, despases e de bastons tan spessament per totes les parts, que no oyrats lo cel encara que tronas. Certes Jupiter ne Juno null temps tan grans brogit^s trameteren en la terra. Vous dich que lo caualler, qui hauia virtut en los braços, loch tenia de prouarla. Curial ja desarmat e vestit de la millor roba del Rey, estaua entre les dones que no donauem loch que hom del mon a ell sacostas. Lo Rey entre tant aparta lo Marques, e despuys molta composicio de paraules lo prega que donas a Curial la Guelfa per muller. Lo Marques respos: —Que no hauia cosa en lo mon que tan desijas; per que lo Rey e la Reyna, cridada a una part la Guelfa, lo Marques e la Abadesa, a la Guelfa lo dit matrimoni parlaren. Callaua la Guelfa e de vergonya no sabia ne podia

respondre, per que la Abadessa rompent lo silenci dix al Rey: —Senyor ¿que esperats? yo per ella us dix de si, eus responch que li plau. Lo Marques dix: —Ma sor, vous prech, vous prech, que façats ço que lo Rey mana. Ladonchs la Guelfa respos al Rey, no sens veu tremolosa e la cara tota carregada de vergonya: —No pet desig que yo hage de hauer marit, com yo hagues deliberat nulls temps fer matrimoni, mas no hauent boca per dir lo contrari de ço que vostra molt alta senyoria mana, fets de mi ço que en plaer vos vindra. Lo Rey e la Reyna, contents ultra manera, fet venir Larquebisbe de Rens, qui cosi era del Rey, muntades la Reyna e la Guelfa en sengles hacanees, en mig de la plaça vengueren, e ab general festa lo Rey los feu esposar. Lo crit se mou molt gran, los cauallers refresquen lo torneig. La Reyna e la Guelfa tornaren en les lotges, e tantost entrades en un retret, la Guelfa fonch marauellosament vestida e ornada de tants e tan preciosos joyells que tot lo mon staua torbat. Resplandia la bellesa daquella senyora sobre quantes eren. ¡Ay, e com cuyda morir Laquesis ferida de tres enueges, ço es del marit, de la bellesa, e de la festa! Miraula, mudaua lo color en mil maneres e per molt ques volgues cobrir, encara dix: —*Benedicta tu in mulieribus*. Lo Rey mana que lo torneig cessas aquell jorn e axi fonch fet. ¡O magnanimitat e magnificencia de Rey! ¡O cor excellent e valeros! Certes no oblida Rey la singularitat de la sua liberalitat,

pres lo restell e la corona del pris e donals a la Guelfa, e a Curial dona lo principat Dorenge. E aquell qui era caualler nat en pobra casa, fauorit de la fortuna apres de infinits infortunis, per les sues virtuts, a les quals nulls temps defall loch, e axi mateix per amor, qui es molt pus poderosa dea que la fortuna e nulls temps se era partida dell nel hauia desemparat, ans continuament contra la fortuna e infortunis guerreiant, vencent aquells laua sostingut, no obstant los assalts secrets de la iniqua e porfidiosa enueia, fonch remuntat en tal manera, que lo valent e virtuos caualler en un jorn per sos merits, obtengue principat e muller.

106 **C**OM lo dia ja declina e lo sol menaçat per les tenebres qui ja saparellauen de venir, cuytas los seus caualls, dels quals lexats cansats los tres, ço es, Titan, Etheus, e Lampaus, tirat solament per Philogeuus, desemparades mes de les tres parts del dia, ab maior velocitat que dir nos pot, fugis vers lo Regne Desperia, aquell excellent e sobres alt Rey, en companyia de molts nobles, presa la Guelfa de les regnes, a la vila entra. Anaua la Guelfa en mig del Rey e de la Reyna, e axi mateix Curial en mig de Duchs e grans senyors, ab gran brogit de trompetes e ministrers, ab crits e canços de molts cauallers e gentils homens, los quals plens de molta alegria crexien lo plaer e la festa. E axi entraren en la ciutat de Nostra Dona, e apositats conuinement, lo Rey

sopa. E a la sua taula seguieren solament la Reyna, Curial e la Guelfa; en altres taules, Duchs e Duqueses, Comtes, Barons e altres gents notables. Seruien grans senyors, en manera que la festa fonch gran en maneres diuerses, e qui mes podia o sabia festeiar mes festa feya. Virats cauallers e gentils homens molts ab cardenals pels ulls, altres los braços en toualloles dels colps qui hauien presos al torneig. Empero no cesauen de riure, de cantar e de dançar. Les viandes foren moltes en aquell sopar, e los vins preciosos en gran abundancia. Axi que tot hom fonch seruit esplendidament, e qui hauia haut desig de veure festa, molt se deguera esser treballat en veure aquesta, car certés no podia recordar memoria de gents que tal ne tan gran laguessen vista, hauents tots per tota conclusio que lo Rey solament per fer aquell matrimoni, hauia feta e celebrada aquella Real cort.

107 **P**ASSADA adonchs en aquesta manera gran part de la nit, lo Rey dona licencia a tothom que cascu a la sua posada tornas. Lo Duch Dorleans, pres les regnes de la Guelfa, e axi en companyia de tots los Duchs e senyors, fins a la sua posada la acompanyaren, e pres amigable comiat cascu ana a son loch. Romangueren en la posada, lo Marques e Landrea, Curial e la Guelfa; los quals ocupats per inextimable goig anuides sabien anar dormir. Empero, a cap de gran estona, com la nit ja sen anas,

costrets per la son anaren als llits. Mas qui dormira? Certes lo Marques ne sa muller no dormiren, nels basta la nit a parlar. La Guelfa e Labadessa vetllaren e no sabien on se metessen de goig. Recordauen les virtuts e proeses de Curial, e la Guelfa que fins aquell jorn ere citada com a muda, certes ara hachí cobrada la paraula e deya coses dell tan agudes e tan subtils que en poch's pensaments cabien, e si be les portes de la boca hauia fins aquell jorn tengudes tancades, ella tenie ubertes les de les orelles e del enteniment. Ne Curial tampoch dormi, car pensant com hauia ab honor aconseguít son obtat, estaua tot encantat, e axi aquella resta de nit en parlar ab en Galceran de Madiona totalment consuma. E no solament ells, ans encara infinits altres qui per lo cansament hagueren pus necessari dormir que vetllar, passaren axi aquella nit tota parlant o pensant. Lo Rey, qui era senyor de molt gran prouidencia, acorda jornada per les noces e no volgue que allí pus se torneias, ans son poch a poch ⁽¹⁶⁾ ab les altres gents a la gran vila peruench. E donades al Marques grans e molt notables posades, ab sa muller e sa sor en aquelles entra. E Curial en lo seu propri hostel, qui encara ab tota la persecucio de la fortuna nol hauia perdut, entra gloriosament. Molts foren los conuits, grans foren les festes que per aquest matrimoni se feren es celebraren en Paris. E cascu e cascuna se treballauen en abillarse segons lur facultat. Mas la Guelfa, que tenia los seus propis joyells e aquells de Curial, trans-

passaua de gran res les altres totes. Mirenla, contemplanla tots, miran los seus joyells tan preciosos e en tanta quantitat, que no es lapidari al mon qui presume posar los preu. Va alegre Curial, festegen lo tots, axi per merits de la sua virtut de caualleria e altres dons de gracia dels quals nostre senyor Deus copiosament lauia dotat, com encara perque veyen que era gran senyor e molt rich. Aparia li la Fortuna en mig daquells gents, reya li dauant e feya li marauellosa festa, en tant que daltri sino dell e de la Guelfa nos feya mencio. Tots e totes deyen que Laquesis no era res. Lo Duch qui de Curial nos partie dix: —Curial, vos mauets furtada ma muller, car yo no ha molts dies hauia la pus bella muller del mon, ara veig que la tenits vos. Empero jur vos que hom del mon nous en deu hauer enueia, que si la tenits, molt be la hauets, e, en molts anys seruint, merescuda e a gran preu la hauets comprada. Moltes eren les paraules que en solaç deça e della se deyen, e cascu e cascuna parlauen de Curial e de la Guelfa, e axi poch a poch los seus gloriosos actes generalment per tots integrament foren sabuts e, per cada part, per moltes gents diulgats. Axi mateix Curial dona an Galceran de Madiona per muller la sua donzella apellada Festa, e, partint ab ell ço que tenia ampliamment e larga, lo dit Galceran, a cap empero de molt gran temps, molt rich e alegre ab sa muller, de la qual era no poch content, en Cathalunya torna.

108

Lo Rey, qui no dormia les nits entegres, feu aparellar festa molt gran e conuidades infinides gents a les noces de Curial, en un jorn li feu festa de nuui e de princep. Los conuits e les festes foren molt grans, les dançes e les justes, e finalment, cosa alguna que a tal festa pertangues lo Rey no lexa per fer. No curare de nomenar la manera de les viandes, vins, justes ne dançes, que assats ne parlat en aquests libres e leix ho per gracia de breuidat; ne parlare del desig que los nuuis hauien de anar al lit. Aquells que ho voldran saber, ligen maestre Guido de Columpnis alla on tracta del dormir de Jason e de Medea, si be tota comparacio es desigual, car allo vench en un punt e aço fonch desijat per molts anys. Mas perque Maestre Guido se es treballat molt en fer tals descripcions a ell ho recoman. Les festes passen axi com totes les altres coses. Tot hom finalment se nuge de longues e grans despeses. E axi tot hom son poch a poch sen ana, per que lo Princep e la Princesa, lo Marqués e sa muller, axi com los altres feren. Car obtenguda licencia del Rey e de la Reyna, e reebuts dells preciosos dons, benauenturadament en les suès terres ab molta alegria tornaren. E aquell Melchior vell, cansat, qui viu lo Princep, abraçal plorant de goig, dient: *Nunc dimitis seruum tuum Domine secundum verbum tuum in pace. Explicit Deo gracias.*

CHAPTER I

THE DISCOVERY OF AMERICA

THE first voyage of Christopher Columbus to America was in 1492.

He sailed from Spain on August 3rd, 1492, and reached the island of San Salvador on October 12th, 1492.

He discovered the continent of America on October 12th, 1492.

He named the continent America in honor of Amerigo Vesputi.

He sailed back to Spain on March 30th, 1493.

He presented his discovery to the Spanish monarchs, Isabella and Ferdinand.

They granted him the title of Admiral of the Ocean Sea.

He made three more voyages to America in 1493, 1498, and 1499.

He discovered the Gulf Stream in 1492.

He discovered the West Indies in 1492.

He discovered the island of Cuba in 1492.

He discovered the island of Hispaniola in 1492.

He discovered the island of Puerto Rico in 1493.

He discovered the island of Jamaica in 1494.

He discovered the island of Saint Domingo in 1494.

He discovered the island of Haiti in 1494.

He discovered the island of Santo Domingo in 1494.

He discovered the island of Puerto Plata in 1494.

He discovered the island of San Pedro de Macoris in 1494.

He discovered the island of San Juan de los Rios in 1494.

He discovered the island of San Francisco de Macoris in 1494.

He discovered the island of San Mateo de Reyes in 1494.

NOTES

LLIBRE PRIMER

- (4) Plana 3, línia 2:—*un gentil hom...* Hi ha aquí en lo lloch destinat al nom del pare de Curial, una clariana ó blanch, que corrobora que 'l manuscrit no es autógrafo. En Milá y Fontanals, en lo curt y precipitat estudi dedicat á aquesta novela (Vid. *Un roman catalan*, OBRAS COMPLETAS. Tomo III, p. 486), al transcriure aquest capítol, omple erradament la dita clariana ab lo nom de *Curial*, qu' es lo del fill del gentil hom, no lo d' aquest.
- (5) P. 4, l. 20:— *stava en un castell apellat Pont de Stura*. No Pont de Sturci, com llegí En Milá (loc. cit. p. 488). *Pontestura*, municipi avuy que compren los dos llogarets de Rocchetta y Viallarda, ab 2155 habitants; pertany al bisbat de Casalo Monferrato. Antigament s'hi alçava un castell d' alguna importancia ahont hi feyan posada en la bona estació los Marquesos de Montferrat, als quals pertenyia: encara era habitador al principi d'aquest segle, mes ara es tot enrunat. Sembla que 'l nom primitiu de Pontestura fou *Pons Turris*, perque 'l pont sota 'l qual passava 'l Po, estava defensat per una forta torra pera seguretat dels passatgers. (Vid. *Dizionario Corografico dell' Italia* del prof. Amato Amati, etc. Milano.—Vallardi: sens data d' impressió).
- (6) P. 34, l. 7:—*un leo dargent, rampant, qui traussada ab dues* etc. Encara que axis se llegeix en lo M. S. que hem tingut á la vista, sembla que ha de dir: *un leo dargent rampant qui traussava ab dues les colors del estandart*.
- (7) P. 35, l. 11:—*laxes los ater; dexanlos anar*. No es aquesta la sola vegada que l' autor se val de expressions francesces mes ó menys corruptes, pera donar color á la narració. Vegie mes endavant al parlar de la inscripció de tenda de Laques: *Comant pora mon paubre cuer pourter, la grant douleur que li faut a souffrir*. (p. 195) En certa ocasió Curial se presentá portant un braçalet d' or, ab una llegenda que deya: *ami sens amie*, (p. 197) y mes tart quan tota la Cort del Puig hagué demanat mercé per ell, tragué un

estandard negre ab la següent llegenda francesa: *ans anie que pitie* (p. 508). Tots aquestos mots y legendes en francès confirman que les arts de la cavalleria derivavan en aquella època principalment de models ultra-pirinaichs, observació feta ja per lo eminent romanista Morel-Fatio (*Grundriss der Romanische Philologie*, III. 3. *Katalanische Litteratur* p. 114). La influencia de lectures franceses se nota ademés no sols per les contínues alusions als llibres de *Tristan y Lancelot* vulgarisats per Chretien de Troyes en lo segle XII, sino per certa gallicismes com *armurers*, *mestre dostal*, *renarts burells* y altres, y sobre tot per la molta afició del autor á sovintejar noms propis francescos com v. gr. los dels herants *Bon Panzer y Bonte*, y los dels cavallers, *Bertran del Chastell*, *Jacques de Mombran*, *Auger Belliam*, *Parrot*, *Perrin*, lo *Sauglier de Vilahir*, etc. En son viatge al torneig de Melu, Curial fa nit en un convent de monjes que porten casi totes noms ilustres en la historia de aquella nació: *Gileta de Berri*, *Johannina de Borbo*, *Isabel de Bar*, *Caterina d' Orleans*, *Matta d' Armanyach*, *Beatriu de Foix* y *Yoland Lemengre* germana de *Johan Lemengre*. Lo recort d' aquest personatge, qui no es altre que *Jean II le Meingre* (1366-1421) anomenat *Bocicaut*, marescal de França y governador de Genova, una de les figures mes grans de sa època sots lo regnat de *Carles VI*, lo qual exerceí en l' Orient una influencia considerable (V. *La France en Orient au XI V siecle. Expeditions du Marechal Bocicaut* par *J. Delaville le Roulx*. Paris. 1886), es també sumament interessant y mostra un conexement regular per nostre autor de la historia francesa. Son esperit se manifesta axí mateix mes favorable á França que als espanyols com se pot veure per lo següent passatge: «*car costuma es molt natural daquesta nació, que com a un gentil hom ve algun cas tan sinistre que perda la sua honor e devenga pobre, no li fall un bordo ab que sen va demanant aimoynes a Sant Jaume en romeria. E es lo contrari dels spanyols que tantost tornen pobres ab aquella mateixa pobretat devenen ladres e robadors de camins* (p. 284). No sempre tot son elogis (p. 142), mes may arriba á dir com lo autor de *Tirant lo Blanch*... *aquestos francescos son molt mala gent*. (Ed. Aguiló. II. 297).

- (5) P. 43, l. 22: — *e feu pendre sagrament als cauallers que no tenien scrits, pedres, conjurs ne altres artificis que ajudar los poguesen*. Curiosa superstició, molt freqüent en aquells temps en los torneigs. Per lo vehinat y mes continuu contacte ab França s' arrelaren aquí mes que en lo restant d' Espanya les arts màgiques y tota mena de supersticions. (V. *La Alquimia en España*, por *D. José Ramón de Luanco*. 2 vol. 1889-1897). A pesar d' axó ni en la obra de *Ramón Lull* «*Llibre del orde de cavayleria*», ni en lo «*Sumari de les batalles á ultrança*» de *Pere Joan Ferrer*, cavaller, á fi del s. XV, he trobat res que 's relacione ab elles. *Ramón Lull*, com es de suposar, se les mostra molt contrari escrivint en la *Sisena part* de dita obra: *Mas cauayler qui dayso fa lo contrari et creu en auirs et auaranyis, fa contra Deu*, etc.» (Ed. Aguiló. Barcelona, 1879. p. XXXI).

- (*) P. 57, l. 28:—*no poguera ferre mostrar maior BAUDOR. Baudor ó bauzor, com si diguesses, major ostentació, major joya ó alegria, expressió poch usada en los textos catalans.*

E play mi quant ^{6.} ¹¹ *aug la bauzor*
 Dels auzels que fan retentir
 Los chant per lo boscatge...

(Bertrand de Born.: *Be'm play*).

Don menan gran *baudor* per tota la ciutat.

(Via de S. Honorat).

«Unde usque in hodiernum diem... lingua romana *boudour* id est *gaudium deorum*, ab incolis nuncupatur.»

Vid. M. Raynouard.—*Lexique roman du dictionnaire de la langue des troubadours*.—Paris. 1844.—T. II, p. 201.

- (*) P. 58, l. 14:—*No vull musar en escriure, etc. Prov., Musar, musar; Ant. Franc., Muser; Ant. Esp., Musar; Ital., Musare; verb. esperar en vá, entretenirse, etc.*

Qui fin' amor vol blasmar
 Elha 'l fai si en fol *muzar*
 Que per art cuida esser peritz.

(Marcabrus)

Si l' us *musa*, l' autre bada (idem)

Vid. Raynouard. Ibid. t. IV.

Mes endevant torna á valer-se de la metexa paraula. *No vull MUSAR en descriure les viandes, etc.* (p. 60, l. 28).—*Car estar MUSANT e no haver de que sostenir lestat en lo qual se ere mes, etc.* (p. 342, l. 2).

- (*) P. 95, l. 12:—*MALAY son venguts los strangers no coneguts. La expressió malay se llegeix encara en altres dos indrets:... MALA hi era vengut Boca de Far (p. 108, cap. 37)... que si lo jorn seguent tornauen al torneig, MALAY vindrien pera ells (p. 204, c. 40). Sembla que aquesta expressió malay, no es altre cosa que la unió del adjectiu mala (en mal hora) pres adverbialment y la partícula locativa hi. Malay son venguts, equival á en mal hora hi son venguts, acepció que corrobora la frase del text següent: Mala hi era vengut.*

- (*) P. 106, l. 18:—*e aço mentre anima tindre en lo cors. Per equivocació se ha posat la nota en aquesta frase, en lloch de haver-la col·locat en la que diu: —car per gracia de Deu un Rey tenim, quens dona manera que sens pendre argent d'altri podem cercar lo mon. En aquest passatge comença la glorificació del Rey Pere III lo Gran, en qui sembla vol encarnar lo autor lo esperit caballeresch, á efecte d' un sentiment de catalanisme conscient, inspirat per lo coneixement de la historia nacional, ó produhit per la impressió de la lectura de Dant y de Boccaci, los escriptors estrangers que mes contribuiren á idealisar la figura d'aquell legendari monarca. Molts son los punts en que lo autor insisteix en los elogis del Rey catalá. Oitarém aquí lo cap. 47, p. 121, del Llibre I: (*Havia en aquest temps en Aragó un Rey molt noble e molt valeros en estrem, etc.*); y en lo Llibre II, los cap. 38, p. 192 (*Ell es lo millor cavaller del mon sens tota falla*); 39, p. 199, y 41, p. 207, plens de recorts del torneig de Bardeus; lo*

- cap. 40, p. 293 á que 'ns hem de referir en altre nota, y lo cap. 67, p. 240 (*Aquest es lo Rey Darago e es huy de sa lança lo millor caualler del mon*), essent com la magnífica corona de tots ells lo grandíós elogi fet per R. Dant que omple tot lo cap. 115, d' aquell mateix llibre (p. 295 á 297).
- (40) P. 108, l. 9: — *e pres lancadora de impla...* Implà es un vel ó toca pera 'l cap, que s' usava antigament. S' emplea aquesta paraula pera significar la tela fina de que 's feyen aquestos vels. Lo nom *alcandora* sembla d' origen bereber é introduhit á España pels Arabes. Significa camisa, camiseta. Segons Eguilaz en son Dictionari etimològich, posterior als treballs de Dozy y de Engelmann, se deya *alcandria, gandora*. Implà, en lo sentit de textit fi, se troba en lo *Testament del Princep de Viana* y en altres punts. En aquest episodi de l' *alcandora* d' implà que 's despulla la Guelfa pera donarla á Curial, adornantia de creus de Sant Jordi, n' hi sembla veure com una especie de parodia del sentiment amorós y caballeresch, parodia que se acentúa quan Curial vesteix la camisa ó *alcandora* publicament en un torneig; e *tenchse per dit que ab aquella alcandora venciria* (sic) *no á Boca de Far solament, mes á Tristan de Leonis si á la batalla vengues* (p. 109). Curial conxent que les dames se reyen d' ell esclama: *ara pusche yo esser appellat lo doncell de la coia mal tallada* (p. 114). Aquest incident cómich me recorda altre no menys cómich de *Tirant lo Blanch*, ahont la parodia se porta fins al extrem, presentantse en publich adornant sa cimera ab lo Sant Graal, y posant sobres d' aquest la *pinta que la Princesa li havia dada*. (Ed. Aguiló: II. 373)
- (41) P. 121, l. 14: — *hauent D. Pere tres fills, lo maior dels quals ere appellat Don Alfonso, e aquest morí abans que son pare, etc.* Aquí hi ha una grossa inexactitut històrica. D. Alfonso no morí abans que son pare D. Pere, sino que 'l succehí á sa mort en 1285. en los reyalmes d' Aragó y Valencia. (Próspero Bofarull. Los Condes de Barcelona vindicados. — Barcelona. 1886. t. II. p. 244). L' autor que tracta de donar á sa obra un sabor històrich molt marcat, está en lo cert quant s'hiu que 's filla de Don Pere foren Don Alfonso, Don Jaime (sic) y Don Frederich — Tal vegada lo nostre escriptor confongué aquí Don Alfonso II, á qui doná la historia lo nom de *Lliberal*, ab lo fill de Don Jaume lo Conqueridor del mateix nom, que morí en vida de son pare. (V. op. cit. p. 234. II). — Per inadvertencia se ha posat aquesta nota en la p. 122, l. 24.

Al terminar aquesta primera part dech fer una observació: y es que á partir de la p. 25, la numeració dels capitols ha sofert una lleugera alteració, per naverse descompós inadvertidament en dos al corregirse les probes, lo cap. 14. De axó resulta que 'n lloch dels 46 capitols ó apartats del manuscrit, n' hi ha un de mes en la nostra impressió, ó siga 47. Fem aquesta advertencia, per que no 's crega qu' á grat seient, havem alterat en lo mes minim la copia M. S. de la Biblioteca Nacional de Madrid, que tinguerem á la vista.

LLIBRE SEGON.

- (¹) P. 125, l. 10:—*e cartut (sic) á sostener les nafres*, es á dir, coratge pera sufrir les nafres. La forma *sostener* sembla castellanisaða, com algunes altres que lo autor emplea. Consultada en lo Diccionari inòdit del malaguanyat Agulló, la he trobada sols usada per Vicens Comes, autor del segle XIV.
- (²) P. 124, l. 7: *e segons Macrobi la proppia color es de foch...* Mes avall en la lin. 17 se llegeix *propria* que es la verdadera llició.—Milá, *Obras completas*, t. III, p. 490 al transcriure un fragment de lo començament del Llibre II de la novela, en lo llengüer estudi que li dedica, interpreta erradament aquest passatge en la següent forma: *e segons ara trobi la proppia*, etc.
- (³) P. 124, l. 14:—*lo leo qui a Dante se mostra*.. Lo autor se serveix indistintament de les formes Dante (p. 124, 374, 384) y Dant (p. 295, 380) que es la *propia* catalana. En tot cas la primera pot considerar-se també com un italianisme. Lo traductor de la *Divina Comedia*, Andren Fabrer, emplea sempre la segona. *Comença la Comedia de Dant Alighieri de Florença*, etc. (Vid. la edició de D. Cayetá Vidal y Valenciano. Barcelona 1878). Encara que lo nostre escriptor aludisca en aquest passatge per primera vegada al famós poeta italiá, ja ha seguit abans les seves petjades en lo capítol del Llibre I, (p. 64) que podríam anomenar de la *visió del cor menjat*, sentida adaptació de la *maravigliosa visione* del cap. III de la *Vita Nuova*.
- (⁴) P. 126, l. 4:—*ades vos enfelloniu ab vos mateixa, ades vos matau ab vostres mans*. Generalment en lo llenguatge de *Curial*, que peca per afectació y arcaisme, se usen las formes verbals de les segones persones del plural en *ats*, *ets*, *its*, que per tradició literaria cousevava lo llenguatge escrit, pero que de molt temps abans ja havien desaparegut de la llengua parlada. Recordis lo *tornau* de P. Vidal, posat en boca de catalans. No es aquesta la única y sola vegada en que 's presenta en lo nostre text la eufonisiació de la *t* final en *u* de les formes verbals indicades; podríam citar molts mes exemples, v. gr. p. 88 *e digau*, p. 93, *lexau*, p. 157, *molt parlau*, etc., etc. Es de notar que en lo *Tirant lo Blanch* que ofereix molts mes recorts que 'l *Curial* de la llengua viva y parlada, apenes surten aquestes formes verbals en *ats*, *ets*, *its*, predominant casi sempre les correlatives mes eufòniques y mes vulgars en *u*.
- (⁵) P. 145, l. 6:—*que resta fus á fer a vneus sens pietat?* Sembla que referintse aquí á la mala costum d' alguns cavallers de pendre pels cabells á les donzelles, lo sentit de la frase es clar. Vegis

- sino lo que 's diu abans (p. 131); *volets tornar en lo mon les males costumes de BREUS sens pietat. Sus, sus leuats tantost e hage yo les donzelles que hauets preses*, etc. En tal cas lo sentit deuria quedar axí:—*Vilan caualler gles donzelles prenets vos per les treces? que resta pus á fer á hebreus (jueus) sens pietat?* Aquesta mateixa expressió se repeteix ab motiu de la batalla á ultrança ab lo senyor de Mombriu que devant de Curial havia mort traydorament l'escuder y la donzella que amenava lo senyor de Moulieu.—*Curial respos:—Certes, si vos sots mort, yo dix ques mort BREUS sens pietat, etc.* (p. 170, l. 8).
- (²) P. 203, l. 21:—*Senyor, si tots los Reys de cristians eren tals cauallers com vos e tenien tals cassalls, no hauria moro en lo mon.* Aixís diu Festa al Rey de Aragó, despres de haver contemplat les processos que de son cos havia fet en lo torneig, pensament y expressió que recordan una de Muntaner referintse al Rey Jaume II de Aragó: «que siats certs cascuns que si el regne de Granada fos de la sua conquesta, gran temps ha que fora de chrestians.» (Ed. de la *Renaixensa*, cap. CCXLVIII, p. 478).
- (³) P. 217, l. 18:—*tal cuyda ontas daltri que creix les sues.* Lo pensament d' aquesta expressió ó refrá esta mes desenrotllat en la p. 175, l. 6:—*Tal cuyda vènjat les ontas daltri que creix les sues.*—Lo refraner ó colecció de modismes proverbials y vulgars de Curial no es, ni de molt, tan rich com en *Tirant*, que ofereix una deu de parla popular abundant com poch de nostres classichs. Ab tot se'n hi poden trobar alguns molt interessants. V. gr.:—*hostes e peix á tres dies puden* (p. 72).—*tals canten que ploraran en breu* (p. 105):—*car çuore tots dies amarga* (p. 111):—*no puges tan que ten endenys, net baixes tant que valles menys* (p. 175):—*qui havia llegit lo text haguera feta la glosa* (p. 215):—*á manera daquells qui cerquen pel en lou e nuu en lo jonch* (p. 253):—*á tal mestre tal deuebla* (p. 425), etc., etc.
- (⁴) P. 227, l. 28:—*Lo caualler ha nom Curial.—E Santa Maria, dix lo Rey, e quins noms! Per ma fe aquest nom se pertany be á tal caualler com ell es.* Lo mot *Curial* que ha desaparegut de la llengua vulgar catalana, y que en aquest llibre se usa com nom propi del protagonista, y també en lo sentit de adjectiu, significa *cortès*. Lo substantiu *curialitat* significava cortesia, y *curialment*, cortesment. Aixís *curials festes* (*Tirant*, IV, 340), venen á ser festes de cort ó solemniais: *usar de curialitat* (*Somni de Bernat Metge*, Paris, 1899: p. 127) es conformarse als usatges de la cort, y *reebre molt curialment* (*Curial*, 276), es com si diguessim, rebre molt atentament.
- (⁵) P. 229, l. 11:—*Lo sentit no está clar, sen dupte perque lo copista s' oblidá algun verb.* Sembla que havia de dir: *Perque la Regna sench, e lo Rey pres á Festa per la ma, e dix: on que vos siats no staran sens festa.*
- (⁶) P. 235, l. 20:—*e portaua en la manega lo.... e les letres tal com eren en la tenda que havia donada á Curial.* Hi ha un buyt en lo text, tal vegada per no haverlo entés lo copista. Lo mot omittit creyém qu'es *lebrer*. Recordis lo passatge de la p. 195, en que's fa la descripció del present de Laquesís á Curial. «*A tressi li dona*

una tenda ab quatre retrets molt bella, toda de celti ras carmesí, brodada de laços dor e de ulls, e en la porta havia un lebrer blanc molt ben fet qui semblava fos viu, e tenia un collar fet de perles e de safirs, e per les vores de la porta de la tenda havia lretres de perles e de pedres precioses qui deyen: Comant pora mon paubre cuer pourier, la grant dolour qui li faut à souffrir.

- (41) P. 263, l. 15:—*recordats vos, señyora, de les paraules que dix Guismunda de Tancredi á son pare sobre lo fet de Guiscart, e de la descripció de noblesa?* Aludeix aquí l' autor á la historia sentimental dels amors de Guiscart y Guismunda que 's conta en la novela primera de la jornada IV del *Decamerone* de Boccacci. Entre 'ls principis, la condició y la oculta amor de Curial y del infortunat amant de Salern hi ha alguna semblança. L' autor se refereix á ella y fá després menció de la trágica mort dels dos amants. La patética narració de Boccacci fou molt coneguda en la Edat Mitja y sa influencia ha arribat fins als temps moderns. *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie*. XIII C. 412.—Sherwood, *Die neuenglische Bearbeitungen der Erzählung Boccaccios von Ghismunda und Guiscardo*.

- (42) P. 294, l. 17:—*e apres sen ana al Mont de Sinahi al monastir de Sancta Caterina...* Aquest monastir tingué en la Edat Mitja molta anomenada, y á la sepultura de la santa se li atribuían virtuts curatíves miraculosos. Allí vivían tretze monjos en extrema pobretat; puig no 'ls podían portar vianda sino tres cops per setmana. «*En cel mont la (Σηπάι) á li lois fu donnée porterent li angele le cors sainte Katerine, quan de ót le chief copé en Egipte. La gist en ville que ses cors rent. Et lassus a une abeie de moines Gris.*» Ernoul.—*Fragments relatifs á la Galilee*, p. 68, dels *Itinéraires á Jerusalem*, Genève 1822.

- (43) P. 296, l. 12:—*de ogni valor porto cinta la corda.* Y després d'aquesta cita encomiástica, cita ab que posa en alt los famosos actes del valeros Rey d'Aragó, escrits en molts autentichs e grans llibres per diverses, grans e molt solemnes doctors, segueix lo comentari que ompla lo restant del capítol. «*Legtdor, aten be a les paraules que diu: que de tota valor, e no li posa defalliment, etc.*» La tercina del Dant, á la qual pertany lo fragment citat, es la següent:

Quel que par si membrato, ó che s'accorda,
cantando con colui dal maschio naso,

d'ogni valor portó cinta la corda. (Purgatori, cant VII, terc. 36)
Ab lo retrato del Rey que fan lo Dant y altres escriptors, s'acorda lo del autor de la present novela: «*Azi mateix Curial, mira lo Rey (Pere) e viu lo molt espes de tota la persona e de condecent statura, terrible en lesguart, los ulls tots ardents e que paria que alla on mirava metia terror: parlaua poch.*» (p. 199).

- (46) P. 308, l. 14:—*e romp totes les caavernes de Lipar e per cada forat i xen cents tempestuosos, etc.* Lipari anomenada *Meligunis* en los temps antics es la mes gran del archipelech d'illes volcániques d'aquest nom, ahont los grechs hi posaren lo estatge de Moius, lo deu dels vents.

- (15) P. 308, l. 19:—*Pluto obre la gola lançant flames e pedres per la boca de Volcam.*—Volcano es una altre de les illes Lipari, famosa per son volcá qu' es mostra sempre fumant, ab un ample crater de 500 m. de diámetre.
- (16) P. 308, l. 19:—*Mongibell.*—Los Sicilians anomenan *Mongibello* ó simplement *il Monte* al Etna, lo volcá mes alt d'Europa y la montanya mes enlairada d'Italia.
- (17) P. 314, l. 5:—*No es tan Curial, ne li escou tan be lo nom com ell pensa.* Ha de dir: *no es tan curial*, etc. perque aquí no es nom propi, sino adjectiu. Torna á jugar l' autor ab aquesta doble acepció de nom propi y adjectiu en altre passatge.—*Ve, ve, Curial, vuller esser curial en lo cel.* (p. 360, l. 17).
- (18) P. 317, l. 1:—*Curial MER poch mal en ago.*—*Mer*, per *mereix*, forma escursada molt rara. Se troba també en lo plural v. gr.:—*quiny mal MEREN aquests*, p. 411, l. 13. En *Tirant lo Blanch*, no s' usa aquesta forma, sino la mes vulgar y corrent *mereix*, v. gr. *Si lo caualler ha pietat ni merce al qui MEREX mort.* (I. c. 35). Encara es mes notable lo escursament en lo verb *ferir* que may pren la forma incoactiva en lo nostre text. V. gr.:—*van contra aquells franceses e FEREN en ells*, e lo brogit del *ferir era tan gran*, etc. (p. 218, l. 5).—*veent quel hauiá ferit de la lança, va á ell e FERLO de la spasa*, (ibid. l. 23).
- (19) P. 323, l. 15:—*sino era que la Cort del Puig de Nostra Dona tota justada...* etc. Los *puigs* ó *puis* eren certamens poétichs dita també en altres temps *Puis de Nostra Dame*, del nom de la vila de Velaf, ahont havian pres origen los concursos d'aquesta classe, celebrats primerament en honor de la Verge Maria, en los quals se premiaven les millors composicions poétiques. Aquestos *puis* consagraven á la forma externa una importancia capital, y llur influencia contribuí á donar á aquella poesia un tó monótono y desagradable, sobre tot quan desaparegué de les esferes aristocráticas, en les que s'apoyava al menys en alguna realitat. (*La litterature française au moyen age* par Gaston Paris.—Paris, 1890. p. 183). Los *puis* continuaren llur existencia durant lo segle XIV y fins mes avant, y semblan haver promogut les imitacions alemanyes dels *Mestres cantors*.—De la devoció que's tenia á la Verge del Puig pot donar idea lo següent passatge de *Tirant lo Blanch* (I. 78):—*vous promet de servir vos un any complit en la vostra deuota casa del Puig de França, e donarhi C marches d'argent.*
- (20) P. 325, l. 18:—*E encara que tots los enamorats que allí serien demanassen á crits merce per vos...* Aquest epíssodi se llegeix també en les *Cento novelle antichi*, per altre nom dit *Il Novellino*, novela LII. • *D'una novelle ch'avenne in Provença alla corte del Po.* • Es lo text mes considerable que'ns ha quedat de les festes del Puig, y la relació ó argument es lo mateix de la poesia de Rieart de Barbesieu, á la qual mes endevant hem de referirnos, y de lo *Lai de Erembors*. (Vid. Milá y Fontanals. *Obras completas*. t. II. *De los trovadores en España*. Barcelona. 1889.—p. 111).

LLIBRE TERCER

- (⁴³) P. 333, l. 12:—*E per raho de aquella delectable sciencia...* En aquest lloch hi ha en lo text de Madrid una línia de punts horitzontal, interrompuda ab dues ratlletes verticals, mes lo sentit queda complet.
- (⁴⁴) P. 374, l. 8:—*Ma Dione adoravano e Cupido, quella per madre sua, quello per filgiolo, er desia ch'illo stette in gremio á Dido.*—Lo text italiá de la *Divina Comedia*, mal transcrit per l'autor ó pel copista, restituit á sa verdadera lliçó es lo següent:
- Ma Dione adoravano e Cupido,
Quella per madre sua, questo per figlio;
E dicean ch'ei sedete in grembo á Dido;
(*Il Paradiso. Cant. VIII, terc. 2.ª*)
- (⁴⁵) P. 380, l. 13:—*E daquest (Saturno) diu Dant en lo seu tercer libre; Ovi se vedel temperar di loue tral paire et filgio, e quivi me fo certo, etc.* Vet aquí la restitució del text á que 's refereix aquesta cita de la *Divina Comedia*:
- Quindi m' apparve il temperar di Giove
Tra 'l padre e 'l figlio; e quindi mi fu chiaro
Il variar che fanno di lor dove
(*Il Paradiso. Cant. XII, terc. 49*).
- (⁴⁶) P. 384, l. 4:—*Daltre part que Dante ma auisat ab aquell metre qui diu, que TOTO AQUEL VERO QUE HA FACCIA DE MONCONIA — L'autor en aquest punt al intentar referir lo somni de Curial en lo Mont Parnas, tem entrar en lo terror de lo incredible y maravellós, y en serio ó de per riure, s'excusa, ab sengles autoritats, del seu atreviment. No 's pot donar un respecte mes gran als fars de la realitat, ab tot y tractarse d'una novela. La cita del Dant completa es la següent:*
- Sempre a quel ver ch'a faccia di menzogna
de l' uom chiuder le labbra quant' é puote,
perocché, senza colpa, fa vergogna*
- (⁴⁷) P. 391, l. 4:—*e segons la FIORITA diu, (Achilles) era mentidor e fals, empero yo no ho dich, car no ho he legit en altre loch. La Fiorita de que aquí's parla es, sens dupte, la de Armannino, jutge de Bolonya, composta en 1328; una compilació de historia romana, segons lo gust de la época, plena de simpatia per la causa troiana, feta per la major part sobre la Eneida y altres fonts, v. gr. los comentaris de Servio, lo Roman d'Eneas y una traducció*

lliura del poema de Virgili, per l'estil de les *Chansons de geste*. Tal es la opinió de Parodi, lo darrer dels erudits que s'han ocupat de la *Fiorita* italiana de Armannino, en los *Studi di Filologia romanza*, de Ernest Monaci, fasc. 5. Roma.—1897. p. 119. Existeix un exemplar d'aquesta *Fiorita* en la Biblioteca Nacional de Madrid, procedent de la del Duch d'Osuna, citat per J. M. Roca Mora, *Catálogo abreviado de los manuscritos de la Biblioteca del Excmo. Sr. Duque de Osuna y del Infantado*. Madrid. 1883, I. 25. Vid. *Giorn. stor. della lett. ital.* I. 255.

- (6) P. 391, l. 37:—segons que ho ha tret dels mestre Guido de Columpnis. Se refereix a Dictys y Dares, als qui se atribueixen dos narracions novelesques de la decadència clàssica, sobre la guerra de Troya, compostes probablement en grec y abreviades en llatí. Es aquesta una nova prova de la gran popularitat que la Crònica troyana obtingué en la literatura catalana, a qual conerement arribá, segons sembla, per conducte de Guido de Colonna, advocat de Messina, qui posá en llatí en lo segle XIII lo famós *Roman de Troie* de Benoit de Sainte-More escrit vers 1180. La obra de Guido fou traduïda al catalá en 1367 per Jaume Conesa, protonotari de D. Pere IV. Se conservan d'ella alguns còdices: un en la Biblioteca Nacional de Madrid, altre en la del Duch d'Osuna, que ha passat també a la Nacional, y los que posseïxen respectivament D. Pau Gil de Saragosa, y D. Joseph Ametller de Girona. Se'n trovan citats d'altres en los catalechs de les Biblioteques del Rey D. Martí y del Príncep de Viana. Se sap que D. Pere IV pagá 100 florins per la traducció del Dictys y Dares, pero no's pot afirmar si ab axó volia referirse a la obra de Colonna, qn' es un compendi de lls dos. L' autor del *Curial* pareix haver conegut directament aquesta, puix la cita ab delectació altres vegades. Aixís diu (p. 58) al encarir la bellesa de Laquesis: «mes aquell qui ho voldrá saber, lija Guido de Colupnes alla on descriu la bellesa de Elena...» y torna a traurela per testimoni al parlar de les bodes de Curial y Guelfa (p. 515): «Aquells que ho voldran saber, ligen mestre Guido de Columpnis alla hon tracta del dormir de Jason e de Medea... mas perque Mestre Guido se es treballat molt en fer tals descripcions a ell ho recoman.»
- (7) P. 392, l. 8:—Hi ha aqui en lo codex de que m' he servit, mitja plana en blanch que tal vegada deu correspondre a una llacuna del text original.
- (8) P. 396, l. 4:—Hector feu mes, pus solemnes e maiors coses, hach mes virtuts e fench menys vicios... Al marge d'aquest passatge's troba en lo codex de Madrid una nota que diu, referintse a Achilles, com si l' autor se penedis d' haver carregat massa la ma en lo elogi d' Hector: «achilles feri be a Hector car en batalla oascu deu cercar son avantatge». En lo *Tirant lo Blanch* s' observa la mateixa simpatia envers lo fill de Priam, que sentiren cast totes les literatures mitjevals. Los exercits del gran Turc portaven en la sua bandera unes lletres d' or que deyen: *Venjadors de aquella sanch de aquell benaventurat cavaller don Hector lo Troya.* (I. 350).

- (*) P. 398, l. 8: — «*Homero ha escrit libre que entre los homens de sciencia man que sia tengut en gran estima; Ditis e Dares sorturen la veritat e azi ho pronuncio.* Aquesta sentència del héroe de la novela, proba que ab tot y los elogis del autor envers Homero, que demostran que lo Renaxement s' obría ja pas, no se havien desarrelat encara en son esperit los prejudicis de simpatía de la Edat Mitja envers los Troyans, als quals considerava com los antpassats dels Franchs, dels Romans y fins dels mateixos Bretons. No recordo haver trobat en tota la interessant peregrinació de la llegenda troyana en Espanya al través de la Edat Mitja, un episodi tan curiós y tan extens com aquest de la present novela, en lo que Curial es elegit jutje per Apollo y les Muses pera decernir la qüestió sobre la respectiva veracitat de les narracions de Homero, de Dares lo frigi y del cretench Ditys.

- (10) P. 439, l. 12: — (Curial) *azi com aquell qui era gran trobador feu una canço qui diu:*

Atressat com laurifany.

La canço que aquí s' atribueix á Curial, al recordarse de les paraules de la Guelfa, de que si la Cort del Puig y los lleals amadors no la pregassen no l' perdonaria jamás, no es altra que la del trobador provençal Ricart de Barbassieu, sobre l' argument de la qual se textí lo de la noveleta LXI de les *cento novelle antiche*, colecció anomenada comunment *Il Novellino*. A son torn tota la trama de la part amorosa y sentimental de *Curial* está casi be calcada sobre aquesta poética tradició provençal. Heus aquí com la descriu en Raynouard: «Dana la cour du Puy-Notre Dame, un gentil-homme de grand merite eut le malheur de deplaire á sa belle par une indiscretion excusable. Des chevaliers la prièrent de pardonner á cet infortuné; elle respondit: «Je ne lui pardonnerai qu' autant que cent barons, cent chevaliers, cent dames et cent demoiselles me crieront á la fois merci, sans savoir á qui leur prière s' adresse.—Il devait y avoir bientôt une fête qui attirait ordinairement un grand concours de personnes; le gentilhomme se flatta que sa dame s'y trouverait, et qu' il pourrait y venir assez de monde pour crier merci. Il composa une chanson et le matin de la fête il monta sur un lieu élevé, et la chanta devant une assemblée immense; c' est la piece: *Atressi cum l' olifans.*» (*Choix des poesies originales des Troubadours*, par M. Raynouard. T. V. p. III y IV de l' *Advertisement* y 433 del text).

En lo M. S. del *Curial* de la Bib. Nac. de Madrid, no s' hi llegeix mes que l' primer vers d' aquesta canço y en son lloch hi ha una llacuna d' un full y mitj, espay aproximad al qu' hagnera necessitat la canço, que sens dupte lo copista pensá transcriure mes tart. Tal volta ho dexá de fer per no entendre lo text provençal. Vet aquí ara la primera estrofa de la poesia de Barbassieu, qu' es cabalment també la que conté en germen lo pensament capital del *Curial*.

Atressi cum l' olifans
Que quan chal no 's pot levar
Tro que l' antre, ab lo cridar
De lor votz, lo levon sus,
Et en segrai aquel us

Quar mos mesfais m'es tan greus e pesaus;
 E si la cortz del Puei e 'l ric bobans
 E l' adreitx pretz dels leials amadors
 No 'm relevon, jamais non serai sors;
 Que deïgeson per mi clamar merce.
 Lai on preïars ni merces no 'm val re! (Ibid.)

- Seguexen quatre estrofes mes de la mateixa extensió que aquesta.
- (11) P. 446, l. 16:—*Mas Curial li hach donat (al leo) un altre colp per los loms, que en poch esteh de fer lo dos troços.* Aquest epissodi recorda un de semblant del cavaller D. Pere de Queralt (s. XIII), cantat en lo *Romancer catalá* del llorejat poeta D. Francesch Ubach y Vinyeta. (Segon aplech. Barcelona. 1894. p. 322).
- (12) P. 478, l. 20:—*Curial vista la manera dels Turchs, los quals cas-cun jorn combatién á cors per cors ab aquells quis metien en aimentesa de fer armes.....* Lo sentit queda aquí incompleert, per mancament de la oració principal. La obscuritat de la frase deu, á lo que sembla, atribuirse al copista.
- (13) P. 494, l. 1:—*e finalment ni a BUGRES velles, sarnoses, ne a altra cosa per vil e menyspreable que fos comparar se podia.*—*Bugre*, insult que correngué en la Edat Mitja per Europa: durá fins á prop del nostre temps, y significava á mes d' heretje un home entregat á tota mena de bestialitat. (*Diccionari d' autoritats de la llengua catalana*, de D. Marian Aguiló).
- (14) P. 498, l. 1:—*Fronдино e Brisona, Amadis e Uriana.*—Lo alusió al Amadis es interessant, com una prova mes de la difusió del llibre de caballeries molt anterior al Amadis castellá. Es sumament curiosa també la menció de Frondino y Brisona, tal vegada única en la nostra literatura catalana. La historia de aquests dos aymadors vé á esser un *dictat* ó relació senzillíssima, ó mes be una especie de manual epistolari amorós y galant, barrejat de prosa y vers, de curta extensió, d' autor desconegut y d' origen probablement francés. Degué esser escrita á les darrerries del s. XIV ó en lo començament del XV. Com diu ab molta de rahó lo sabi Paul Meyer qui publicá en la *Romania* una versió provençal-catalana de aquesta relació. (Any 1891, t. XX, n.º 80, p. 599 y s. s.), lo fet de Frondino d' anar á batres ab los Turchs, era molt natural en los temps del famós Bayacét. (1889-1403).
- (15) P. 498, l. 3:—*Paris e Viana.* Aquesta enumeració de noveles caballeresques dels segles XIV y XV, venia á esser un lloch comú de la literatura eròtica de la época. En lo *Cancionero de Baena* se llegeix la següent estrofa, composta en 1405, per Micer Francisco Imperial, en llaor del recién nat príncep D. Joan, qui després fou lo segon de Castella;

«Todos los amores que ovieron Achiles
 Paris e Troillos de los sus señores,
 Tristan, Lancerote, de los muy gentiles
 Sus enamoradas e muy de valores;
 El e su muger ayán mayores
 Que los de Paris e los de Vyana
 E de Amadis e los de Oryans.
 E que los de Blancafor e Flores»

De la narració novelesca de Paris y Viana, tan popular en la Edat Mitja, se coneix una versió catalana, qual únic exemplar posseïa D. Marian Aguiló, y avay son fill, ab lo titol de *Historia de les amors e vida del Caualler paris: e de Viana, filla del dalfí de França*. Hi ha d'ella traduccions Italianes, ingleses, franceses, flamenques, castellanos, y fins un codex aljamiut degut á un morisco aragonés, puig está ple de modismes d'aquest dialecte. (Vid. la *Historia de los amores de Paris y Viana trasladada por un morisco*, por D. Eduardo Saavedra. Extracto de la *Revista histórica*. Barcelona, Febrero de 1876). En lo *Tirant* se troben també alusions á la historia de Paris y Diana (v. t. II. c. 110), si be sovintejan mes les cites del cicle bretó.

- (15) P. 518, l. 20: - *ans son poch á poch... á la gran vila perusneh*. Torna á repetir-se aquesta expressió, y en lo mateix sentit, en la pàgina 515, l. 18: *se avi tot hom son poch á poch sen ana*. No la he trobada may, que jo recorde, en les meves lectures de textos catalans antics. Be poguera esser un castellanisme; á lo menys la he vista usada en la mateixa época, en la carta 25 de Hernande del Pulgar, endressada en 1473 al bisbe de Coria, en la que se puia ab vint colors lo estat de Castella abans del advenjment dels Reys catolichs. «Los perlaños.... acordaron de se juntar para remediar algunas tiranias que se entran su poco á poco en la Iglesia...» (V. Menendez y Pelayo, *Antologia de poetas líricos castellanos*. t. VI. p. CLXVII).

TAULA D'ERRADES

Pàg.	Ll.	Diu	Ha de dir
4	22	casa	cara
7	27	pare	frare
8	11	pare	frare
9	8	desprendre	despendre
9	19	desprendre	despendre
14	12	pare	fraro
16	20	pare	frare
22	23	Aperrin	A! Perrin
63	5	ço esfrontals	ço es, frontals
65	16	bastaua	bascaua
95	7	Arta, calla	Arta calla
96	5	cuydat	cuydats
106	12	queua	quens
127	5	present, vanint lo vespre	present. Venint lo vespre,
128	4	car com anima	tant com anima (?)
131	1	ança	lança
131	13	efrebar,	escrebat (?)
135	1	veent lo	veent
137	11	acnrats	aontats
138	24	qui sets	que siats
143	29	qui	que
146	22	trobariagran	trobaria gran
167	23	graciosamente	graciosament
169	1	guinyaua	ginyaua
172	2	baxes	baxes
174	1	fer	fet
175	11	mostrat	mostras
185	16	aquest	aquests
188	12	partir sia	partit sia
194	8	dels	dél
208	11	quyn	quyn
208	24	poch dias	pochs dies
210	10	honorablement	honorablement
217	10	era era	era
238	29	Caualler	Cavallers
242	15	lin hauen	lin hauen
242	19	sen	sen
247	1	perdiga	prodiga
247	14	rocordant	recordant
249	6	volques	volgues
249	21	a	la
252	2	los renom	lo renom
275	5	roho	raho
290	19	en restituirets	em restituirets
293	21	non faça	nom faça
296	14	defalliment	defalliment
309	18	perdessen	perdesen
314	5	No es tan Curial	No es tan curial
317	8	aiustant	aiustant
318	27	quin	quim
322	21	visquesen	visquessen
334	7	disputaren	dipntaren
350	20	galera	galeres
352	23	ser	ses

<u>Pág.</u>	<u>Lia.</u>	<u>Diu</u>	<u>Ma de dir</u>
356	13	al pobres	als pobres
362	27	lo girara	la girara
370	9	signe	cigne
381	6	Ve ba	Ve, ve
384	7	Limonicensem	Limonicensem
397	11	e no abia	e no sabia
444	28	epaties	espacies
450	16	mbaxador	ambaxador
450	17	mbaxador	ambaxador
453	22	vos ha dira	vos ho dira
460	35	lexarem	lexarem
464	1	instifich	iustifich
479	14	li feyen honor. Torbas	li feyen honor. torbas
490	10	segons a causa	segons la causa
499	4	Santa Marta Dagost	Santa Maria Dagost
499	14	caullers	cauallers
501	15	lo ora	la ora
502	7	aiustant	aiustant
505	6	encapellat	encapellat
509	21	donauem	donarem

